

KROK

2015 2
ročník 12.

Kulturní Revue
Olomouckého Kraje

TÉMA ČÍSLA VÁLKY NA OLOMOUCKU

Z OBSAHU

ANKETA / PROMĚNY A KONSTANTY
HISTORICKÉ PAMĚTI

BRATRUŠOV A JAVOŘÍČKO /
REPRESE PROTI ČECHŮM

ANI ŽÁCI NEBYLI UŠETŘENÍ!

PRVNÍ POVSTÁNÍ PROTI
NĚMECKÝM OKUPANTŮM

POŠKOZENÍ OLOMOUCKÉHO
ORLOJE

PROTEKTORÁTNÍ CENZURA

ZPODOBENÍ VOJÁKA
NA VÁNOČNÍCH A VELIKONOČNÍCH
POHLEDNICÍCH

O LADERMONOVI

MARKRABĚCÍ VÁLKY

OLOMOUCKÉ SOUŘADNICE
NEZÁVISLÉHO UMĚNÍ

INTERNACE ŘÁDOVÝCH SESTER
SVOBODA POD BODEM MRAZU

Píseň o Napoleon Bonapart

1816/8. *Bonapart Píseň o na Polcovu*
1. Poslyšte malická, mou písničku, co ja vám
narrávám o koráčku kterak ruský císař
svou armádu vřemučile odesal skrz Moravu
2. Když přimáširoval do Moravy koráči
soukali na vše strany kam ně je Francie
se pítali u města Slavkova se vítali.
3. Bonapart jak v Moskvě slyšel hned
se svou armádou, k Slavkovu sel on chtěl
jeho síly rakušiti jak on bude brny utikati.
4. Bonapart postavil svou armádu dvůte
se mně děti tuto dobu budem se brániti,
na tom místě ja musím dostati jeho prince.
5. Nedaleko města to Slavkova stojí tam
vesnice postavěná, stojí tam vesnice Bran
kovicu vtrátili tam tam ruzi svého prince.
6. Koráči své piky napínají Francouzi na ně
ona pospichají Francouzi nad něma ruzi

tržili, koráky aři k Moskvě v pátkem hnali.
7. Milý Napoleon co udělal ně si svou armá
du nad Rusi hnál tam ti ji koráči ronsehalo a
Moskvi aři Terstru v pátkem hnali.
8. Bonapart s armádou k Moskvě táhne,
Ruský císař jmu naproti jde Koráči nad ně
mi vřitěnil, Francouze a Ruska ven vyhnali.
9. Bonapart od Moskvě splácem jede tam
vtrátil károny vory kone lidmu tam porom
oal hladem pomřel Bonapart skrz prajsko
k Trěsnu ujel.
10. Když jst přitáhl k městu Trěsnu po
stavil do pevnosti svou armádu, armáda
silná tři sta tisíc, a je je kde ně armády ruzi.
11. Když sebe armádu si spořádal přijel tam
Ruský císař mu povídal, milý Napoleone
tenkrát je ně, ruský císař jni na tebe jde,
12. Mily já n ruský císař jst tu ně slabi ten
nemá ně byti velmi stáli jestli nemá sebou
děle střelce utecě si s něncem do Moravy.

KROK Kulturní revue
Olomouckého kraje

Vydává Vědecká knihovna v Olomouci

Ročník 12., číslo 2,
vychází čtyřikrát ročně

Vedoucí redaktor:

Mgr. Lukáš Neumann, Ph.D.

Odpovědná redaktorka:

Mgr. Lucie Soukopová

Redakční rada:

RNDr. Jitka Holásková

Mgr. Miloš Korhoň

Mgr. Nela Kvapilová

PhDr. Jindřich Garčíe

RNDr. Lenka Prucková

Mgr. Hana Jakůbková

PhDr. Marie Dokoupilová

Mgr. Lubor Maloň

Bc. Martina Buchtová

Adresa vydavatele a redakce:

Vědecká knihovna v Olomouci

Bezručova 3,779 11 Olomouc

tel.: 585 205 311

fax: 585 225 774

e-mail: redakce@vkol.cz

internet: www.vkol.cz/krok

facebook: [https://www.facebook.com/](https://www.facebook.com/kulturnirevue)

kulturnirevue

IČO: 100625

Grafická úprava:

TRIFOX s.r.o

Předtisková příprava:

TRIFOX s.r.o

Tisk:

TRIFOX s. r. o.

Třebitzkého 1514/12, 787 01 Šumperk

ISSN:

1214-6420 (tisková verze)

1214-648X (elektronická verze)

Registrace:

MK ČR E 6450

Uzávěrka čísla:

28. května 2015

OBSAH

Úvodník: Lubor Maloň

TÉMA ČÍSLA: VÁLKY NA OLOMOUCKU A JEJICH DOPAD NA KAŽDODENNÍ ŽIVOT
OBYVATEL

Anketa revue KROK / První a druhá světová válka – proměny a konstanty historické paměti (Jiří Hutečka, Jiří Kolář, Karel Podolský; připravil Jakub Huška).....	3
Javoříčko, 5. května 1945 (Břetislav Ditrych).....	7
Bratrušovská tragédie 31. března 1945 (Bohuslav Vondruška, Miroslav Zapletal).....	12
Přerovské povstání 1. května 1945 v obcích okresu Přerov a Olomouc (Petr Sehnálek).....	17
Poškození olomouckého orloje v posledních dnech druhé světové války (Radim Himmler).....	19
Zrádci Říše. Zakázaný styk s válečnými zajatci v obci Barnov (Jiří Glonek).....	24
Lili Marlen – hit druhé světové války (Veronika Hrbáčková).....	27
Začernit, přelepit, přetisknout, odstranit – cenzura českých učebnic za Protektorátu (Marta Koniřová).....	29
Zpodobení vojáka na vánočních a velikonočních pohlednicích zasilaných během první světové války (V. Hrbáčková).....	32
Ani žáci nebyli ušetřeni! Přerovské školy v první a druhé světové válce (Jarmila Klímová).....	35
Markraběcí války na Olomoucku a dobytí hradu Tepence (Lukáš Hlubek).....	40
O Ladermonovi (Marek Bohuš).....	43

VARIA

Kytice nejkrásnějších květů z německých moravských literárních luk a hájů (Lukáš Neumann).....	45
Jarní únava básníků? (Petra Kožušnicková).....	50
Dosud nejobsáhlejší publikace o osudech moravského polárníka (Matěj Matela).....	52
Básník, literát a jazykovědec Zbyněk Šiška mluví uvážlivě k dlouhověkosti... (Bohumír Kolář).....	55
Strídání generací v nekonečném kolotoči dějin (Květuše Soukupová).....	57
Olomoucké souřadnice nezávislého umění (P. Kožušnicková).....	60
První konference o internaci řádových sester po roce 1950 v ČR se zaměřením na Bilou Vodu (Lída Jahodová).....	62
Internace řádových sester v Bílé Vodě (Michaela Neubauerová).....	63

KULTURNÍ ITINERÁŘ

Rukověť návštěvníka kulturních událostí (červen 2015 – září 2015).....	67
--	----

Téma čísla 3/2015: **Underground**

Foto na obálce revue: Přerov, květen 1945. Osvobození města Rudou armádou; paní Benešová a Škodová z Kozlovské ulice s vojáky. Fotoarchiv Muzea Komenského v Přerově.

Úvodník

Milí čtenáři,

letošní rok je rokem hned několika velkých výročí, která souvisí s válkami. V květnu uplynulo 70 let od konce druhé světové války v Evropě, ale také 100 let od vstupu Itálie do první světové války, která se i kvůli tomu nečekaně protáhla. V polovině června to pak bude 200 let od slavné bitvy u Waterloo, v níž byl definitivně poražen samozvaný císař Napoleon, a v prosinci již plných 210 let od bitvy u Slavkova, ze které naopak Napoleon vyšel jako vítěz, jemuž ležela u nohou celá Evropa. A s válkami, těmi husitskými, souvisí i další velké výročí – 600 let od upálení Mistra Jana Husa.

Snad s každým rokem můžeme spojit nějaké to významné „válečné“ jubileum, ale právě probíhající rok se zdá v tomto směru nadmíru bohatý. Z těchto důvodů je druhé letošní číslo KROKu věnováno válkám a jejich dopadům na obyvatelstvo. Původně mělo být toto téma předmětem až čtvrtého čísla KROKu, ale vánoční čas by pro válčení patrně nebyl ten nejvhodnější. Proto již teď máte možnost přečíst si řadu článků, které vás zavedou nejen do druhé světové války, ale připomenou vám i první světovou válku, dobové zvané Velká, protože se zdálo, že žádná větší už být nemůže, prusko-rakouské války 2. poloviny 18. století a markraběcí války z přelomu 14. a 15. století.

Nejvíce příspěvků je zaměřeno na druhou světovou válku. Dokládají, že to byla těžká doba a nepřinesla nic dobrého žádnému z národů naší vlasti. O represích proti Čechům svědčí články o vyhlazení Javoříčka ze závěru války a o Bratrušovské tragédii z Velikonoc 1945. Další článek přibližuje vliv přerovského povstání z 1. května 1945, prvního v českých zemích, na obce okresů Přerov a Olomouc. Velkou roli v něm sehráli železničáři, kteří se svým vlakem dorazili až do Olomouce. Právě tam pak nacisté ukončili životy řady povstalců.

Poutavý je také článek o orloji na olomoucké radnici, jenž byl poničen na konci války, při osvobozování

Olomouce Rudou armádou. O soudním procesu s manželi Plewanovými, Němci z německé obce Bernhau (Barnov) poblíž Budišova nad Budišovkou, vypráví další příspěvek. Byli potrestáni na svou dobu sice mírně, ale v podstatě jen za to, že se chovali lidsky k válečným zajatcům. Snad trochu méně pochmurné jsou články o cenzuře českých učebnic během Protektorátu a o osudech písně Lili Marlen, kterou se proslavily zpěvačky Lale Andersenová a Marlene Dietrichová.

Na první světovou válku upomíná příspěvek o vojácích a vojenských motivech na vánočních a velikonočních pohlednicích z tohoto období. Pohlednice byly nejčastějším a také levným způsobem, jak zůstat v kontaktu se svými blízkými v zázemí. Byly tištěny v nejrůznějších provedeních a velmi často vyznívaly značně sentimentálně. Poučná zjištění přináší článek Jarmily Klímové, ve kterém autorka porovnává situaci přerovského školství v průběhu první a druhé světové války.

Ale příspěvky v tomto čísle KROKu jdou časově ještě dále. Připomínají například prusko-rakouské války 2. poloviny 18. století, kam sahají kořeny pověsti o Ladermonovi, tedy muži v kůžích, žijícím v té době v lesích poblíž Hluboček. Na počátek 15. století, do markraběcích válek, nás vrací příspěvek o dobytí hradu Tepence poblíž Jívové. Celé téma vhodně a výstižně doplňuje, vlastně otevírá a zahajuje, rozhovor s historiky Jiřím Hutečkou, Jiřím Kolářem a Karlem Podolským o proměnách a konstantách historické paměti na první a druhou světovou válku.

KROK však není jen o válkách a válečném utrpení. Naleznete v něm i řadu pozvánek, reportáží ze zajímavých uměleckých akcí, recenzi nejobsáhlejší publikace o Janu Eskymo Welzlovi, rodáku ze Zábřehu, a rozhovor o nově vydané a velmi záslužné antologii německé moravské literatury. Proto neváhejte a čtěte! Stojí to za to.

Lubor Maloň

Anketa revue KROK:

První a druhá světová válka – proměny a konstanty historické paměti

Na dotazy odpovídali:

Jiří Hutečka, specializuje se na témata válka a lidská společnost, gender history, obecné dějiny 19. století a dějiny USA v 19. století. Je absolventem FF UP v Olomouci a v současnosti ředitelem Historického ústavu na FF Univerzity Hradec Králové. Je mimo jiné autorem knihy *Země krví zbrocená: Americká občanská válka, 1861–1865 (2008)*.

Jiří Kolář, dlouhodobě se zabývá dějinami prvorepublikového četnictva a finanční stráže. Vystudoval historii na Univerzitě Palackého. V současnosti působí v Národním památníku II. světové války v Hrabyni při Slezském zemském muzeu v Opavě.

Karel Podolský, mezi jeho hlavní badatelské zájmy patří dějiny vojenství 17. – 19. století, politické dějiny první republiky a protektorátu Čechy a Morava. Je absolventem historie na Univerzitě Palackého, na které rovněž vyučuje. Vedle toho pracuje ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, kde spravuje sbírky týkající se vojenských a novodobých dějin.

Během jednoho roku jsme si připomněli začátek a konec dvou největších světových válečných konfliktů minulého století. Skoro v každém větším městě nebo dokonce v některých venkovských obcích probíhaly výstavy a různé vzpomínkové akce. Můžeme to považovat za doklad, že oba konflikty nejsou dnešní generaci lhostejné a pořád v ní vzbuzují jisté emoce, nebo naopak zajímají pouze omezený okruh vojenských nadšenců, sběratelů, badatelů a kulturních pracovníků? Proměnil se způsob, jakým vzpomínáme na oba konflikty?

Hutečka: Myslím si, že především první světová válka zažívá mj. právě i díky stoletému výročí do značné míry „renesanci“ v obecné historické paměti – pamětníci již

nežijí, ale v řadě rodin přežívá vzpomínka a výročí živí touhu potomků zjistit něco víc. A druhá světová válka je zase ve fázi zřejmě posledního kulatého výročí s přímými účastníky, a nadto je v kontextu současné situace ve světě vlastně až nehezky aktuálním tématem – ostatně, současné Rusko se momentálně téměř přesunulo do minulosti a vzpomínku na válku politizuje, jak to jen jde, v jakési snaze udržet rozdělení světa, které z války vzešlo a které se po skončení studené války začalo měnit.

Kolář: První světová válka v současnosti přestává být vnímána politicky – dokladem budiž loňská výstava v Olomouci, která již necítila jen na „tradiční“ legionáře, ale více zohledňovala většinovou zkušenost vojáků z českých zemí v rakousko-uherské armádě. Naopak interpretace druhé světové války se v důsledku současné mezinárodní situace nepřiměřeně politizují.

Olomouc, 15. 3. 1939. Německé tanky vjíždějí na Horní náměstí. Fotoarchiv Vlastivědného muzea v Olomouci.

Podolský: Lidé počátku 21. století žijí pochopitelně odlišný život a trápí je jiné problémy než předchozí generace. O lhостejnosti bych ale nehovořil. Na to v nás světové války zanechaly příliš znatelnou stopu. Jasně to dokládá i současný nárůst zájmu o minulost vlastní rodiny, kdy jsou díky „kulatému“ výročí Velké války znovu objevováni naši často dávno zapomenutí předci. Historie dostala v posledních měsících pro mnohé z nás více osobní rozměr.

Vinu na zastřeném a částečně zkresleném vnímání událostí první světové války nese zejména ideologická dimenze války následující. Jeden světový konflikt překryl druhý, pouze jeden byl připomínán a jeho výsledky pravidelně oslavovány. V této souvislosti mne potěšil zájem veřejnosti o akce pořádané k 70. výročí konce druhé světové války v Evropě. Ukázalo se, že čas dokáže překonat mnohé. Dokonce i škody, které v tomto směru v myslích lidí způsobila dřívější formálnost a nucená angažovanost za minulého režimu.

Historický výzkum obou světových válek byl dlouho v zajetí politických zájmů, které vzešly a legitimizovaly svou existenci právě z výsledků těchto konfliktů. Nedošlo podle Vás po roce 1989 k tomu, že dosavadní černobílý výklad první a druhé světové války byl pouze nahrazen dalším obdobným příběhem, ale nyní s opačným hodnocením? Jsou dnešní historici méně poplatní politické poptávce než jejich kolegové za první republiky či před rokem 1989?

Hutečka: Myslím si, že do jisté míry tím donedávna trpěl především výklad první světové války, kde se řada autorů vrhla na nejvíce zapomenutou rakousko-uherskou minulost s takovou vervou, že téměř vytvořila protiváhu prvorepublikovému legionářskému mýtu. U druhé světové války jsem alespoň u akademických historiků nějaký podobně zásadní trend nezaznamenal a přijde mi, že často jde spíše o narovnávání jak říkáte účelových dezinterpretací, které hned tak neskončí. Rovina společenské paměti a jejich výkyvů (lze-li ji jak měřit, ovšem) je něco jiného, tam lze sledovat jak

staršími překladovými tituly hlavně v 90. letech mocně živený obdiv k bojovým výkonům nacistického wehrmachtu (oproštěných od všeho ostatního), tak například i dnes promítání soudobých hodnot a politických postojů do výkladů minulosti (viz nedávný „spor“ o to, zda nás Rudá armáda dobyla, nebo jsme byli opravdu osvobozeni). Nicméně ať se tak děje či nikoliv, zásadní je, že za podmínky dodržení potřebných postupů, práce s prameny atd. můžete interpretovat věci v zásadě jakkoliv – neexistuje „oficiální“ výklad, k němuž se historik musí blížit, a řídí se tudíž pouze vlastním intelektem a náhledem na svět. Což je limit, za nějž se historie jako obor nemůže dostat – objektivní dějiny neexistují, protože text o minulosti vždy nutně musí vycházet ze svého autora a ten se sice může snažit sebevíc (a měl by), ale „vystoupit“ ze své existence nikdy nedokáže. Ale to je asi na jiné povídání...

Kolář: Domnívám se, že v případě první světové války jsme v posledním čtvrtstoletí svědky jak resuscitace legionářského mýtu, dříve potíraného komunistickým režimem, tak projevů poněkud jednostranného prohaburského sentimentu. V posledních letech se však, dle mého soudu ku prospěchu věci, stále více uplatňuje méně ideologizovaný výklad. Diskuze o politické interpretaci druhé světové války je v současnosti primárně záležitostí médií a politiků, historici do ní zatím zasáhli jen vcelku omezeně. Se stručným pokusem o interpretaci událostí roku 1945 nedávno jako jeden z mála vystoupil např. Adrian Portmann. Osobně bych jedině uvítal větší zapojení odborníků do mediálních debat o interpretaci minulosti.

Podolský: Osobně se nedomnívám, že se jedná o prosté otočení hodnocení dějin o 180 stupňů. Musíme si uvědomit, v jaké výchozí situaci jsme se před čtvrt stoletím nacházeli. Každý vládnoucí režim usiluje o zdůvodnění opodstatněnosti své existence, přičemž se zpravidla snaží využít či spíše zneužít i části historické obce. Komunistický režim v tomto zašel skutečně daleko; rozhodoval o tom, o čem se bude bádát, o čem psát. Řada témat byla ve své době z hlediska historika

považována za nevhodná, pokud nebyla přímo tabuizována. Ne nadarmo se počátkem 90. let minulého století v odborných kruzích i mezi zasvěcenou veřejností nejvíce hovořilo o bílých místech v našich dějinách a jejich odstraňování. Nová témata výzkumu však byla v oné době nejen objevenována, ale často pouze „uvolněna“. Není tedy divu, že historiky teprve poznávaná názorová pluralita s sebou přinesla i množství dříve netušených teorií, názorů a hodnocení. Mnohdy navíc velmi kontroverzních. Válečným tématům, která svými „příběhy“ dnešního čtenáře zvláště oslovují a přitahují, se uvedený trend pochopitelně nemohl vyhnout.

Když si čtete různé diskuze na internetu nebo se bavíte s lidmi, kteří vyrůstali především před rokem 1989, jsou velmi zmateni tím, že dnešní historici tvrdí o první nebo druhé světové válce něco jiného, než jim říkali ve škole. Z čeho si myslíte, že vyvěrá to „zmatení“ a jistá nedůvěra k současné historické vědě? Je to pluralitou historického výkladu?

Hutečka: Ano, pluralita může být jistě matoucí, jakkoliv obecně má vždy tendenci směřovat k jedné či dvěma v dané době preferovaným interpretacím. Ale problém bych viděl spíše ve dvou aspektech životní zkušenosti těchto lidí, které nelze zapomenout nebo odnaučit – zaprvé, po většinu 20. století jim bylo vtoukáno do hlavy, že existuje jedna objektivní historická pravda, a ať již věřili její konkrétní verzi nebo ne (často stačilo změnit znaménko a výklad minulosti se výrazně přiblížil zdokumentované realitě), tento pocit v nich zůstal zakořeněn (ostatně, věřila v něj i velká část historické obce). A čím více změn pak přijde (a ony přijdou nevyhnutelně, ani se nemusí radikálně měnit společenské uspořádání – výklad historie se prostě mění přirozeně), tím více vidí „špatnou vědu“ neschopnou doručit jim nějakou Pravdu.

A druhý, myslím, že důležitější důvod je prostě ten, že po zkušenosti mj. i s fungováním výkladů historie v minulosti (které byly často ideologicky utilitární) lidé často automaticky podezřívají každého, kdo tuto logi-

ku sleduje i dnes, a nedokáží si představit, že by někdo mohl vykládat historii jinak jen proto, že má pocit, že je to tak blíže k realitě – musí tím přece něco sledovat, nebo snad i za hlásání těchto názorů být placen, vždyť tak to přece bylo vždycky!

Kolář: Jak říká kolega, hlavní problém tkví v častém přesvědčení, že existuje nějaká objektivní pravda, kterou by měl vědec lidem poskytnout. Mnohdy se očekává, že se humanitní vědy budou chovat jako matematika, kde existuje jediné správné řešení.

Opačným pólem, rovněž častým, je naopak rezignace a nedůvěra v jakoukoliv interpretaci dle zásady „Lhali nám dřív, lžou nám i teď“. Důvěryhodnosti historie coby již tak „pochybné“ neexaktní vědy také nepřidávají různé medializované případy plagiátorství, aféry kolem Ústavu pro studium totalitních režimů apod. V ne až tak davné minulosti bylo také zvykem, že historie, a především ta válečná, sloužila jako prostředek výchovy. Váleční hrdinové – tedy alespoň ti ideově vyhovující – byli dávání za vzor.

Omezení politických zásahů do vědy sice umožňuje rozvoj výzkumu a pluralitu úhlů pohledu, zároveň však otřásá tradičním zažitým chápáním hrdinství a dalších hodnot, což je pro mnohé lidi matoucí a deziluzivní.

Prostějov, 9. 5. 1945. Fotografie Václava Ševčíka ml. zachycuje příjezd československé armády do Prostějova před místní radnici.

Podolský: Pro historika nemůže být nic horšího, než pracovat v prostředí mocenského prosazování jednoznačného, neměnného výkladu dějin. Na pluralitu bych tedy vinu rozhodně neházel. Bez ní není diskuse, vytrácí se plodná a smysluplná argumentace a následně i tvůrčí motivace. Neměli bychom hledat kořeny one nedůvěry, o které hovoříte, spíše na straně samotných „vykladačů“ minulosti, tedy historiků? Nemyslím to nijak zle, ale kdo jiný by měl své posluchače, čtenáře nebo diváky přesvědčit o tom, že chyba není v samotné změně názoru či postoje, ale spíše v neschopnosti novy pohled na určitou skutečnost přijmout? Předpokládá to schopnost zaujmout, být argumentačně přesvědčivý stejně jako srozumitelný. A navíc se se stejnou jistotou pohybovat jak v rovině odborné, tak i popularizační. Rozhodně nic snadného... Současně je třeba si uvědomit, jaké záplavě informací jsme vystaveni. Nejde tedy jen o možnost vést otevřenou, více či méně odbornou diskusi na dané téma, ale zároveň o nutnost přijímané poznatky vyhodnocovat a selektovat. Stejně jako i zdroje informací samotné.

Na závěr se Vás zeptám, zdali stále existují v české historické vědě tabuizovaná témata vztahující se k první nebo druhé světové válce.

Hutečka: Napadá mne jedno takové téma z druhé světové války – ženy znásilněné na našem území vojáky Rudé armády na konci války. Věc, která se děla v tisících případech a o které se mlčelo a mlčí dál. A nejde o to, kdo byli pachatelé – jde o kontext toho, že k nám z východu s lavinou fronty dorazila válka ve své nejhorší podobě a my se jaksí záhadně tváříme, že některé její prvky, pro válku tak typické, jako by nebyly – nacistickou vyhlazovací politiku jsme nikdy nezapomněli, civilní oběti náletů a bojů jsme již objevili, ale oběti osvobození ještě ne. A tudíž ani nezkoumáme, jaké byly okolnosti těchto traumatizujících dějů či motivace a strategie zúčastněných – a uniká nám tak část obrazu minulosti.

Kolář: O různých odvrácených stranách roku 1945,

kteřé nastínil kolega Hutečka, se v současnosti začíná veřejně debatovat. Což je dobře, problém ale tkví v tom, že diskuze zatím není příliš podložena fakty. Podrobné odborné výzkumy zatím neproběhly a nedostatek zdokumentovaných informací svádí k černobílým interpretacím. O excesech, které doprovázely osvobození a následný odsun německého obyvatelstva je jistě třeba hovořit, tato diskuze však musí probíhat na základě znalosti faktů a jejich kontextu. V opačném případě hrozí, že dojde pouze k výměně hodnotících znamének a výsledná „oficiální“ interpretace nebude o nic méně zkreslená než ta předlistopadová.

Podolský: Spíše bychom dnes asi měli mluvit o tématech velmi nepříjemných, mnohdy až traumatizujících. Ta někdy vedou k tomu, že ona tabu, tedy limity vlastního poznání, stavíme sami sobě. Obecně mezi ně patří chování vítězů vůči poraženým. Mám teď na mysli události sklonku druhé světové války a prvních mírových týdnů a měsíců, které měly pro jedny příchutí nabyté svobody, pro druhé pokoření a hrůzy. O internačních táborech pro německé obyvatelstvo, které bychom mimochodem našli i přímo v Olomouci a jeho nejbližším okolí, toho víme poměrně dost. Na rozdíl od množství excesů, kdy na osvobozeném území tzv. brali Češi spravedlnost do svých rukou. Jejich zločiny, jinak se to nedá nazvat, zůstaly mnohdy po desítky let širší veřejnosti utajeny. Zcela zapomenuty však nebyly, jakkoliv o nich jejich aktéři a svědci neradi hovoří.

Ptal se a anketu připravil Jakub Huška

Olomouc, 1939. Přehlídka německé armády na Horním náměstí. Fotoarchiv Vlastivědného muzea v Olomouci.

Javoříčko, 5. května 1945

Břetislav Ditrych

V malé osadě Javoříčko nedaleko Litovle a hradu Bouzova bylo v roce 1937 rozptýleno podél potoka 33 domků a podle posledního sčítání (z roku 1930) v nich žilo 175 obyvatel. Většina mužů pracovala v lese, jiní jako tesaři, zedníci, pokrývači, ševci a kameníci. Mladí se obvykle vydávali za prací nebo do služby k bohatým sedlákům na Hanou, k Litovli a Olomouci. Majitelé gruntů, tedy rolníci, byli jen dva, ostatní se počítali mezi chalupníky, domkáře, kteří měli malou zahradu, nebo bezzemky. V místě byla dvoutřídní škola, hostinec a malý krám, do kostela na pobožnost museli lidé pěšky lesem do nedalekého Bouzova nebo Luké.

Javoříčko obklopené hlubokými lesy bylo dlouho spojeno s okolním světem jen polními cestami. Silnici Slavětín – Střemeničko – Javoříčko začali stavět už v roce 1923, dokončena však byla až roku 1927, na tři roky se protáhla i stavba silnice mezi Javoříčkem a Veselíčkem, po níž mohly projet první povozy a automobily až v červenci 1939. Důvod? Samozřejmě peníze. V létě 1938 byly zpřístupněny nedávno objevené krásné krápníkové jeskyně. O návštěvníky nebyla nouze a Adolf Pospíšil, pocházející z nedalekého Veselíčka, začal o rok později stavět v Javoříčku hotel. Roku 1942 bude přinucen k jeho prodeji.

Hrad Bouzov byl po 15. březnu 1939 zabrán okupanty a předán Hlavnímu hospodářskému a správnímu úřadu SS (SS Wirtschafts-Verwaltungshauptamt) v Berlíně; ten ho svěřil Společnosti pro podporu a péči o německé kulturní památky (Gesellschaft zur Förderung und Pflege deutscher Kulturdenkmäler). Sídliila tam jen správa lesů, hradu a hospodářství, nikoliv vojenská posádka. Výše uvedené Společnosti patřila i myslivna č. p. 26 na okraji Javoříčka, postavená v roce 1909. Proto nosili Němci a Rakušané na hradě Bouzov uniformu SS a nosil ji i lesní správce Othmar Victora, který s rodinou obýval javoříčskou myslivnu od roku 1942.

V oblasti Javoříčka působila partyzánská skupina Jermak-Fursenko. V prvních měsících roku 1945 podnikla necelé dvě desítky akcí. Jednalo se především o akce záškodnické, o narušování zásobování německých jednotek, odzbrojování jednotlivých příslušníků wehrmachtu, vlasovců a německých četníků a trestání osob údajně nebo oprávněně podezřelých ze spolupráce s Němci. Velitelem skupiny byl Andrej Fursenko, komisařem Grigorij Litviško, dále k ní patřil Leonid Glucharev, zdravotnice Naděžda Ivanovová a Češi Adolf Hňoupek, Vincenc Blažek, Vladimír Blechta, Václav Vlček, Drahomíra Procházková, Aloisie Zapletalová a další.

Pro většinu obyvatel Javoříčka bylo oběšením hajného Bohumila Švece v noci z 8. na 9. března 1945 první zprávou o přítomnosti partyzánů v jejich okolí. Nikdo nevěděl, proč byl právě on potrestán. Sledoval partyzány? Udával je? Lidé znejistěli, zneklidněli. Až při šetření po skončení války se ukázalo, že hajného pověsili se souhlasem Andreje Fursenka společně Adolf Hňoupek a Vincenc Blažek. A důvod byl jediný – hajný kdysi přistihl Hňoupka při krádeži dřeva v revíru. Oba viníci však trvali na tom, že Švec partyzány sledoval a udával. Prý je na to upozornili i obyvatelé Kadeřína, kde hajný žil. Nikdy se to však nepotvrdilo. Nebyl to ostatně první hajný, kterého partyzáni usmrtili... Antonína Leibnera z Veselí partyzáni rovněž oběsili, jeho ženu zastřelili. Zastřelen byl i lesní správce Wilhelm Gayer, zřejmě oprávněně podezřelý ze spolupráce s Němci.

Po odchodu Othmara Victora do Německa v polovině února 1945 se partyzáni zastavovali v hájovně pravidelně. U jeho ženy Hildy se najedli a odpočinuli. Tady by je jistě nikdo nehledal. Bylo tomu tak i 9. dubna večer. V kuchyni seděli kromě Hildy a služebné Boženy Vyroubalové také Aloisie Zapletalová, Václav Vlček, Grigorij Litviško, Naděžda Ivanovová a další. Čekali na návrat Andreje

Památník v Javoříčku. Foto: archiv autora příspěvku.

Fursenka, který jel s Adolfem Pospíšilem v jeho nákladním automobilu vyzvednout v Litovli skupinu Arménců ve službách wehrmachtu. Chtěli se k partyzánům připojit. Nevyšlo to. Místo skupiny odjeli zpátky do Javoříčka jen dva strážníci. A měli zpoždění. Grigorij Litviško, posílen alkoholem, podezíral Hildu Victorovou ze zraedy. K nesmyslnému obvinění přispěla předtím i Božena Pospíšilová, která si postěžovala Naděždě Ivanovové na vztah svého muže k Hildě. Grigorij Litviško Hildu a její dvě malé děti zastřelil. Aby smazal stopy, nařídil myslivnu zapálit. Pak v domku Adolfa Pospíšila zastřelil po krátkém výslechu ještě dva arménské vojáky a sklenáře Václava Dostála z Litovle, který jejich příjezd zprostředkoval.

Poslední obětí tragické noci byl starosta a velitel hasičů z Veselíčka František Malínek, který přijížděl se svými muži na stříkačce hájovnu hasit. Teprve o dva roky později se při prvním šetření státní bezpečnosti přiznal Vincenc Blažek, že Františka Malínka zastřelil omylem on. Protokol s jeho doznáním však bude uložen více než padesát let v archivu ministerstva vnitra a smrt Františka Malínka zůstane stejnou dobu ve všech publikacích o Javoříčku připisována Grigoriji Litviškovu.

Je časné ráno, pošourné počasí. Učitel Josef Pecina poslouchal jako obvykle rozhlas; překvapilo ho, že vysílá pouze česky. Demonstrace v Praze začaly přerůstat v povstání. Stačí to povědět synovi a několika nejbližším sousedům. Žena hostinského z nedalekého Střemeníčka poslala do Javoříčka jednoho z rozvětvené rodiny Vlčků s důležitou zprávou. V noci, téměř k ránu, se v hostinci sháněl po telefonu německý voják, který po střetu s partyzány zabloudil v lesích. Chtěl se vrátit na Bouzov. Hostinský Müller se od něj dověděl, že Němci chystají nějakou akci proti partyzánům. Posel stačil varovnou zprávu předat rodině Vlčků z čísla 29, Boženě Pospíšilové a Marii Vyroubalové. Dál se zpráva zřejmě nedostala. Kdyby se dostala, změnila by následující běh událostí? Sotva. Nikdo jí příliš nevěřil. Partyzáni v Javoříčku sice včera byli, to věděl kdekdo, ale všichni v noci odešli. Prý zajali několik německých vojáků. Božena Pospíšilová z domku i s malým synem odešla. Obávala se zatčení, protože její muž spolupracoval s partyzány. Devatenáctiletou Marii Vlčkovou poslala matka pro jistotu do Bouzova, ale brzy se překvapivě vrátil. Otec Marie Vyroubalové, který za ní přijel z Olomouce na návštěvu, zůstal. Bude to pro něj i pro učitele Pecinu a jeho syna poslední ráno.

Na hrad Bouzov se v pátek v noci nevrátilo několik členů průzkumné hlídky, kterou vyslal do Javoříčka a okolí velitel části komanda ZbV 43 Egon Lüdemann. V sobotu dopoledne zastřelili příslušníci jeho oddílu SS zvláštního určení ZbV 43 38 mužů. Bez milosti, bez slitování. Ženy a děti vyhnali za ves, dobytek vyvedli z chlévů, domy zapálili. Vrahové mluvili německy, ukra-

jinsky, rusky i česky. Ještě předtím osadu neprodyšně obklíčili příslušníci stíhacího oddílu pořádkové policie SS, takzvaného Jagdkomanda z Konice, možná i členové policejního pluku SS 21, který měl velitelství v Ludmírově. Počet příslušníků vražedného komanda ZbV 43 se ve výpovědích svědků, vzpomínkách pamětníků i v dalších dokumentech liší, stejně tak jako počet partyzánů, kteří v noci před tragédií Javoříčko opustili. Při odchodu z osady ještě zajali pět členů německé hlídky a zřejmě až nazítří ráno 5. května se od nich při návratu na základnu u Staré Rovně dověděli, že je připravena velká protipartyzánská akce. Mohli osadu uchránit? Měli se o to pokusit? Početně by se členům Lüdemannova komanda vyrovnali. To ale nikdo předem nevěděl.

Proč Javoříčko?

Obtížná otázka, na kterou stále chybí jasná a jednoznačná odpověď. Snad všichni přeživší obyvatelé Javoříčka, rodiny a příbuzní obětí chtěli nalézt viníky tragédie co nejdříve. Je to lidsky pochopitelné, přirozené. Byli si jisti, že tragický osud jejich osady měl přímou souvislost s událostmi v hájence v noci z 9. na 10. dubna.

Některým javoříčským ženám se zdálo, a také to v prvních výpovědích uvedly, že při masakru 5. května spatřily mezi přibližně patnácti příslušníky komanda také Othmara Victora. Přišel prý pomstít smrt své ženy a dětí. Nebyla to pravda. Victora předložil po zatčení na olomouckém hřbitově 10. září 1945, kde hledal hroby své rodiny, věrohodné doklady (a soud je u příslušných úřadů a institucí v Rakousku později ověřil), že v Javoříčku být nemohl. Naopak, zúčastnil se dokonce protinacistického odboje. Zůstává tak jednou z nejasných postav popisovaných událostí. Z části komanda ZbV 43, které vypalovalo a vraždilo v Javoříčku, byl po válce dopaden a odsouzen jediný příslušník – bývalý rytec skla z Nového Boru Willi Kunze.

Velitel Egon Lüdemann z našeho území zmizel, přesto byl ve druhé polovině roku 1945 zajištěn a zadržován nejdříve v internačním táboře v Neumünsteru ve Šlesvicu-Holštýnsku, později v obdobném zařízení v někdejší

věznici v Hamburku. Byl zapsán na listinu válečných zločinců a po shromáždění důkazů o jeho zločinech a ověření místa pobytu požádaly československé úřady začátkem roku 1948 o vydání. Následovaly nejasnosti ohledně konkrétního způsobu a místa předání, snad i jistá liknavost a nedůslednost ministerstva spravedlnosti a vnitra. Spíše formální snahy o vydání se v dalších letech opakovaly; zajímavou tečkou za poněkud spletitým příběhem je zpráva StB z 12. srpna 1971, která končí slovy, že v průběhu opakovaného šetření (rozumí se okolnosti tragédie v Javoříčku) byly zjištěny skutečnosti, které by při případném soudním líčení kompromitovaly naše partyzánské hnutí.

Šetření „Případu Javoříčko“ zahájila jako první v červnu 1945 četnická stanice Hvozd. Svědecké výpovědi se téměř shodovaly – za neštěstí může především Adolf Pospíšil a jeho vztah k Hildě Victorové. Ano, jistě je to soud zjednodušený, zkratka, ale tak to lidé cítili, tak byli přesvědčeni. V říjnu 1945 ustavil Okresní národní výbor v Litovli vyšetřující komisi, která současně s okolnostmi vypálení Javoříčka prověřovala, kdo a jak se provinil proti „národní cti“. Další vyšetřování vedla stanice SNB v Lošticích a Hvozdě v roce 1946. A v červnu 1947 začalo první šetření státní bezpečností. Vedl ho kriminální asistent Ladislav Jurečka z oblastní úřadovny v Olomouci. Úkol zůstal stejný – objasnit okolnosti vypálení Javoříčka a popsat činnost partyzánů v jeho okolí. Při tomto vyšetřování přiznal Vincenc Blažek, že spolu s Adolfem

Javoříčko v r. 1944. Foto: archiv Vlastivědného muzea v Olomouci.

Hňoupkem oběsili hajného Bohumila Švece. Jejich čin byl označen jako vražda a oba bývalí partyzáni byli zatčeni. Brzy však byli bez trestu propuštěni. Ministerstvo vnitra zřejmě nebylo s postupem Ladislava Jurečky spokojeno a okamžitě zahájilo šetření nové. Hlavní slovo tu dostali svědci, kteří zmírní, zlehčí a pokusí se omlouvat prokázané a bezdůvodné chování a činy některých partyzánů, především Vincence Blažka a Adolfa Hňoupka. Účelově vybraní svědkové nebudou „znevažovat a kritizovat“ partyzánské hnutí.

Hájovna v roce 1945. Foto: archiv Vlastivědného muzea v Olomouci.

Vyšetřování okolností vypálení Javoříčka překvapivě pokračovalo i v roce 1953. A Adolf Hňoupek, Vincenc Blažek a Marie Čechová se pokoušeli vysvětlit své činy a působení mezi partyzány v posledních měsících války v písemných svědectvích ještě na podzim roku 1973. V době začínající normalizace zřejmě vycítili poslední příležitost, jak zlehčit, vysvětlit své přehmaty. Tady se také poprvé dovídáme o události z 20. dubna 1945. Dopoledne zmíněného dne přivedl Ladislav Švec, syn partyzány oběšeného hajného, do blízkosti domu Vlčkových v čísle 29 skupinu dvaceti vlasovců, snad i Rusů, Maďarů a Poláků. Chtěli se přidat k partyzánům? Proč se nechali bez odporu odzbrojit? Partyzáni je odvedli do blízkého lesa a zastřelili. Dvěma se cestou podařilo uprchnout. Do tragédie Javoříčka zbývaly dva týdny. Nepřispěla k ní i tato událost?

A poslední šetření StB v Ostravě, týkající se údajně spolupráce některých osob z případu Javoříčko s gestapem, vyvolal bývalý partyzán z Náměště na Hané Zbyněk Chudoba ještě v roce 1984. Konkrétně jmenuje především Huga Heresche, důstojníka wehrmachtu z Litovle, který se s pomocí svého bratra Karla připojil k partyzánům v posledních týdnech okupace.

Možná se rozkaz k zásahu proti Javoříčku skrývá v dosud neprobádaných archivech gestapa a wehrmachtu, spíše však žádný takový dokument nikdy neexistoval. Němci považovali Javoříčko za partyzánskou vesnici. Museli přitom vědět, že základna partyzánů je ve Staré Rovni a jejím okolí. Ale Javoříčko bylo blízko hradu Bouzov, kde se mohli Lüdemannovi muži nepochybně cítit v bezpečí, odkud mohli podniknout smrtelný výpad a kam se mohli rychle vrátit.

Potvrzení o partyzánské činnosti dostali po osvobození nejen ti, kterým patří naše trvalá úcta, ale i lidé, kteří si to naprosto nezasloužili. Průkaz získali díky pochybným svědectvím; mnohým jistě pomohlo i členství v KSČ, do jejichž řad mnozí z partyzánů hned po osvobození vstoupili. Někteří byli odměněni důležitými funkcemi, například národních správců, a užívali různých výhod. O jejich přečinech a přehmatech se nesmělo nahlas hovořit. Změnila se doba. Lidé však dobře věděli a nezapomněli.

Byla příčinou javoříčské tragédie dodatečná pomsta za zastřelení rodiny lesníka Victory 10. dubna? O tom byli přesvědčeni snad všichni obyvatelé osady, někteří historici a badatelé však upozorňují na značný a pro okupanty neobvyklý časový odstup. Jenže bandité či neznámí muži, jak jsou v hlášení četnické stanice a ve zprávě olomouckého gestapa partyzáni nazýváni, zastřelili nejen Hildu Victorovou a její děti, ale také Františka Malínka a Václava Dostála. Domnívám se, že právě smrt jmenovaných mužů nevyvolala bezprostřední zásah okupantů. Němci také netušili, jak se do Javoříčka dostali dva arménští příslušníci železničního vojska z Litovle.

Podstatnou a dlouho opomíjenou příčinou mohlo být zastřelení 18 německých vojáků (většinou zřejmě vlasov-

ců) u Javoříčka 20. dubna 1945. Dalším důvodem, který jistě přispěl k tragédii osady, byla skutečnost, že se na hrad nevrátily průzkumné hlídky, které z Bouzova do okolí Egon Lüdemann vyslal. Znamenalo to přece, že území je stále neklidné a nebezpečné, že tu operují partyzáni. Lüdemann nemohl vědět, kolik jich je, kde jsou, jakou mají sílu. Nezabrání mu v postupu na západ? Neohrozí jedinou ústupovou cestu německých jednotek na západ, ve směru Olomouc – Litovel – Svitavy?

Od 3. května platila pro okres Litovel vyhláška (podle tehdejšího zvyku ve všech obcích na veřejném místě přečtená a vylepená), podle níž bude za každého mrtvého Němce či německého vojáka zastřeleno 10 osob z řad místních obyvatel. Vyhlášeno bylo rovněž stanné právo se zákazem vycházení. Možná měl Lüdemann zprávy o dalších v posledních dnech zastřelených a nalezených příslušnících wehrmachtu. Mohl by však v tak krátké době, během večera a noci, přivolat posily SS a zorganizovat zátah na Javoříčko? Mohl mu masakr v Javoříčku zajistit bezpečný průchod na západ? Proč ke svým předchozím zločinům přidával v posledních dnech války další?

Přiznávám, že několik otazníků a bílých míst asi zůstane se jménem Javoříčko spojeno navždy. A to i navzdory možnosti nahlédnout do dříve nepřístupných tajných dokumentů a výpovědí z šetření státní bezpečnosti.

Dovětek autora

Téměř celý život jsem pracoval v projektovém podniku, psaní jsem se věnoval jen mimo své povolání. Počítám se mezi autory literatury faktu a publicisty, ale v posledních letech vyšly i dvě mé knihy prozaické a čtyři básnické soubory. S osudy Javoříčka jsem se poprvé blíže setkal při přípravě knihy o Gustavu Frišenském, který žil v Litovli, ale narodil se a mládí prožil v Polabí, odkud pocházím i já. Než jsem se začal Javoříčkem vážněji zabývat, přečetl jsem si především rozsahem nevelkou, ale první a objektivní knihu Josefa Bartoše *Javoříčko – pravda a legendy*, která vyšla poprvé v roce 1995 a znovu o patnáct let později. Publikace vydané před rokem 1989 jsem přečetl a bral s vědomím, že jsou poplatné době vzniku a někte-

rá fakta – spíše záměrně než nevědomě – zamlčují nebo zkrslují. Věděl jsem, že v pozadí tragických událostí osady hrály důležitou roli lidské vztahy, které se v dějinách obecně a neustále opakují ve větší či menší míře – láska, nenávisť, zbabělost, závist, opojení mocí, touha po pomstě, po dobrodružství, příležitost k vyřizování starých osobních účtů. Historik Josef Bartoš může tyto souvislosti v odborné práci samozřejmě také zmínit, ale spíše někde pod čarou, v poznámkách; je vázán jistými a danými pravidly. I opatrný autor literatury faktu si může dovolit víc, má prostor či ruce, řekněme, trochu volnější. Před více než deseti lety jsem se přesto s panem doktorem Bartošem v olomouckém okresním archivu, kam jsem předtím i potom často dojížděl, setkal. Vysvětlil jsem mu svůj záměr a pohled, rád si vyposlechl jeho dlouhé vyprávění a závěrem jsem se zeptal, co si o mém plánu myslí. „Pusťte se do toho,“ odpověděl mi. Bylo rozhodnuto. Přínosem mé obsáhlé knihy *Proč Javoříčko?* (s podtitulem *Svědectví neznámých dokumentů z archivu Státní bezpečnosti vychází v nakladatelství Pavel Ševčík – VEDUTA*) je snad i to, že připomínám zpřístupněné dokumenty z několika šetření StB. Josef Bartoš je ještě neznal. Zajímalo by mě, jestli se mu o svých výpovědích zmínili hlavní svědkové událostí, které při psaní své knihy stihl vyslechnout. Ale zeptat už se bohužel nemůžu.

bditrych@centrum.cz

Hrad Bouzov na dobové pohlednici. Foto: archiv Vlastivědného muzea v Olomouci.

Bratrušovská tragédie 31. března 1945

Je Bílá sobota 31. března 1945. V brzkých ranních hodinách přijíždí na střelnici při cestě ze Šumperka na Bratrušov nákladní auto. Z něho vystupují, mimo jiných, i velitel šumperského gestapa Wilhelm Prellberg, jeho pravá ruka Ernst Hufer a necelé dvě desítky zmučených, převážně mladých mužů. Ještě potmělým areálem střelnice je vedou až na násep, který stojí jako zachytávač zbloudilých střel na konci střelnice. Za palisádou náspu už čekají příslušníci jednotky SS u čerstvě vykopané jámy. Zanedlouho rána do týlu ukončí život šestnácti odvážných mužů, kteří se chtěli postavit nacistické okupaci. Město Šumperk ve spolupráci s Vlastivědným muzeem v Šumperku k 70. výročí konce druhé světové války a bratrušovské tragédie připravilo druhé, upravené vydání knihy Miroslava Zapletala *„Na úsvitě svobody. Bratrušovská tragédie 31. března 1945.“* (2. upr. vyd., město Šumperk 2015), která původně vyšla již v roce 1967 a která barvitě popisuje událost spojenou se zavražděním členů partyzánské skupiny ze Šumperska.

Ještě před vypuknutím největšího a nejkrvavějšího globálního válečného konfliktu v dějinách lidstva – druhé světové války – bylo Šumpersko, jako součást Sudet, na základě Mnichovské dohody připojeno k Německé říši. V průběhu války se ale i v této převážně německy mluvící oblasti zformovala odbojová hnutí a partyzánské skupiny, kterým se často úspěšně podařilo provést nejrůznější sabotáže, a to i přesto, že hornatý terén a další aspekty partyzánské činnosti příliš nepřály.

Hlavním problémem bylo vůbec získat zbraně a výbušniny k provázení sabotáží. Dynamit v dolech byl pečlivě evidován a běžní civilisté neměli jakoukoliv šanci si legálním způsobem střelivo opatřit. Velmi horlivá byla skupina mužů převážně z Troubelic a Pískova. Koncem února roku 1945 právě z pískovské skupiny pocházející mladík Miloslav Vítek přišel do partyzánské skupiny Moskva s návrhem, že je možnost odcizit zbraně z vojenských aut

daných do opravy u jeho zaměstnavatele Ernsta Burischka v Opavské ulici v Šumperku (dnešní Čsl. armády). Vedoucí partyzánské skupiny Moskva to ale odmítl z důvodu vysokého rizika prozrazení celého hnutí, které by tuto akci provázelo. Ve stejné době převzal šumperské gestapo jistý Wilhelm Prellberg, jenž nahradil odstoupivšího Tischella. Prellberg dostal za úkol eliminovat zvyšující se množství sabotáží na Šumpersku. Vítek a jeho dva kolegové, bratři Kovářové, se rozhodli, že krádež zbraní provedou i bez podpory hnutí Moskva. Jelikož se Vítkovi podařilo ze svého pracoviště ukrást již několik granátů a pancrfaustů, zanicený nacist Burischek tuto skutečnost neváhal udat na gestapo. Jelikož toto udání přišlo gestapu velmi vhod, vymysleli na zloděje léčku. Do autoopravy bylo 14. března 1945 dovezeno vojenské auto naložené municí. V úkrytu čekal jeden z gestapáků Bönisch. Ještě téhož večera se objevil Vítek, který byl ihned zadržen.

Miloslav Vítek byl během výslechu nepochybně mučen tak, že se přiznal a jako spolupachatele označil svého spolubydlícího Antonína Vlčka. Toho zatkli během představení v kině Kapitol (dnešní kino Oko); neměli to daleko, úřadovna gestapa stála přímo naproti přes ulici. Během pokračujícího vynuovení výpovědi Vítek udal bratry Kováře a dále Miroslava Jurku, všechny jmenované z Dolních Studének, a také Adolfa Schwarzera z Bludova. Gestapo nijak nelenilo a všechny podezřelé zajistilo. Při dalších výsleších s otázkami, kde se odcizené zbraně nacházejí, ukazovaly nejasné odpovědi mučených na zemědělskou usedlost v Pískově. Zbitý Vítek nakonec ukázal na Oldřicha Spurného.

Následující ráno 15. března přijelo gestapo na pískovský statek Spurných. Na místě začali Oldřicha Spurného vyslýchat, ten se dokonce nebál opěťovat rány a sám jednoho z gestapáků zpacifikoval, načež byl ostatními spoután a bit, až místo úkrytu zbraní prozradil. Následně byli zajištěni i jeho bratři Jan a Josef a odvezeni na policejní služebnu do Troubelic. Tam Oldřicha týrali ještě více, aby

Wilhelm Prellberg

Ernst Hufer

Arnošt Stryk

Josef Utěšený st.

František Langer

Josef Utěšený ml.

jeho příznání získali. Ale bez úspěchu. A to ani tehdy, kdy byl převezen do Šumperka, zavěšen s rukama svázanýma za zády na kladku, bit a neustále vyslýchán. Zřejmě ze soucitu se zraněným Oldřichem prozradil úkryt až Vítek. Gestapo se ihned vydalo zpět na statek Spurných, z krytu vydle Jaromíra Spurného a Josefa Utěšeného ml. Rovněž zajistilo pušky, pistole a pancrfausty. Bez skrupulí poblalo i potraviny a šatstvo z jejich domácnosti.

Mezitím na četnické stanici v Troubelicích pokračovalo kruté vyslýchání Josefa a Jana Spurných. K nim zanedlouho přibyli i jejich bratr Jaromír a Josef Utěšený. Když gestapáci a četníci věděli, že z nich nic nedostanou, byli zadržováni transportováni do šumperské věznice – tzv. robotárny. Od té doby pokračoval koloběh vyslýchání a mučení, které bylo mnohdy prováděno vytažením na kladku a bitím býkovicem. Jelikož se gestapu nepodařilo příznání a další udání vynutit, 27. března byli Josef a Jan propuštěni. V sobotu 17. března byl zatčen Miloslavův bratr Jan Vítek.

Ten se skrýval v bunkru zhotoveném v domě jeho rodičů. Během zatýkání se příslušníci gestapa nezdráhali vyjít Vítkům spížírnu. Stejněho dne ve večerních hodinách byl v Králové zatčen otec Josefa Josef Utěšený st. a v Troubelicích také Rudolf Otevřel. Den nato si gestapo přišlo do Králové pro Arnošta Stryka. V několika následujících dnech se gestapo vydalo opět do Troubelic, kde zajistilo Oldřicha Duška a Jana Poláka. Jako poslední byl do cely uvržen František Langer, a sice na Zelený čtvrtek 29. března 1945.

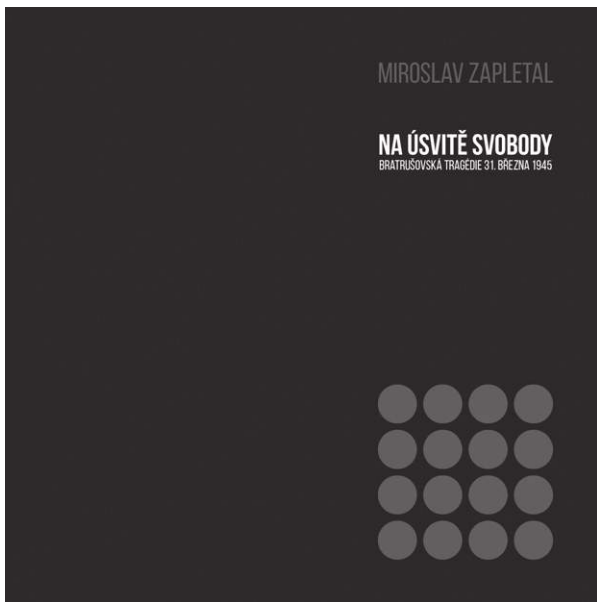
Vyšetřování případu měl na starosti kriminální asistent Brückner; ten spolu se svými spolupracovnicí podal prostřednictvím Prellberga zprávu veliteli opavského gestapa sturmbannführerovi Grauelovi. Grauel zprávu přeposlal státnímu ministru K. H. Frankovi, který rozhodl o popravě šestnácti usvědčených mužů. Při vyšetřování tohoto zločinu v roce 1946 vyšlo najevo, že se jednalo pouze o formální potvrzení trestu navrženého již šumperským gestapem.

Na Velký pátek 30. března 1945 odpoledne příslušníci jednotek SS uzavřeli prostor střelnice u Bratrušova a vykopali jámu na náspu zachytávače zbloudilých střel. Mezitím Prellberg rozhodl, že popravu vykonají členové gestapa Hufer a Tilg spolu s přítomnými esesáky a vydal rozkaz veliteli věznic k vydání šestnácti určených mužů. Poprava byla stanovena na čtvrtou hodinu ranní 31. března 1945.

Na Bílou sobotu brzy ráno bylo šestnáct mužů přivezeno do samotného středu areálu střelnice, odtud šli až na jeho konec k náspu spoutaní za ruce po dvojicích. Do vykopané hrobu si museli vždy takto spoutaní lehnout a Hufer s Tilgem je zastreli ranou zezadu do hlavy. Po smrti každého z dvojice byly mrtvolky rozpoutány a jedna z nich byla vždy obrácena tak, aby hlavou ležela u nohou druhého zavražděného. Hufer toto vraždění psychicky nezvládl a předstíral, že se mu zasekla zbraň; střílení se ujal jeden z přihlížejících členů jednotky SS. Po konci masakru byl masový hrob zasypan a zamaskován. Po pronesení řeči o významu této popravě odjel Prellberg se svými nohledy na služebnu gestapa a tam se všichni opili.

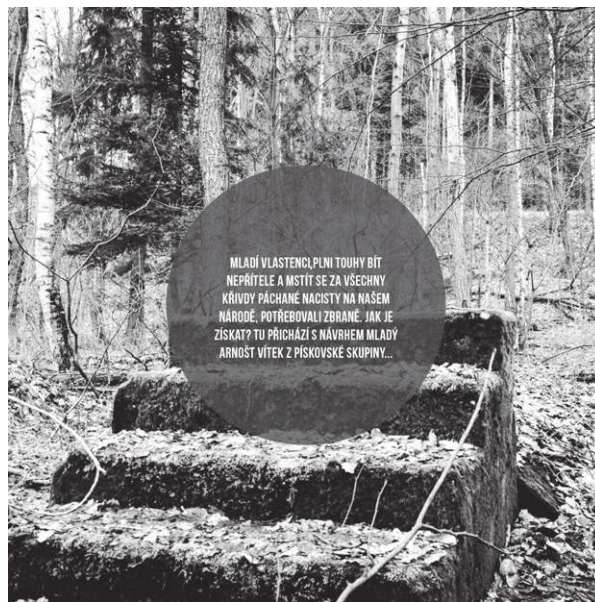
Bezprostředně po skončení druhé světové války se začaly rodiny šestnácti vězňů ze šumperské robotárny ptát, kde se jejich manželé, synové a otcové nacházejí, protože od konce března roku 1945 o nich neměli žádné zprávy. Mnozí tušili nejhroší, jiní doufali a věřili, že se se svými milými opět shledají.

V průběhu nařízeného pátrání vedly první stopy do úřadovny šumperského gestapa, která se nacházela naproti dnešnímu kinu Oko na Masarykově náměstí. Na řadě ohořelých papírů s telegramy figurovalo jméno *Prellberg*, nikdo však netušil, o koho jde. Mezi všemožnými lejtary se objevil i rozkaz z 30. března 1945, v němž stálo, že z vazby mají být propuštěni tito vězni: *Oldřich Dušek, Miroslav Jurka, Bohumír Kovář, František Kovář, František Langer, Rudolf Otevřel, Jan Polák, Jaromír Spurný, Oldřich Spurný, Arnošt Stryk, Adolf Schwarzer, Josef Utěšený ml., Josef Utěšený st., Jan Vítek, Miloslav Vítek a Antonín Vlček*. Žádný z těchto mužů se ale domů nevrátil. A když se ještě před konce války příbuzní na gestapu ptali, kde jsou, většinou se dočkali jen klamných a vyhýbavých odpovědí.

„Pokud se pamatuji, bylo při mé návštěvě na gestapu na Bílou sobotu 31. března 1945 v celé budově nebývale rušno. Všude stálo mnoho esesáků v uniformách a většinou byli podnapilí. Když jsem se tázala gestapáka Hufera, proč můj manžel a syn byli zatčeni, odpověděl Hufer: „Váš muž a syn dodávali trhací látky na vyhození vlaku u Hanušovic a za to půjde hlava dolů! Není Vám to dost?“ Celá zoufalá jsem sešla dolů na dvůr budovy, kde jsem uviděla muže, který čistil auto. Byl to polský vězeň, který mně řekl, že vězni z Troubelic byli toho dne odvezeni v časných ranních hodinách nákladním autem, které čistí. Na dotaz, kam auto jelo, odpověděl, že to nebylo daleko, protože se auto vrátilo kolem šesté hodiny ráno, tedy asi dvě hodiny po odjezdu. Rovněž mi řekl, že auto bylo po návratu umazáno a on ještě se dvěma vězni musel auto čistit, protože na něm byla krev.“

Paní Utěšená, manželka a matka zavražděných Josefa Utěšeného st. a ml.

MLADÍ VLASTENCI, PLNÍ TOUHY BÍT
NEPŘÍTELE A MSTÍ SE ZA VŠECHNY
KŘIVDY PÁCHANÉ NACISTY NA NAŠEM
NÁRODĚ. POTŘEBOVALI ZBRANĚ. JAK JE
ZISKAT? TU PŘICHÁZÍ S NÁVRHEM MLADÝ
ARNOŠT VÍTEK Z PISKOVSKÉ SKUPINY...

Národní bezpečnost zahájila intenzivní pátrání po nezvěstných, současně ale pátrala i po uprchlých gestapácích. Pracovníkům bezpečnosti se podařilo vypátrat některé dozorce z robotárny z doby okupace, ale ti o ničem konkrétním nevěděli. Při výslechu pouze naznačili, že 31. března 1945 odjelo auto s vrchním dozorcem Lukášem mimo Šumperk, kde se účastnil nějakého kopání. Tyto nejasné okolnosti vedly k vyhlášení pátrání v policejním věstníku. Pokračovalo i pátrání po bývalých gestapácích v internačních střediscích pro Němce.

Z mrtvého bodu vyvedla pracovníky Bezpečnosti jistá Brunhilda Puschmannová, jež na gestapu dříve pracovala jako sekretářka. Udala, že oněch šestnáct pohřešovaných bylo popraveno a že Prellberg byl velitelem šumperského gestapa a dala jim i jeho fotografii. Není bez zajímavosti, že bývala Prellbergovou milenkou.

Na rozeslaný fonogram s popisem Prellberga přišla brzy odpověď z Liberce, že v tamější věznici se nachází jistý Hans Ulbrich, na kterého se popis hodí. Po dalším výslechu Puschmannová dosvědčila, že Ulbrich je Prellbergova falešná identita. V polovině ledna 1946 se vydali členové šumperské národní bezpečnosti do Liberce, kde Prellberga za pomoci malé lsti ztotožnili a zajistili. Bezprostředně po příjezdu do Šumperka byl zavezen na místo činu, kde identifikoval místo hromadného hrobu.

Exhumační práce proběhly 16. a 17. ledna 1946. V odkrytém hrobě bylo mnoho krve, která se ani nestačila vsáknout do země. Dne 18. ledna 1946 soudní komise ohledala všechna těla a jako příčinu smrti určila střelnou ránu do týla. Některé mrtvolky měly lebky a čelisti roztříštěné. Exhumaci musel přihlížet i sám strážce této zákeřné vraždy Wilhelm Prellberg.

Důstojné rozloučení se všemi šestnácti oběťmi se uskutečnilo 20. ledna 1946. Byl nachystán národní pohřeb se všemi poctami před budovou radnice na dnešním náměstí Míru v Šumperku. Průvod s rakvemi pak zamířil k železničnímu nádraží, odkud byli všichni mrtví rozvezeni do místa svého domova, kde byli pohřbeni.

Násep zachytávače střel na střelnici. Foto: Sbirky Vlastivědného muzea v Šumperku.

Mimořádný lidový soud v Olomouci na základě dekretu prezidenta Beneše o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů odsoudil Wilhelma Prellberga během jediného dne k trestu smrti a ještě téhož večera byl předán vykonavateli vůle soudu. Byl oběšen 13. listopadu 1946. Ernst Hufer byl dopaden později a 17. března 1947 byl rovněž odsouzen k trestu smrti za napomáhání k této úkladné vraždě.

(Převyprávěl Bohuslav Vondruška s laskavým svolením dcer Miroslava Zapletala paní Drahomíry Bečvarové a paní Jany Kubičkové; © 1967 Miroslav Zapletal a dědicové – text).

Dne 9. května 1965 byl slavnostně odhalen památník obětí druhé světové války, který stojí v bezprostřední blízkosti bratrušovské střelnice. Mohutný obelisk ze žulových bloků se dvěma pilíři s mísami na řecký oheň nese bronzovou desku se jmény šestnácti zavražděných mužů. Autorem tohoto památníku, který je zapsán jako kulturní památka, byl Ladislav Doubravský. Vstupní schodiště radnice také nese památku tohoto neštěstí. Nástěnná deska „obětí druhé světové války“ z roku 1950 obsahuje mimo jiných i stejná jména jako výše uvedený památník. Nejmladší upomínkou je pamětní deska z roku 2013 přímo u místa, kde ležel hromadný hrob na náspu střelnice. Spo-

lek Pátrači po historii Bratrušova a okolí s přispěním města Šumperka místo vyčistil od náletových dřevin a osadil pískovcovou pamětní deskou odkazující na místo vraždy. Upravena byla i místní turistická trasa „šumperské psaníčko“, aby zájemce bezpečně dovedla na toto místo.

Národní pohřeb u radnice, 20. ledna 1946. Foto: Sbírký Vlastivědného muzea v Šumperku.

Miroslav Zapletal, rodák z Chropyně na Kroměřížsku, pracovník Okresního vlastivědného ústavu v Šumperku a učitel na obchodní akademii, napsal v roce 1967 knihu „Na úsvitě svobody. Bratrušovská tragédie 31. března 1945.“, která byla vydána jako 4. svazek Knihovničky Severní Moravy. Publikace podrobně popisuje událost popravu šestnácti mužů zapojených do partyzánské činnosti na Šumpersku. Jelikož text, který byl autorem rozpracován do tří kapitol (Pátrání, Tragédie a Kati), je čtivý a i nyní stále nadčasový, prošel při redigování minimálními úpravami. Byly vynechány pouze některé části ve třetí kapitole, které odbočují mimo hlavní téma. Celá kniha byla doplněna větším množstvím archivních obrazových materiálů, ale i novými fotografiemi současného stavu areálu bratrušovské stělnice a památníků. Kniha byla zpracována ve zcela novém grafickém designu, kdy bylo vsazeno hlavně na minimalismus a kombinaci červené a černé barvy. Průvodním symbolem se stalo šestnáct červených kruhů, které svým počtem odkazují na všech

šestnáct zastřelených vlastenců, tvarem na smrtící střelu a svou barvou symbolizují jejich prolitou krev. Kniha je k dispozici ve vybraných šumperských knihkupectvích a v Informačním centru Šumperk. V obdobném vizuálním pojetí byly vytvořeny i internetové stránky www.bratrušovskatragedie.cz, kde je možné si celou knihu stáhnout zdarma ve formátu PDF.

(Bohuslav Vondruška)

O autorovi

Miroslav Zapletal (* 15. března 1902 Chropyně, + 8. února 1970 Šumperk)

Po vystudování učitelství působil Miroslav Zapletal nejdříve jako odborný učitel na Přerovsku, později v kraji pod Beskydy. Okupaci prožil opět na Přerovsku, kde se zapojil do odboje. Sám poznal krutost nacistických věznic, což se promítá do jeho soucítění s oběťmi a pozůstalými bratrušovské tragédie. Po propuštění z vězení mu bylo pro jeho předcházející vlastenecké postoje zakázáno učit.

Po osvobození studoval na právnické fakultě v Brně, ale nakonec zůstal věrný pedagogickému povolání. Členství dr. Zapletala v okresní organizaci Svazu protifašistických bojovníků a jeho schopnost pracovat s prameny a poutavě psát ho předurčily pro napsání jeho snad nejznámější práce „Na úsvitě svobody. Bratrušovská tragédie 31. března 1945.“ Se znalostí dobových reálií využil tehdy dostupných archivních pramenů a neopatrný a nezdařený pokus o získání zbraní končící popravou šestnácti převážně mladých mužů vylíčil sobě vlastním živým stylem a poutavě voleným syžetem. Jeho dílo obsahové bohatosti a faktografické hodnoty se nyní po čtyřiceti osmi letech dočkalo péči města Šumperka a Vlastivědného muzea v Šumperku nového vydání.

(převzato z knihy a redakčně zkráceno)

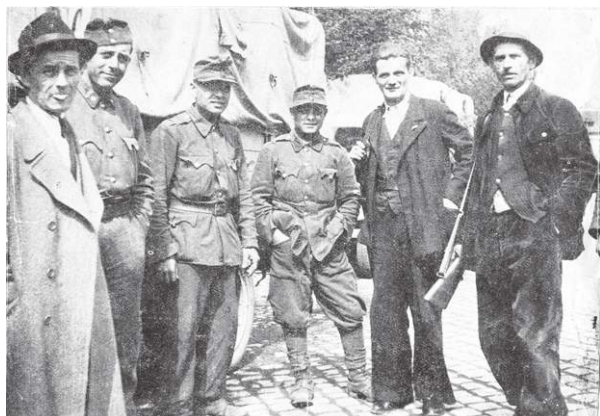
Bohuslav Vondruška je pracovníkem oddělení kultury šumperské radnice. Byl vedoucím přípravy druhého upraveného vydání knihy Miroslava Zapletala „Na úsvitě svobody. Bratrušovská tragédie 31. března 1945“.

bohuslav.vondruska@sumperk.cz

Přerovské povstání 1. května 1945 v obcích okresu Přerov a Olomouc

Petr Sehnálek

V úterý 1. května 1945 vypuklo v Přerově první povstání proti německým okupantům na území dnešní České republiky. Jelikož celá akce vznikla spontánně, na základě mylně interpretované zprávy ze zahraničního vysílání rozhlasu, dokázali ji Němci v průběhu několika hodin potlačit a za cenu represí obnovit ve městě pořádek. Přerovské povstání si tak vyžádalo přes 40 obětí v ulicích města, v rajónu přerovského seřadovacího nádraží a strelnice v Olomouci-Lazcích, kde byli bez soudu popraveni údajní největší viníci nepokojů. Přerov však nebyl jediným místem, kde se 1. května rozšířily protiněmecké akce.

Obyvatelé Brodku s odzbrojenými maďarskými vojáky odpoledne 1. května (Muzeum Komenského v Přerově).

Zprávy o konci války, německé kapitulaci a revolučních událostech v Přerově brzy doputovaly i do okolních obcí. Do sousední obce Předmostí přinesli zprávu o povstání v Přerově přicházející občané a také to signalizovala bílá vlajka z daleka viditelná na věži přerovského zámku. Po poledni tedy začalo odzbrojování německých vojáků, přičemž bylo ukořistěno 615 pušek, dvě tuny mu-

nice a dokonce tři nákladní auta. V Předmostí se povstání účastnilo šest záložních a aktivních důstojníků, kteří řídili některé akce. Odpoledne zaujala smíšená jednotka předmostských povstalců a partyzánů skupiny Josef postavení u podjezdu mezi Předmostím a Přerovem a bránila zde průjezdu německé kolony. Němci však měli na vozidlech automatické protiletadlové kanony a vyhrožovali zapálením obce, načež povstalci ustoupili do lesů u Čekyně a Vinar, aby zabránili represím. V nejbližším okolí města se do povstání zapojili také obyvatelé Lověšic, ležících v bezprostřední blízkosti pravého přednádraží. Zde se občané obce účastnili odzbrojování německých transportů a přestřelk s německými posilami. Z občanů obce padli otec a syn Bryškové. Na ozbrojený odpor proti okupantům se postavili i obyvatelé Horní Moštěnice, kteří však bojovali také přímo v ulicích města Přerova.

V této obci inicioval aktivitu občanů průjezd partyzánů z Dobřčic na pomoc Přerovu. Místní povstalci se následně spolu s partyzány účastnili odzbrojování Němců. Největší akcí Moštěnských byla obrana mostu přes Moštěnku, čímž se jim dařilo určitou dobu blokovat příjezd německých sil vyslaných z Holešova k potlačení povstání v Přerově. U mostu byl těžce raněn Jan Masařík, jehož Němci zajali, ztýrali a pak upevnili na blatník automobilu jako „živý štít“ pro bezpečný průjezd obcí. V Přerově se jej pokusili ještě popraviti, ale nakonec těžkým zraněním podlehl až 9. května. Zatím v Horní Moštěnici Němci zastřelili Viléma Kuželu, u něhož byly nalezeny náboje, a vypálili dům, z jehož blízkosti stříleli povstalci.

Do povstání se zapojil rovněž Brodek u Přerova, kde se obyvatelé o povstání dozvěděli telefonicky někdy po 13. hodině. Současně projel zdejší železniční stanici zvláštní vlak ověčený vlajkami, který vypravili přerov-

Odzbrojování německých vojáků v Předmostí odpoledne 1. května (SOkA Přerov).

ští železničáři na trať Přerov – Olomouc, aby informoval všechny stanice po trase o domnělé německé kapitulaci a konci války. Vedle projevů radosti zde začala shánka po zbraních, kvůli čemuž bylo vysláno auto k partyzánům do Suchonic. Na zpáteční cestě se už posádka musela vyhnout Němcům v Kokorách a vracet se přes Krčmaň a Majetín, kde se dostala do přestřelky s Němci, přičemž padl zaměstnanec cukrovaru Müller. V Brodce zatím občané odzbrojovali maďarské a německé vojáky. Silné kolony se však odmítaly vzdát a povstalci se dostávaly do defenzivy. Po 17. hodině přijel do obce německý obrněný vlak, jehož osádka začala obsazovat hlavní ulice. Bylo vyhlášeno stanné právo a začalo zatýkání. Tři občané, Jindřich Suchomel, Karel Marek a Jaroslav Hradil, byli 2. května, spolu se 14 muži z Kožušan, popraveni u pevnůstky č. 13 poblíž Olomouce.

Díky drážním spojovacím prostředkům se zpráva o revoluci dostala i na nádraží v Grygově a záhy tudy projel již zmíněný zvláštní vlak z Přerova. Obyvatelé vyvěšovali vlajky, provolávali slávu obnovené Československé republiky a odzbrojovali Němce. Z Grygova zvěsti o míru pronikly do Velkého Týnce, kde se při pokusu získat zbraně dostali místní občané do přestřelky s Němci, přičemž byl smrtelně raněn Oldřich Chromek. V obou obcích byl do večera obnoven pořá-

dek. Nejdále vliv přerovského povstání dosáhl do Olomouce, kde se dění soustředilo kolem nádraží a Hodolan. Přerovští železničáři totiž informovali také své olomoucké kolegy a zpráva o příjezdu zvláštního vlaku se bleskově rozšířila po městě, načež se po 14. hodině mnozí zvědaví obyvatelé vydali k nádraží. V Hodolanech a obvodu nádraží zatím vypukly protiněmecké akce, místy se střílelo, ovšem početným německým silám se brzy podařilo dostat situaci pod kontrolu. V rámci odvetných opatření bylo krátkodobě zatčeno přes půldruhé stovky obyvatel.

V průběhu úterý 1. května došlo k menším revolučním událostem ještě v Císařově, Citově, Čekyni, Dluhonicích, Majetíně, Rokytnici nebo Žeravicích. Obdobně jako v Přerově však Němci v průběhu odpoledne a večera 1. května povstalecké aktivity ve všech zmíněných místech potlačili.

Most přes Moštěnku v Horní Moštěnici (stav z 8. května), který bránili místní povstalci (SOkA Přerov).

Petr Sehnálek (*1982), kurátor sbírkových fondů a historik novodobých dějin v Muzeu Komenského v Přerově. Zaměřuje se na dějiny každodennosti v první polovině 20. století, stavební vývoj města od konce 19. do poloviny 20. století, dále dějiny vojenství, období 2. světové války v regionu a problematiku čs. zahraniční armády na východní frontě v době 2. světové války.

sehnalek@prerovmuzeum.cz

Poškození olomouckého orloje v posledních dnech druhé světové války

Radim Himmler

Každý den v poledne se před olomouckým orlojem shromáždí skupinka zvědavých turistů a kolemjdoucích olomouckých občanů, aby si prohlédla jeho výzdobu, pohyb figur a zvuky písní zvonkohry. Dnešní podoba orloje, vzniklá v letech 1947–1955 podle výtvarných návrhů malíře Karla Svolinského, je poslední etapou v mnohasetleté historii této unikátní technické a umělecké památky. Současná výzdoba orloje, oslavující národopisné zvyky a pracující lid v duchu socialistického realismu, by však zřejmě nevznikla, pokud by nedošlo k poškození starého orloje v květnu 1945 na samém sklonku druhé světové války, od jejíhož konce letos uplynulo 70 let.

Jaká vlastně byla předchozí podoba orloje? Jak došlo k jeho poničení a jaký byl rozsah škod? Proč poválečná obnova orloje dopadla tak, jak dopadla? Na tyto otázky se pokusíme odpovědět na následujících řádcích.

Poslední předválečné renovace olomouckého orloje

Olomoucký orloj prodělal za celou dobu své existence celou řadu změn a přestaveb, které se dotkly jak vnitřního mechanismu – hodinového stroje, který poháněl i astronomický číselník, kalendárium, přídatné číselníky, pohyb figur, zvonkohru i mechanismus zvuků kohouta – tak zejména vnější fasády orloje, která byla mnohokrát předělávána pod vlivem různých uměleckých stylů. Odborníci napočítali, že za zhruba 500 let existence orloje byl stroj zásadně změněn dvakrát a vnější podoba orloje celkem osmkrát.

Předposlední a poslední změny, které určovaly podobu orloje před začátkem druhé světové války, proběhly ve dvou etapách. Nejprve byly v letech 1895–1898 završeny dlouholeté snahy německého Spolku pro znovuoobnovení olomouckého orloje. Výsledkem byla kompletní renovace a stylová proměna, při které byl vyměněn stroj orloje

za nový a průčelí orloje bylo předěláno podle návrhů vídeňského architekta Roberta Dammera v duchu dobových puristických představ do pseudogotického stylu. Ze starších artefaktů exteriérové výzdoby orloje nezůstalo při renovaci ponecháno skoro nic. Jedinou připomínkou starších vrstev výzdoby byla skupina 16 vyřezávaných barokních andělíčků s kladívky, kteří se na orloji vyskytovali již od 17. století. Nové řezbářské orámování provedl místní řezbář František Celler a autorem dřevěných pohyblivých figur byl německý sochař Bernhard Hoetger. Velkou ztrátou bylo zničení většiny starého hodinového stroje, nahrazeného novým výrobkem vestfálské firmy Korfhage, a zvláště odstranění astronomického číselníku, který byl původně projektován v 70. letech 16. století na základě geocentrické teorie a byl tvořen otáčivou kruhovou deskou astrolábu, starého měřického a astronomického přístroje, zlaceného, bohatě prořezávaného a zdobeného rytím. Nahradilo jej již moderní planetárium navržené podle heliocentrických zásad. Ke ztrátě autenticity původní památky jistě přispělo i odstranění barokních fresek vytvořených při opravě orloje v roce 1746 významným olomouckým malířem Janem Kryštofem Handkem a jejich nahrazení freskami a malbami na ocelovém plechu vídeňského akademického malíře Richarda Bitterlicha, které ale vlivem špatně zvolené technologie prokázaly krátkou trvanlivost. I když šlo o obnovu skutečně radikální, lze říci, že původní architektonické a výtvarné rozvržení orloje navazovalo ještě v námětech maleb i dřevěných figur na původní středověký koncept zachycující tradiční kosmologické pojetí světa, které bylo respektováno i všemi předešlými představami.

Poslední předválečnou podobu vtiskla orloji oprava z doby první republiky, kterou si vyžádal nejen zchátralý

stav Bitterlichových maleb, ale i potřeba obměnit některé motivy, aby lépe odpovídaly změně společenské i národnostní poptávce po převratu roku 1918. Městská rada vyzvala k vytvoření nových maleb známého realizátora monumentálních prací malíře Jano Köhlera. Ten v letech 1925–1927 provedl fresky v záklenku a na pilířích výklenku a také namaloval deskové obrazy zasazené do dřevěného vyřezávaného záramování. Doba Protektorátu do podoby orloje výrazně nezasáhla, pouze byly z ideologických důvodů překolíčkovány písně, které orloj hrál.

Vnější podoba orloje po poslední opravě v letech 1925–1927
Na dobových fotografiích můžeme detailně sledovat podobu orloje, která byla od konce 20. let až do osudného roku 1945 důvěrně známá tehdejší Olomoučanům.

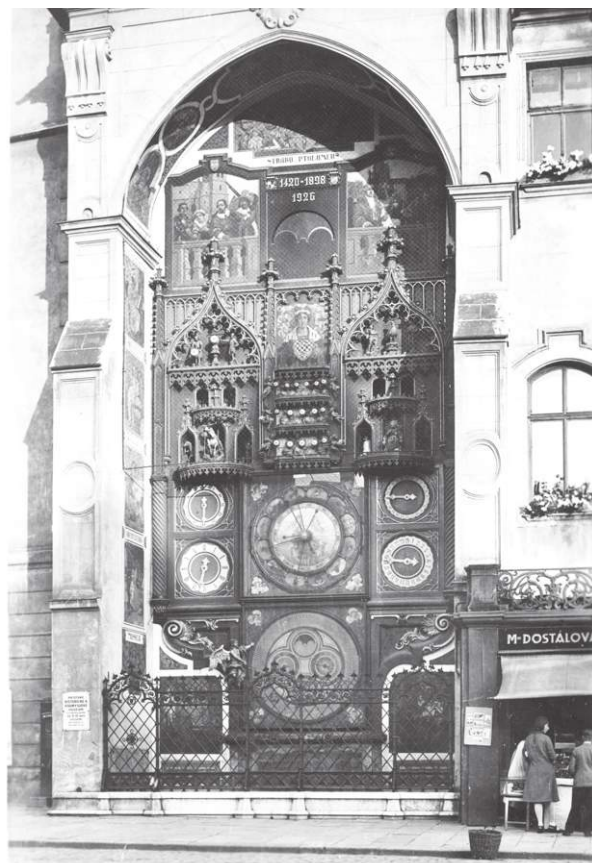
V rozměrném výklenku o šířce 5,5 m a výšce 14 m, vystupujícím ze severní radniční fasády, mohl pozorovatel vidět architektonické rozvržení orloje v pseudogotickém stylu. Do dřevěného orámování s řezbářsky zpracovanými detaily točených sloupů, fiál, vimperků a oslích oblouků s kraby a kytkami, pavláček pro pohyb figur a umístění andílků zvonkohry byla vsazena figurální malířská a sochařská výzdoba inspirovaná církevními legendami o svatých, antickou vědeckou tradicí, motivy znázorňujícími významné epochy dějin města i pověsti o vzniku orloje.

Ukazovací část orloje tvořily dva velké číselníky nad sebou. Dolní kalendárium se skládalo z okruží s 365 dílky vyhrazenými pro názvy svátků, blíže středu desky pak byly umístěny čtyři pomocné číselníky zachycující datum dne v měsíci, název dne v týdnu, název měsíce v roce a znázornění fáze měsíce. Při levé straně kalendária byla dřevěná skulptura okřídleného anděla, který měl v ruce hůlku směřující ke kalendáriu a ukazující správný den. Nad kalendáři se nacházel hlavní astronomický číselník, který měl podobu heliocentrického planetária ve formě dřevěné vyřezávané desky s malovanými motivy znamení zvěrokruhu, nápisy s názvy 12 měsíců a alegoriemi čtyř ročních období. Na planetáriu rotovaly kolem středu (slunce) tyče zakončené hvězdič-

kou a po straně označené astronomickými symboly šest planet (Merkur, Venuše, Země, Mars, Jupiter, Saturn). Po stranách dvou hlavních číselníků se nacházely čtyři pomocné drobnější jednorafičkové číselníky, které ukazovaly minuty na číselníku s arabskými číslicemi a dělením po 5 minutách 5–60, minuty na číselníku s římskými číslicemi I–XII a hodiny na dvou číselnících s arabskými číslicemi 1–24.

Malířská výzdoba některých dřevěných prvků, zejména desky planetária a čtvercových rámu kolem planetária i kalendária, byla ještě dílem Richarda Bitterlicha z roku 1898, ale všechny ostatní malby na zdech i deskové obrazy v horní části (skupiny měšťanů a alegorie Moravy) byly již vytvořeny Jano Köhlerem v letech 1925–1927.

Podoba orloje po roce 1927 na dobové pohlednici. Zdroj: archiv autora příspěvku.

Poškození orloje v posledním dni války a jeho pravděpodobný původce

Když se postupující vojska Rudé armády (60. armáda 4. ukrajinského frontu) přiblížila od severovýchodu k městu Olomouci, umístila své dělostřelecké pozice do oblasti Droždína, Samotišek a Hlušovic. První ostřelování centra města bylo zahájeno v neděli 6. května 1945. Hlavní nápor na vnitřní město zahájili Sověti v brzkých ranních hodinách v úterý 8. května. Do centra města vnikli rudoarmějci i s tanky přes nezničený most do Komenského ulice, v jejímž ústí překonali Němci tvrdošíjně bráněnou barikádu a v průběhu dne obsadili celé město.

V době dělostřeleckého ostřelování i pouličních bojů byla většina obyvatelstva schovaná v krytech a sklepeních městských domů. Očití svědkové, kteří by byli osobně přítomni poničení orloje, nejsou. Ve zprávách pořizovaných do jednoho roku od konce války, například městského architekta Josefa Kšíra nebo městského archiváře Václava Nešpora, se ještě uvádí, že orloj byl poničen při „osvobozovacích bojích“. Teprve později, zejména po únoru 1948, se v dobové publicistice začaly projevat ideologické tendence, které přisoudily vinu za zničení orloje ustupujícím fašistům. Dokonce se objevila legenda, že orloj záměrně ostřelovali z ústí Riegrovy ulice do náměstí děly a kulometry. Ve skutečnosti není pravděpodobné, že by kvapně ustupující jednotky wehrmachtu ztrácely čas ničením orloje. Také doložená německá dělostřelecká postavení v oblasti Náměstě na Hané a Senice na Hané, kromě toho, že jsou již prakticky mimo dostřel do centra města, neodpovídají směru, odkud byla budova radnice zasažena. V poválečné euforii z ukončení dlouhé a vyčerpávající války nebylo zvykem příliš připomínat, že i osvoboditelská Rudá armáda mohla být také původcem vzniklých válečných škod – vzhledem ke své převaze v průběhu bojů pravděpodobně větších než od nepřítele. Na základě rozboru dochované fotodokumentace, vzpomínek pamětníků, pramenů i literatury lze konstatovat, že vzhledem ke směru dopadajících dělostřeleckých granátů na radnici byla nejpravděpodobnějším původcem jejího

poškození Rudá armáda, která střílela spíše lehčími typy děl z prostoru Samotišky – Droždín. Přímý zásah horní části průčelí orloje mohl být způsoben sovětským divizním kanonem, vzor 42, ráže 76,2 mm. Zdá se ale také, že pravdivý není ani příběh, že orloj postrílel některý rudoarmějce za použití nějaké ruční zbraně. Charakter spíše povrchových důlků a vrypů na průčelí orloje naznačuje, že byly způsobeny spíše množstvím střepin vybuchlých dělostřeleckých pum než záměrným poškozením střelbou ze samopalů, které by zanechaly menší a hlubší průstřely.

Rozsah škod na orloji následkem válečných bojů

Válečné boje zanechaly své stopy na kulturních památkách v historickém jádru Olomouce včetně jejího středobodu – budovy radnice s orlojem. Při poválečném sčítání škod shledala komise městského národního výboru,

Poškozená budova radnice. Zdroj: Sbirka Slezského zemského muzea v Opavě.

Otvor ve zdi a střeše výklenku orloje po zásahu dělostřeleckým granátem. Zdroj: Fotoarchiv Vlastivědného muzea v Olomouci.

že na budovu radnice dopadlo celkem 12 dělostřeleckých střel, z nichž jednou byl zasažen na východní straně i přístavek s orlojem. Stříška výklenku orloje z prejzové krytiny byla v levé horní části (nad místem náběhu oblouku) probouraná. Po vypadlém kusu zdiva, který na náměstí vytvořil hromadu sutí, zela v levé boční zdi výklenku otevřená díra. Plastická výzdoba na ploše orloje byla poseta desítkami drobných povrchových zásahů, jejichž hustota byla největší v dolních partiích výzdoby orloje. Výrazně oprýskaná od střepin byla výmalba kruhové plechové desky kalendária. Je pravděpodobné, že značně poničena byla také skulptura okřídleného anděla – ukazatele data na kalendáriu, protože na rozdíl od dalších prvků nebyla umístěna do muzea. Zda podobný osud potkal i mnohem výše umístěné sošky z výjevu Adam a Eva u stromu poznání, nebo zda k jejich ztrátě došlo až později, o tom nemáme

Poškození fresky s motivem Gramatiky, jedné z alegorií sedmi svobodných umění. Zdroj: Archiv Muzea umění v Olomouci.

blíže informace. Dílčí poškození bylo možno shledat na planetáriu a na bočních pomocných číselnicích. Dřevěná architektonická a figurální část orloje byla bezprostředně po válce hodnocena jako „dobře zachovaná“. Pouze ojedinělé zásahy bylo možno najít na dřevěném pseudogotickém orámování orloje i v něm zasazených deskových malbách od Jano Köhlera. Jednotlivé zásahy jsou dodnes patrné i na dvou dochovaných obrazech, alegorii Moravy a skupině „barokních“ měšťanů, ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci. Jako nejzávažnější poškození se současníkům jevil stav, ve kterém se nacházela fresková výmalba na vnitřní straně pilířů, zvláště toho vpravo. V některých polích byla omítka s freskou střepinami a rozvětráním zcela zničena; v jiných freskových polích byly podstatné části figurálních maleb porušeny. Vlastní stroj orloje ukrytý za fasádou orloje v komoře radniční

věže nedostal přímý zásah, ale mohlo dojít k vychýlení hřídelí vedoucích od stroje k rafijím zasažených číselníkových desek. Horní partie orloje byly méně poškozené snad proto, že hlavní škody způsobily střepiny z granátů dopadlých a roztráštěných na ploše náměstí, a částečně také proto, že horní polovina orloje byla chráněna do rámu napnutým pletivem. Protože dělostřelba sovětských vojáků přicházela zhruba od východu, nebyl čelní zásah možný a levý pilíř výklenku tak ochránil pravou část orloje před větším poškozením. Důvodem, proč nebyl orloj ochráněn před příchodem válečné fronty zabeđením jako některé jiné olomoucké památky, což pak bylo po válce německé správě města vyčítáno jako záměr, mohlo být právě umístění orloje ve výklenku, ale snad i předpoklad, že výzdoba z konce 19. století památkovou ochranu ještě nevyžaduje.

Rozhodnutí o obnově orloje v duchu nové doby v letech 1945–1947

Rozsáhlé renovační práce na poškozené budově radnice probíhaly intenzivně od poloviny roku 1945 do roku 1947. V rámci těchto oprav byly odstraněny krámky a obchody umístěné při delších křídlech radnice; při severním průčelí bylo vybudováno nové podloubí. Při opravách byl také vyspraven a nově omítnut výklenek orloje stavební firmou Františka Macharáčka. V této době se ale také začínaly tříbit různé názory na způsob renovace poškozeného orloje. Do diskuze o budoucí podobě zasáhl městský národní výbor jako investor zastupovaný nejagilněji kulturním referentem Stanislavem Křupkou, Zemský památkový úřad pro Moravu a Slezsko jako dozorcující památkový orgán zastoupený ředitelem Stanislavem Sochořem a místní muzejní a vlastivědní pracovníci, jako byl kustod městského muzea František Drkal. Hlavním metodickým problémem se ukázalo být, jak naložit s poškozenými Köhlerovými freskami. Mají být pouze zakonzervovány i s přiznáním poškozených míst, nebo mají být restaurovány a domalovány v duchu Köhlerova rukopisu? První řešení se jevilo polovičaté a neestetické, druhé se zdálo 20 let po vzniku fresek a 5 let od úmrtí jejich autora současníkům spíše jako padělání. Existoval dojem, že v Olomouci

i jinde na Moravě se nachází dostatek kvalitních příkladů malířovy monumentální tvorby. Dne 16. září 1946 i ředitel brněnských památkářů navrhl možnost „nahradit malby na orloji dílem úplně novým, ale hodnotným a tvárným v duchu nové doby“. V dubnu následujícího roku pak národní výbor vypsal veřejnou výtvarnou soutěž na původní výtvarné dílo určené pro výzdobu radničního výklenku, v němž se válkou zdemolovaný orloj nachází. Když žádný ze tří přihlášených návrhů nevyhovoval, obrátil se národní výbor na akademického malíře Karla Svolinského, profesora Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze, který měl s monumentální prací zkušenosti a navíc byl rodákem z nedalekého Sv. Kopečka. Svolinský nabídku 15. července 1947 přijal. I když se památkářské „povolení“ novotvaru týkalo nejprve jen freskové výzdoby, postupně se prosadil Svolinského návrh, že orloj by měl být pojat jako celek nově, protože stávající plastická výzdoba orloje „v novogotickém pseudoslohu“ je „diletantsko-řemeslnická směsice nevkusů“. Tehdy bylo také učiněno sporné rozhodnutí, že z důvodu trvanlivosti má být užita technika mozaiky.

S výjimkou stroje a upravené ukazovací číselníkové části původně z roku 1898 byl pak orloj v letech 1947–1955 po řadě průtahů a schvalování vybudován „revolučně“ nově ve stylu socialistického realismu. Na jeho dnešní podobě, která zpřetrhala staletou úctu k antické a křesťanské tradici, se tak podepsala nejen dobová poválečná atmosféra, která vnímala starší podobu orloje jako spjatou s poraženými a odsunutými Němci, ale pravděpodobně také ambice sebevědomého malíře, pro kterého byla výtvarná realizace orloje jako celistvého díla jistě nejen uměleckou, ale i finanční výzvou.

Radim Himmler (*1976) absolvoval obor historie s rozšířenou výukou jazyků na Slezské Univerzitě v Opavě. Od roku 2001 působil jako kurátor ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, kde mj. spravoval sbírku historických hodin. Od roku 2009 vykonává funkci ředitele Muzea Komenského v Přerově. Zabývá se dějinami hmotné kultury se zaměřením na časoměrnou techniku.

himmler@prerovmuzeum.cz

Zrádci Říše. Zakázaný styk s válečnými zajatci v obci Barnov

Jiří Glonek

Kdysi malebná obec Barnov (Bernhau) ležela v táhlém bočním údolí vycházejícím z nivy řeky Odry, asi osm kilometrů jihovýchodně od Budišova nad Budišovkou. Barnov byl až do nuceného vysídlení téměř výlučně německou obcí s nepatrnou českou minoritou. V roce 1930 obec tvořilo celkem 75 domů s 353 obyvateli, z nichž pouze deset se hlásilo k české národnosti. Po roce 1946 obec, přejmenovaná na Olověnou, zanikla, neboť byla včleněna do formujícího se Vojenského újezdu Libavá.

V roce 1940 se zde začala odvíjet zajímavá kauza ukazující poněkud jinou než nacismu oddanou či zglajchšaltovanou tvář německé většiny. Případ rozbíjející více méně zakořeněnou představu černobílého vidění života německého obyvatelstva pod vlivem nacionálně socialistického režimu můžeme rekonstruovat díky zachovanému trestnímu spisu nacistické justice, což nebývá obvyklé. Pojdme si tedy připomenout události ukazující, jak ideologická zaslepenost dokáže vrazit klín do vesnické a hluboce nábožensky založené komunity a zcela rozrušit letité sousedské vztahy.

Pomalé odčerpávání mužských pracovních sil pro účely wehrmachtu začalo v létě 1940 doléhat i do Barnova. V době žní zde bylo potřeba každé ruky, a tak koncem července 1940 dorazilo do vsi pracovní komando válečných zajatců ze stalagu VIII B v Lambinovicích (něm. Lamsdorf, asi 17 km severovýchodně od polské Nisy). Ten náležel k vůbec největším tzv. kmenovým zajateckým táborům nejen ve vratislavském vojenském okruhu (VIII), ale i v celé Říši. Pod tzv. VIII. okruh se sídlem ve Vratislavi spadalo území severní Moravy, Slezska a východní části severních Čech. Stalagy byly organizačními centry, řídily přidělování zajatců na práci, mj. vydávaly i rozkazy týkající se střezení, odívání a stravování. Kromě dvou Poláků šlo o Ukrajince, kteří byli přiděleni k jednotlivým sedlákům s povinností dotyčně zaopatřovat. Dva ukrajinští váleční zajatci se dostali i na statek Emila Ple-

wana (č. p. 8), hospodařícího na 40 ha pozemků. Plewan, narozený roku 1903, kromě toho, že patřil mezi čtyři největší statkáře v obci, zastával od podzimu roku 1938 úřad starosty obce a po jistý čas stál i v čele místních hasičů. Z výše uvedeného je tedy patrné, že platil za váženého a majetného barnovského občana, neboť provozoval v centru vesnice i hostinec č. p. 36.

Přítomnost válečných zajatců vzbudila v jinak zapadlé obci náležitou pozornost. K jejich ubytování vyčlenily nacistické úřady výměnek Josefa Klementa v samotné dolní části obce. Zajatci se po vykonané práci museli na noc vracet do tohoto vybudovaného tábora, kde je hlídala vyčleněná stráž. Přes patřičná bezpečnostní opatření se několik zajatců pokusilo o útěk, „ale byli vždy brzy chyceni. Jiní měli navázat intimní vztah s místními ženami, což vyvolalo mnoho řečí a uvěznění“. Tato krátká pasáž z farní kroniky se zcela jistě týkala právě případu manželů Plewanových, které někdo z jejich spoluobčanů (patrně v průběhu roku 1941) udal za nepřístojné a zakázané chování vůči válečným zajatcům. Pikantní na celé věci bylo zvlášť působení Emila Plewana ve funkci starosty, ze které ho později kvůli trestnímu řízení musel odvolat moravskobohemský landrát. V trestním spisu se dočteme: „Během svého působení v úřadě starosty se netěšil dobré pověsti ani důvěře obyvatelstva. Svým bezohledným vystupováním měl obyvatelstvo zastrášovat, takže to se neodvážilo proti němu vystupovat a každý se strachoval proti němu vypovídat.“ Skutečnost však ukazuje na nezvykle humánní jednání působící ve světle striktních nařízení ze strany nacistického aparátu na pravověrné nacisty a nacistické orgány jako jasná a cílená provokace, neboť Plewan veškerá nařízení o styku německého obyvatelstva s válečnými zajatci musel podrobně znát a taky je jako starosta nechal v Barnově prokazatelně vyvěšovat: „Podle rozhodnutí zajateckého tábora dostal Emil Plewan jako starosta skrze úřad landráta služební instrukce,

kteřé je nutné při styku a jednání s válečnými zajatci dodržovat. Také policie mu příslušné instrukce dodala. [...] ve jmenovaném poučení bylo opět zvláště zdůrazněno, že se váleční zajatci mají pokládat za nepřátele a podle toho se s nimi má i zacházet. [Kontakty] mají být omezeny jen na práci a všech ostatních rozhovorů s nimi se má německé obyvatelstvo vyvarovat. Dále se válečným zajatcům nesmí dávat žádný alkohol. Od německých žen se požaduje, aby dbaly o svou důstojnost, držely se daleko od válečných zajatců a vůbec se vyvarovaly každé důvěrnosti. [...] sama [německá žena – pozn. aut. příspěvku] má těchto nařízení nejen dbát, ale i poučit ostatní příslušníky domácnosti a nad to je přísně hlídat.“ Trestní řízení „kvůli zakázanému styku s válečnými zajatci“ bylo tedy vedeno i proti manželce Emila Plewana Rose, narozené roku 1904.

Pro konečný rozsudek se ukázalo být klíčové datum 25. září 1940, kdy v nedalekém městě Budišov nad Budišovkou došlo z rozhodnutí místních nacistických orgánů ke změně oficiálního postavení barnovských válečných zajatců na civilní pomocné dělníky, což pro ně mj. znamenalo větší volnost pohybu. „Již nebyli večer po skončení práce odváděni od sedláků strážemi a eskortováni do tábora. Avšak museli se sami do tábora dostavit do deváté hodiny večer. Nyní dostali ceniny, za které si mohli koupit alkohol a cigarety.“ Likvidace jinak v odborné literatuře zcela neznámého tábora následovala 14. listopadu 1940. Podle obžaloby měla Rosa Plewanová poskytovat zajatcům lepší péči vyhrazenou jinak „ostatní německé čeledi. Došlo to až tak daleko, že válečným zajatcům poskytovala čaj a koláče, zatímco ostatní čeleď dostávala brambory a mléko“. A dokonce i větší porce masa. Manžel to měl nejenže schvalovat, ale dokonce nabízet zajatcům kořalku a i navzdory jejich znalosti němčiny s nimi komunikovat hlavně česky. Plewan však nabízení kořalky před soudem omlouval tím, že „je to v tomto kraji při vykonávání těžké práce zvykem“. Vzájemné „extrémně přátelské chování“ podporovala Plewanová i tím, že

dotyčným několikrát nalávala pivo a kořalku v jejich hostinci, což bylo přísně zakázané.

Téměř každodenním „nedůstojným chováním německé ženy“ byl při služebních obchůzkách svědkem listonoš R. Bernhauer, který tajně sledoval jejich veselé a srdečné rozhovory plné žertů. Obviněnou dokonce viděla A. Raabová (nar. 1894, Barnov č. p. 71), jak vesele jde uprostřed zajatců obcí k jejich hostinci, přičemž se měla smát a být na krátký čas mezi nimi i zavěšena. Dokonce nemocnému zajatci do tábora zaslala konvici čaje s rumem, neboť ji o to požádal. U soudu se Plewanová snažila celou situaci zlehčit tím, že zejména o žních roku 1940, kdy si poranila nohu o vidle, velmi špatně chodila, takže jí zajatci častěji pomáhali i při nastupování či vystupování z povozu.

Pozoruhodné je, že hlavní argumenty obžaloby stály na výpovědích pochybných svědků Aloise Speratha a Anny Raabové, na což ostatně upozorňovali i manželé Plewanovi. Oba měli být vůči nim nepřátelsky naladěni, přičemž Raabová již nedisponovala čistým trestním rejstříkem. Sperath zase platil za vyhlášeného opilce, který často vysedával u Plewanů v hostinci a jelikož

Střed obce s pomníkem padlých z první sv. války a hostincem Emila Plewana. Archiv autora příspěvku.

býval pravidelně namol, tak se s nimi dostával do konfliktů. Obžalovaným asi nejvíce přitížila výpověď „plně nezúčastněného“ SS-Manna Bernhauera, neboť vypovídal ve shodě s oběma kontroverzními svědky. Reinhold Bernhauer se narodil 12. ledna 1901 v sousedních Rudoltovicích (zemř. 1971). V roce 1935 si postavil v Barnově nový dům (č. p. 60) přímo naproti statku manželů Plewanových. Je zajímavé, že se, jako budoucí SS-Mann, v roce 1934 finančně podílel na nově pořizovaných zastaveních křížové cesty pro barnovský kostel (mezi dalšími dárci byl i Emil Plewan a Otto Kiplinger, budoucí člen NSDAP a místní vůdce rolníků).

Mezi další prořešky Plewanové, které měly pramenit ze soucitu, se řadilo údajné nošení jídla zajatcům až do tábora, dávání obkladů zajatcům při jejich indispozici či zakázané poskytování marek. V řadě obvinění se našťestí pro obžalované nepodařilo dostatečně prokázat přesné datum skutku, čili zda byla jednotlivá nařízení porušena již před 25. zářím 1940. Po rozhodnutí o zahájení trestního řízení přibýlo vůči Emilu Plewanovi obvinění, že měl na poli při žních, s poukazem na děvečku Marii Lukasovou, v češtině prohodit k zajatcům, že ona je pro dotyčné tím správným materiálem k souloži. Plewan však vše popřel. Oplzlé řeči prý vedli zajatci jen mezi sebou, načež je měl sám okřiknout, aby se raději věnovali práci. Epizodu, zaštitěnou výpověďmi Speratha i Lukasové, nejprve četníkům potvrdila sedmnáctiletá pomocná dělnice Anna Ungerová. Ovšem při hlavním přelíčení výpověď vzala zpět, čímž celé obvinění zpochybnula. Neméně závažným se jevílo svědectví jisté Marie Jordanové, která měla jednou v neděli vidět popíjet zajatce i se strážnými v hostinci obžalovaných. Sperath dokonce udal, že syn Plewanových poskytl zajatcům tolik alkoholu „až byli úplně opilí“. Soudní protokol dále uvádí: „Také svědek Ludwig [očividně jde o strážného] potvrdil, že zajatci často chodili z hostince obžalovaných v opilém stavu do tábora. Dále vypověděl, kterak Emil Plewan jednou vycházel s válečnými zajatci z vinárny Habel v Budišově a zde pro ně objednal pivo.“ Soud tyto výpovědi nemohl použít, neboť se opět

nepodařilo zjistit, kdy k výše uvedeným skutkům došlo. Ovšem jen stěží si lze (při všech nacistických nařízeních a nekompromisních tvrdých postizích za jejich porušení ze strany zajatců) takovéto chování představit. Zejména návraty přímo do tábora v podroušeném stavu.

Přes jistou nevěrohodnost některých svědků a další pochybnosti vynesla trestní komora novojičínského krajského soudu (Landgericht) pod vedením dr. Tobera 5. listopadu 1941 tresty „ve jménu německého lidu“. Emil Plewan a Rosa Plewanová obdrželi „za pokračující zakázané styky s válečnými zajatci“ tři měsíce vězení a zaplacení soudních výloh. Za vědomé obcházení předpisů tedy oba obdrželi stejný trest. Rosa Plewanová se měla provinít více, avšak Emilu Plewanovi přitížilo, že v inkriminované době zastával úřad starosty a „měl být všem ostatním příkladem“. V trestním spise se zároveň objevilo toto konstatování: „[...] není žádných pochybností, že právě v Barnově, kde byl Emil Plewan starostou, se i další osoby provinily proti předpisům ve styku s válečnými zajatci, a proto budou odsouzeni.“ Jen díky shodě okolností tedy oba vyvázli poměrně lehce. O několik měsíců později by již měl jejich lidský přístup mnohem fatálnější následky.

Bývalí váleční zajatci, později civilní dělníci, se Barnovu za lidštější přístup odvděčili v květnových dnech roku 1945. Při přechodu fronty totiž plnili úlohu vyslanců obce k procházejícím oddílům sovětské armády, přičemž se neopomněli zmínit o dobrém zacházení ze strany místních Němců. I proto v Barnově (na rozdíl např. od Města Libavé) nedošlo k žádným násilnostem (ani na ženách) a obec byla uchráněna i co do materiálních škod. Rudoarmějci zde provedli jen svou typickou prohlídku budov, při kterých si bez skrupulí obvykle brali, co jim padlo pod ruku.

Jiří Glonek (*1978), historik pracující ve Vědecké knihovně v Olomouci (oddělení historických fondů). Zabývá se zejména studiem starých map a výzkumem historie knižní kultury. Mezi jeho oblíbená témata patří rovněž problematika německého obyvatelstva v ČSR ve 20. století a historie turistiky v Jeseníkách.

jiiri.glonek@vkol.cz

Lili Marlen – hit druhé světové války

Veronika Hrbáčková

V podsбірce Fotografie a pohlednice Vlastivědného muzea v Olomouci se nachází pod inv. č. F39282 nepříliš zajímavá kreslená černobílá pohlednice s holčičkou a chlapcem stojícími proti sobě. Oba mají mírně skloněné hlavy a dívají se na zbraň, kterou má chlapec přes pravé rameno. Dole mezi postavičkami je potom nápis „Lili Marlen“ a v pravém dolním rohu signatura „tom“. Pohlednice byla zaslána panu Stanislavu Derkovi do Droždína u Olomouce s poštovním razítkem ze dne 19. 5. 1945 a opatřená poštovní známkou s podobiznou Adolfa Hitlera. Text je omezen jen na srdečný pozdrav, vzpomínku a dotaz na bližší nespécifikované fotografie, o které má pisatel pohlednice zájem. Dnes tento dětský výjev na pohlednici, parafrázující nenaplněnou lásku v době války, současné generaci pravděpodobně nic neřekne, stejně jako dávno zapomenutá tklivá píseň Lili Marlen (varianty přepisu kolísají od této nejjednodušší podoby až po anglosaské „Lilli Marleen“; viz dále), k níž se výjev váže a která se zrodila v době první světové války z pocitů nostalgického smutku, běžných emočních stavů ve válečné vřavě.

Autorem písně, respektive původně textu básně je hamburský spisovatel a básník Hans Leip (1893–1983), který text napsal před odjezdem na ruskou frontu v roce 1915. Publikována byla ovšem až v roce 1937. Melodii k písni složil o rok později Norbert Schultze (1911–2002), německý skladatel, který mimo jiné proslul také jako autor vojenských pochodů. Píseň byla nahrána těsně před druhou světovou válkou a velice populární se stala právě během ní, a to nejprve v podání zpěvačky Lale Andersenové. Byla vysílána téměř všemi rozhlasovými stanicemi wehrmachtu a stala se jakousi osudovou písni německých vojáků. Další slavnou interpretkou písně byla Marlene Dietrichová, která ji, jakožto odpůrkyně režimu v Německu nežádoucí osoba, nazpívala v roce 1943 pro americké vojáky v době svého exilu v USA.

Pravděpodobně proto, že obě interpretky byly antinacistky, byla píseň, která strhávala posluchače jako lavina a která získala oblibu dokonce i mezi spojeneckými vojáky, později nacistickým režimem údajně pro svůj „pochmurný až depresivní text“ zakázána. Angličané vydali vlastní verzi, kterou vytvořil Tommie Connor a která měla sentimentálnější charakter. Navíc se nechali písní inspirovat také v roce 1944 k natočení filmu *The True Story of Lili Marleen*.

Píseň, známá v obou zneprátených válečných táborech, zlidověla díky tomu, že v době emocionálně jitréné steskem a odloučením se každý voják s touto písni zkrátka musel ztotožnit. Každý muž měl doma svou dívku, se kterou se musel rozloučit. Píseň tak byla symbolem lásky, hymnou vojáků. Příběh této písně a mnoha lidských osudů z nacistického Německa zfilmoval v roce 1981 německý režisér Rainer Werner Fassbinder pod stejnojmenným názvem. Pokud budete mít možnost, nenechte si jej ujít. Zcela určitě si ale poslechněte píseň v podání Marlene Dietrichové, jejíž text v českém překladu předkládáme níže.

Lili Marlene
U vstupní brány
našich kasáren
lucerna právě
začala už plát
a pokud také dnes svítí
já opět Tě zas uvidím
zde svou Lili Marleen

Dva stíny prolnou
v jeden splývají

dny lásky naší
nepomíjejí
všichni pak spatří pod lampou
tu stálou lásku neměnnou
s krásnou Lili Marleen

Strážný povídá
potichu klepej
jinak tě vítá
katr ztemnělej,
s půlnocí musíš tady být
tak loučím se, já musím jít
sbohem Lili Marleen

Zná chůzi tvojí
kroky rozhodné
když nepřicházíš
večer uvadne.
Až jednou nepřijdu tam víc
kdo pod lampou ti zlobá líc
krásná Lili Marleen

Od zemských strastí
až odpočinu
svobodně já snít
o tobě budu
S noční mlhou se vrátím zpět
tam pod lampu, kde byl náš svět
tenkrát s Lili Marleen.

(<http://www.karaoketexty.cz/texty-pisni/marlene-lili/lili-marlene-304234>)

Veronika Hrbáčková je kurátorkou fondu etnografie ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. Ke vzpomínce na píseň Lili Marlen ji přivedla láska k filmům, především ke slavným válečným filmům, obecně. Baví ji sledovat zajímavé sociální aspekty: co si v danou dobu lidé oblíbí a čím „žijí“ nebo čím si chtějí zpříjemnit život. Symboly, jakými jsou v tomto případě píseň nebo vánoční stromek, jsou katapultovány na veřejnost právě v dobách nejtěžších, a to válečných, kdy mají tu moc lidi spojovat...

hrbackova@vmo.cz

Černobílá pohlednice z roku 1945 parafrázující známou píseň Lili Marlen. Foto: sbírka VMO.

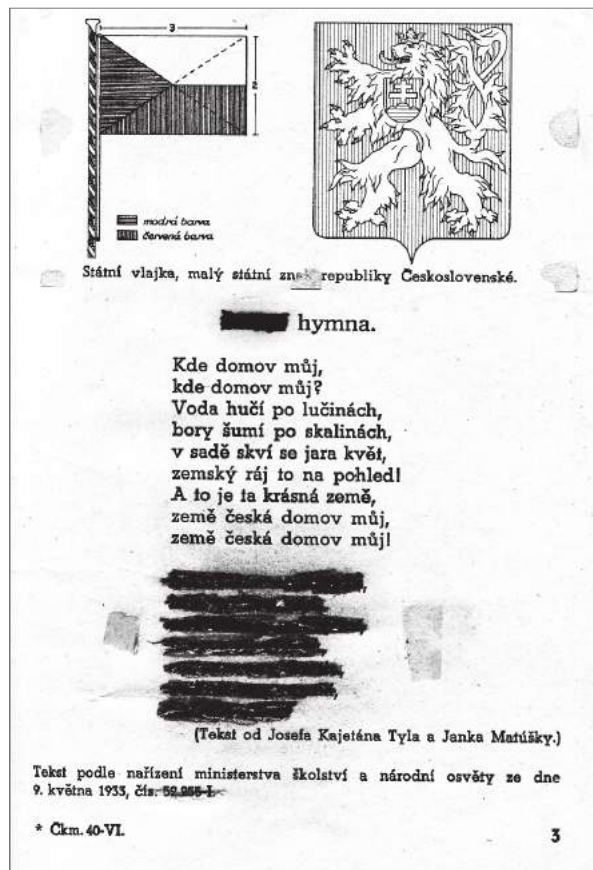
Začernit, přelepit, přetisknout, odstranit – cenzura českých učebnic za Protektorátu

Marta Koniřová

Cenzura neboli podle tehdy používaného označení revize učebnic začala být prováděna již za druhé republiky. V programovém prohlášení druhorepublikové vlády z 13. prosince 1938 se v části o školství zmiňovala nutnost reforem školství doprovázených revizí učebnic. V prosinci 1938 byla také ministerstvem školství jmenována komise, která začala tuto revizi provádět. Nakladatelství dostala pokyn, aby předložila dva exempláře každé učebnice ze své produkce. Revize se týkala učebnic pro školy obecné, měšťanské, odborné, střední a pro učitelské ústavy; celkem šlo asi o 1 000 titulů.

Po vyhlášení protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 cenzura pokračovala a již v dubnu se v tisku objevila zpráva o prvních výsledcích: „*Jak již bylo oznámeno, dokončuje se v ministerstvu školství revize učebnic [...] Pro národní školy bylo rozhodnuto již o učebnicích pro přírodovědu, počty, měřičtví a rýsování, němčinu, domácí nauky a o zpěvnících.*“ V červnu 1939 byl pak vydán seznam učebnic obecných, měšťanských a středních škol, které se při vyučování již dále nesměly používat. Dohromady šlo o několik desítek titulů. Zároveň bylo dalších několik desítek učebnic dovoleno užívat jen po „*vyločení určitých závadných míst*“. Úpravu měla provést buď nakladatelství, pokud měla výtisky ještě na skladě, nebo v případě již prodaných učebnic učitelé či žáci. Ti obvykle kratší texty začernovali tuší, delší přelepovali nebo u obsáhlejších článků slepovali listy k sobě či je vyřezávali.

Druhá vlna cenzury učebnic se odehrála na jaře roku 1940. V dubnu byly posuzovatelům rozeslány pokyny, které mj. požadovaly v prohlížených exemplářích zaškrtnout „*červenou tužkou zřetelně všechna slova, věty a odstavce, jejichž obsah není v souladu s duchem nejprísnější loyality k politickým poměrům Protektorátu, nebo není zcela v duchu nových směrnic občanské výchovy. Prohlédněte též des-*

Stopy po přelepení obrázků a částí textu v čítance „Ráno“; přelepení bylo později odstraněno. Přelepování bylo prováděno jen při cenzuře učebnic v roce 1939, při další cenzuře v roce 1940 bylo výslovně zakázáno.

ky, titulní list učebnice a rejstříky, jakož i všechny ilustrace, diagramy, přílohy, mapy, plánky i jejich legendu.

22 23. Vysoko zornička

Musika Sloveska

SEZNAM PÍSNÍ PODLE POSTUPNÝCH ROČNÍKŮ

1. písn. slo. 1. Dohrá no	10
2. Gól ten panský rovník	11
3. Záhada, záhad	12
4. A je na spěch v Polibky	13
5. písn. slo. 2. Pod Polibkami	14
6. Čtyř lín ve škole	15
7. Oheň Fyřáka zornička	16
8. Ten záhadový záhad	17
9. písn. slo. 3. Záhad záhad	18
10. Pod náhna okny	19
11. Běhání, běhání	20
12. Páří se, klobouk	21
13. písn. slo. 4. Běhání, běhání	22
14. Někdejší záhadový záhad	23
15. Páří se, klobouk	24
16. písn. slo. 5. Klobouk je si klobouk	25
17. Já se sm. si klobouk	26
18. Těm, těm, těm	27
19. písn. slo. 6. Já se sm. si klobouk	28
20. Páří se, klobouk	29
21. písn. slo. 7. O hehání záhadový	30
22. Běhání, běhání	31
23. Vysoko zornička	32
24. Páří se, klobouk	33

Pokud měl být odstraněn delší souvislý text, řešili to uživatelé učebnic buď slepením stránek k sobě, nebo jejich vyříznutím. Na obrázku jsou stopy po vyříznutí stránek ze zpěvníku pro národní školy.

Jako závadná musí být zejména zaškrtnuta bez výjimky všechna označení připomínající politický režim před 15. březnem 1939, tedy na př. slova Československo, československý, Československá republika, naše republika, zkratky ČSR, čsl, Kč, slovo státní v rozmanitém spojení (na př. Státní nakladatelství a pod.), legionář, legie a pod. [...] Podobně musí být pokládány za závadné všechny údaje, které jsou v rozporu s novou úpravou hranic.“

Následně v květnu 1940 ministerský výnos zakázal užívat všechny dosavadní učebnice a příručky a oznamoval: „Při prohlídce učebnic [...] bylo zjištěno, že zvláště učebnice dějepisu, vlastivědy, zeměpisu, občanské nauky a výchovy, české literatury, jazykových učebnic a čítanek nevyhovují vcelku dnešním státoprávnímu poměrům a požadavkům, které po 15. březnu 1939 musí být kladeny na učebnice...“

Později bylo rozhodnuto, že učebnice dějepisu, zeměpisu, češtiny a němčiny nelze upravit a musí být vydány zcela nové. Ostatní učebnice mohly být znovu používány, „dá-li k tomu v každém jednotlivém případě pan říšský protektor své svolení“. Znamenalo to, že předchozí schvalovací doložka ministerstva školství byla zrušena a každá učebnice musela získat novou z úřadu říšského protektora.

Rejstřík zeměpisných názvů.

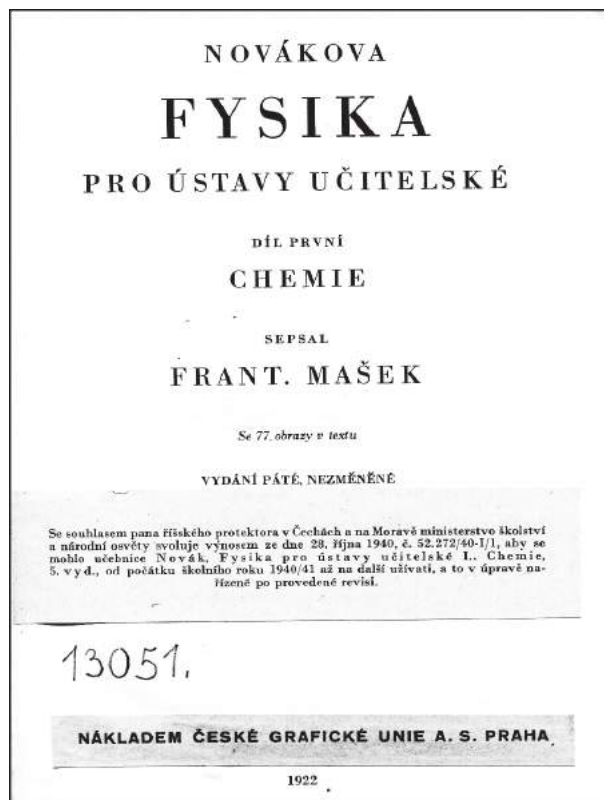
Adrsbežské skály	— Adersbacher Felsen
Beroun	— Beroun
Boubín	— Kúban
Brno	— Brünn
České Středohoří	— Böhm. Mittelgebirge
Československá vysočina	— Böhmisch-Mähr. Höhe
Dvorce	— Hof
Jeseniky	— Gesenike
Hořovice	— Horchowitz
Karlovy Vary	— Karlsbad
Krkonoše	— Riesengebirge
Mariánské Lázně	— Marienbad
Milešovka	— Donnersberg
Mor. Kras	— Mähr. Karst
Mor. Ostrava	— Mähr. Ostrau
Olomouc	— Olmütz
Olomoučany	— Olomutschan
Praga	— Prag
Příbram	— Pilsbrunn
Rokycany	— Rokitzan
Roudnice	— Raudnitz
Říp	— Georgsberg
Šumava	— Böhmerwald
Ústí n. Labem	— Aussig a. d. Elbe
Vokov	— Workatsch

K čim. 116.

Do již vytištěných učebnic musely být dodatečně vlepeny česko-německé rejstříky zeměpisných názvů. Obvykle se umísťovaly na konec textu učebnice, ale pokud tam nebylo místo, mohly být nalepeny například až na přidešti (vnitřní stranu desek) jako v této učebnici přírodopisu pro obecné školy.

Úřady předepsaly i to, jak mají být úpravy učebnic prováděny. Závadná místa už nebylo možné přelapovat, ale musela být zajištěna jejich naprostá nečitelnost, například začerněním. Úpravy učebnic ve školách měl provést v době mimo vyučování učitel s pomocí starších žáků, úpravy ještě neprodaných výtisků opět nakladatelé, obvykle přetištěním částí textu. Dohlíželo se také na to, aby přetištění bylo důkladné a původní text skutečně nečitelný – tak to po-

V roce 1940 proběhla druhá cenzura učebnic a každá učebnice musela získat novou schvalovací doložku se souhlasem říšského protektora. Na tomto titulním listu učebnice fyziky pro učitelské ústavy je v dolní polovině vidět vlepený proužek papíru s novou doložkou a také přelepený název nakladatelství (původní název „Československá grafická unie“ byl změněn na „Česká grafická unie“).

žadoval výnos ministerstva školství z prosince 1940 pod pohrůžkou, že jinak bude od dalšího schvalování učebnic upuštěno, případně již schválené knihy budou opět zakázány.

Také nařízení o zeměpisných názvech si vynutilo další úpravy. Do stávajících učebnic se musely dodatečně vlepat česko-německé rejstříky zeměpisných názvů, v nových učebnicích musely být tyto rejstříky už přímo vytištěny.

UČEBNICE PRO STŘEDNÍ ŠKOLY VYDÁVANÉ JEDNOTOU
ČESKÝCH MATEMATIKŮ A FYSIKŮ V PRAZE

— 108 —

SBÍRKA ÚLOH Z MATEMATIKY

PRO IV.-VIII. TŘÍDU STŘEDNÍCH ŠKOL

Upraveny musely být i názvy vydavatelů a nakladatelů učebnic, zejména pokud obsahovaly slovo „československý“ a jeho odvozeniny. Tento příklad ukazuje, že někdy učitelé začernili jen některá písmena, takže ze slova „československých“ vzniklo slovo „čes-kých“. Taková úprava byla v roce 1940 úřady zakázána a původní slovo muselo vždy být odstraněno celé a nahrazeno novým.

Úplný zákaz učebnic pro některé předměty a náklady spojené s novým schvalováním ostatních učebnic a požadovanými úpravami jejich textů způsobil značné finanční škody nakladatelům a vedl rovněž k nedostatku učebnic ve školách. Vydávání dalších učebnic v následujících letech války bylo zkomplikováno také dvojkolejností schvalování, které provádělo jak ministerstvo školství, tak úřad pro školní a vyučovací písemnictví (Reichsstelle für das Schul- und Unterrichtsschrifttum) při úřadu říšského protektora. Po těchto schváleních ještě bývaly učebnice předkládány tiskové cenzuře; teprve s jejím povolením mohlo nakladatelství žádat přiděl papíru pro tisk.

(Všechny učebnice na obrázcích u tohoto článku jsou součástí sbírky Muzea Komenského v Přerově.)

Marta Konířová absolvovala obor Informační studia a knihovnictví FF Masarykovy univerzity v Brně. Nyní pracuje v Muzeu Komenského v Přerově, kde spravuje sbírkový fond historických učebnic. Zabývá se také dějinami školních knihoven v době Rakouska-Uherska a první republiky.

konirova@prerovmuzeum.cz

Zpodobení vojáka na vánočních a velikonočních pohlednicích zasílaných během první světové války

Veronika Hrbáčková

Na přelomu 19. a 20. století se pohlednice stala nejrozšířenější listovní zásilkou. Zasílání blahopřejných pohlednic k různým svátkům, především Vánocům a Velikonocům, bylo v této době samozřejmostí. Lidé si jejich prostřednictvím dávali najevo vzájemné spoluprožívání určitých událostí, mimo jiné slavení Božích hodů, které byly všem křesťanům společné; pozdravem se ujišťovali, že na sebe myslí, a právě v období svátků si o sobě dávali vědět.

Na rozšíření pohlednic měla bezesporu vliv první světová válka, kdy zesílila potřeba zpráv a kdy se pohlednice staly pomyslným mostem mezi odloučenými lidmi; krátké zprávy či informativní texty osobního charakteru překonávaly vzdálenosti. Během první světové války byly vydávány speciální pohlednice s vojenskou tematikou, jejímž ústředním motivem byl voják nebo vojáci slavící vánoční a velikonoční svátky. Všudpřítomná postava vojáka je vedle charakteristických symbolů těchto svátků stěžejním a určujícím rysem válečných pohlednic. Pohlednice vydávané kdekoli v Evropě odrážely svým pojetím válkou způsobený a vynucený sociální jev rozvrácených a neúplných rodin, který byl společný všem státům, jež se bojů první světové války účastnily.

Pozdravné lístky zasílané v období let 1914–1918 se vyznačují příslušnou symbolikou a motivy typickými jak pro dané svátky, tak pro dobu první světové války. Prostřednictvím těchto pohlednic je muž na frontě zobrazován jako hrdina a vlastenec bránící svou zem (motiv vojáka na strážní) a zároveň jako smutný, melancholicky vzpomínající, v období svátků o to mocnějším steskem zasažený muž, odtržený od rodiny a svých blízkých. Ztvárnění různých výjevů vojáků ve službě, vzpomínajících na své příbuzné, je

většinou sentimentální až kýčovitě; na druhé straně vyjadřuje skutečné emoce přítomné ve válce, navíc společné všem bez rozdílu národnosti. Jde o pocit osamění a touhy po domově, přičemž domov symbolicky zpodobňuje žena-přítelkyně, žena-milenka, žena-manželka, děti, sourozenci a rodiče, jedním slovem rodina. Mezi oblíbené náměty válečných pohlednic proto v první řadě neodmyslitelně patří voják s děvčetem, s nímž „vytváří“ na pohledech tolik oblíbenou zamilovanou dvojici, dále vzpomínání na rodinu znázorněné pomocí dvou různě velkých výjevů na jedné pohlednici zároveň, kde na jednom z nich vidíme vojáka, jak píše nebo čte dopis, jak stojí na strážní a vzpomíná, a na druhém výjevu jeho blízké, kteří v teple domova odepisují, vzpomínají, pláčou, strachují se a čekají, zda se jejich milovaný vrátí domů a zda jej brzy uvidí, alespoň na krátkou dobu dovolené během svátků.

Hrůzy války doprovázející boje na frontě v podobě smrti, umírání, hladu, zimy, strachu, nemoci, nevyspaní a únavy jsou na pohlednicích zapovězeny, záměrně nejsou prezentovány. Cílem zobrazovaných motivů je působit buď nostalgicky, nebo vesele a optimisticky, případně idealisticky až romanticky. Atmosféru dobových pohlednic tedy kromě vojáků charakterizují patřičné historické nebo novodobé symboly, které jsou pro jednotlivé svátky určující. Některé motivy jsou užity zaměnitelně jak pro Vánoce, tak pro Velikonoce a libovolně se opakují. Jde především o motiv vlastenectví znázorněný buď státními vlajkami, nebo trikolorami, které jsou využívány v podobě stuh svazujících jarní jívy (na velikonočních pohledech), nebo vlajek coby ozdob na vánočním stromku (na vánočních pohledech). Silným křesťanským

symbolem, spjatým jak s vánočními, tak velikonočními svátky, je postava Ježíše Krista, který je na velikonočních pohledech často symbolicky zpodobněn jako beránek. Ježíš tu vystupuje jako Spasitel, toužebně očekávané zjevení, zůstávající dlouhodobě příslibem nového lepšího a hlavně věčného života, zárukou klidu, pokoje a míru. Na vánočních pohlednicích se dále objevuje anděl nesoucí s sebou další ze symbolů Vánoc – ozdobený vánoční stromek. Ježíš i anděl, náležející mezi symboly vnímané s patřičnou vážností, patří z dnešního úhlu pohledu spíše k již dávno vymizelým motivům blahopřejných pohlednic.

V protipólu ke křesťanským symbolům jsou na pohlednicích zobrazovány prvky lidového humoru a folkloru odlehčující skutečnou situaci. Proto je veselý voják doprovázen „milými“ lidovými „dekoracemi“: o Vánocích stromečkem, dárky a balíčky; o Velikonocích pak symboly typickými pro jarní období, tedy zajíce, beránky, jívami a samozřejmě vejci. Tvůrci pohlednic se evidentně snažili skutečnou tragičnost války vyvážit doslova laciným humorem. Na velikonočních pohlednicích jsou toho příkladem kýčovitá setkání vojáků se zajíci nebo beránky v zákopech.

Všechna tato zpodobení oslav svátků neznamenají nic jiného než silnou potřebu a touhu po společném a bezstarostném slavení v míru, než dopřát si ve válečné vřavě alespoň o svátčích chvílku klidu a pohody, potažmo zajistit a zpátky nastolit pevný řád v životě a ve světě, který je momentálně plný nejistoty. Pocit normálnosti (válka přece není normální stav) mělo navodit pravidelné opakování toho, na co je člověk zvyklý a co má rád, v tomto případě slavení Velikonoc a Vánoc za každou cenu a kdekoli, tedy i na místech zdánlivě nepatřičných, jako je válečná fronta.

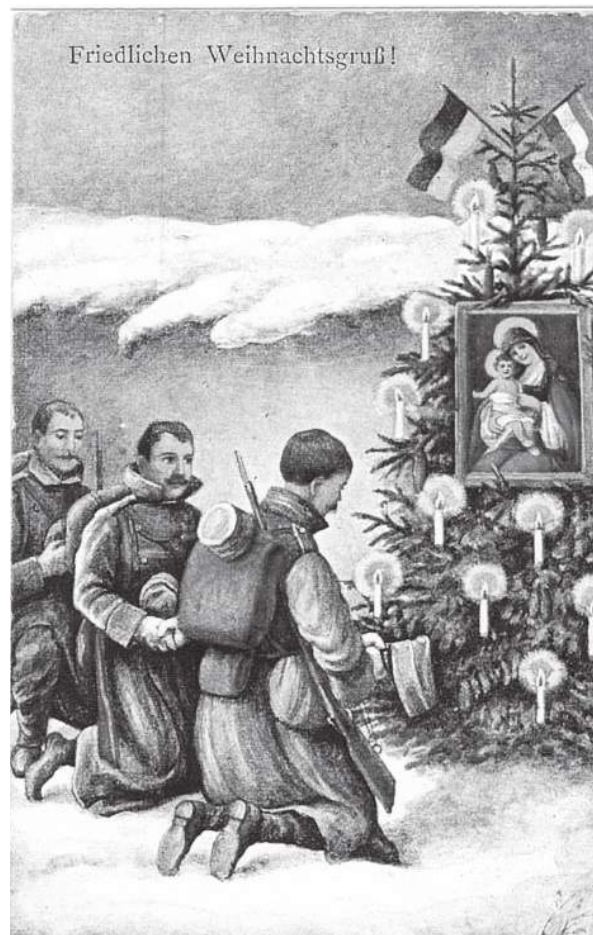
Vedle kolorovaných žánrových pohlednic se můžeme setkat také s tzv. ftopohlednicemi – autentickými fotografiemi vojáků, kteří se nechali zpodobnit při oslavě Štědrého dne nebo během období Vánoc ať už na frontě, v zákopech či v lazaretech. Hlavním motivem těchto ftopohlednic je vánoční stromek nazdobený tím, co bylo

„po ruce“ – různými papírovými ozdobami, cukrovím, vatou, ovocem. Na některých takovýchto pohlednicích lze zaznamenat ale i nezdobené stromky. Vánoční stromky, jakékoli velikosti, ozdobené nebo neozdobené, se právě díky první světové válce v našem prostředí rozšířily a byly čím dál více vnímány jako primární symbol těchto svátků. Nechejme ale promluvit některé pohlednice staré právě sto let a vypovídající o momentálním rozpoložení...

Pozdravy k Vánocům:

1.

Ctěná paní
pí Kateřina Poděbradova
v Holici č. 145

u Olomouce
Morava

Datováno 31. 12. 1914:

Drahá maminko
Přeji Vám šťastný
nový rok a brzké shledání
psal jsem Vám již několik
listů a od Vás jsem
dosud žádné zprávy
nedostal, jste snad
churava nebo listy mé
nebo Vaše nedošly pište
brzy a hodně s pozdravem
Váš Ondřej

2.

Vážená paní
Boženka Mrštíková
V Hejčíně u Olomouce

Datováno 30. 12. 1915:

Vše nejlepší v novém roce
přejeme Vám všichni
Se srdečným pozdravem od celé
naší rodiny
Marie Psotová
Od naší Josefky zvlášť pozdrav.
Navštivte nás také jednou. Vzpomínáme rádi
na Vás. Má malá Maruška už běhá a mluví. –
Ptá se často: Maminko, kde je tatíneček?
Říkám jí, že je voják, a že přijde. Nedočkáme se však
jeho návratu... Františka Graclová má
půlročního chlapečka a její muž je taky ve válce.
Jak smutně se to všechno změnilo! Ta vojna...

Pozdravy k Velikonocům:

3.

Spanilá slečna
sl. Andělka Haflantová
v Troubkách

u Přerova Morava

Datováno: v Polí 1. 4. 1917

Dovoluji si Vám zaslati opět
pozdrav s milou vzpomínkou
a zároveň vám přeji šťastné
a moc a moc Veselé Velikonoce. Ještě se hněváte?
S pozdravem Vás přítel Metud
Pozdrav též Božce!

4.

Frau
Agnes Fillip
Neudorf 119 ^{Pozn.}

Datováno: v Polí 1. 4. 1917

Milovaná ženo!
Veselé Velikonoce
Tobě a dětem přeje
Tvůj věrný Manžel Franc

Poznámka:

Neudorf (do roku 1952 česky Nová Ves, poté Vysoká,
součást obce Malá Morava, okr. Šumperk)
Obrazové přílohy i přepsané texty pozdravů ze zadních
stran pohlednic pochází z fondů Vlastivědného muzea
v Olomouci a sbírek soukromých sběratelů. Reprofoto
Pavel Rozsíval, VMO.

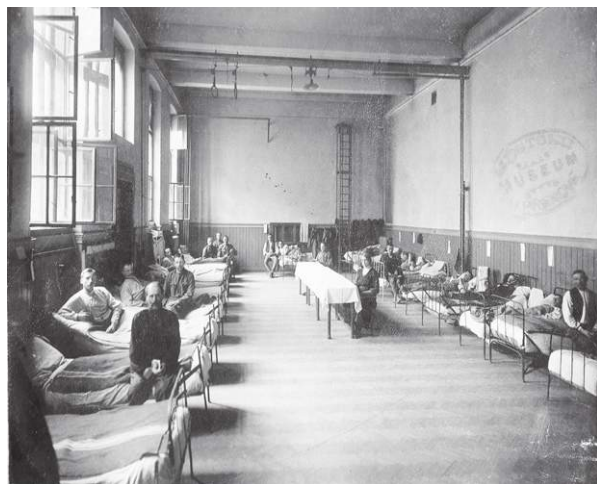
Ani žáci nebyli ušetřeni!

Přerovské školy v první a druhé světové válce

Jarmila Klímová

Nedávné výročí zahájení první světové války a současně oslavy ukončení druhé světové války, doprovázené vzpomínkami pamětníků, vybízejí k zamyšlení, zda je možné srovnávat školní každodennost v různých válečných dobách a je-li možno pojmenovat shody či odlišnosti.

Je zřejmé, že válka a válečné hospodářství přinášejí opakující se jevy, na něž školy ve 20. století reagovaly stejně: nařízený sběr druhotných surovin, léčivých bylin a lesních plodů, sběr knih a společenských her (v první válce pro vojáky v poli, ve druhé pro dělníky nasazené v Říši), shromažďování zimních potřeb (pro rakouské vojáky od roku 1914 či Winterhilfe pro německou armádu), sbírky na Červený kříž. Tak je tomu i v Přerově. Sbírá se z mála (v letech 1914–1918 skoro z ničeho), školy vedou dokumentaci, vykazují splnění předepsaného množství na žáka. Snaha nemusí být vždy užitečná, jak dokazuje pří-

Školní budova v ulici B. Němcové se stala v letech 1914–1918 vojenskou nemocnicí, lůžka pro pacienty byla umístěna v učebnách i tělocvičně. Foto: MKP.

pad z února 1945, kdy 530 kilogramů odpadových hmot, nasbíraných jednou z přerovských obecních škol, bylo z hygienických důvodů spáleno a boudy sběru zabrány pro vojenskou kuchyni a polní lazaret příchodí maďarské armády. Děti pod vedením učitelů pěstují na školních zahradách zeleninu, jezdí o prázdninách na zemědělské a lesní práce nebo hledají na polích mandelinku bramborovou (1943; nenašly!).

Na školství dopadá politický a ideologický tlak. V učebnách jsou vyměněny oficiální portréty a znaky. Jiné jsou i státní svátky, osoby a události, které je nutno vzpomínat a oslavovat. Školní budovy jsou obsazeny, nedostává se učíren, vyučování musí probíhat polodenně a střídavě. Není čím topit, je omezena spotřeba elektřiny, prodlužují se prázdniny a do školy se chodí jen pro úkoly. Je zkrácena hodina a k tomu změněny učební osnovy a cenzurovány učebnice i pomůcky, které jsou vyřazovány a upravovány (*podrobněji o úpravách v učebnicích v článku Marty Konířové „Začernit, přelepit, přetisknout, odstranit – cenzura českých učebnic za Protektorátu“ na s. 29–31*), takže ani není z čeho se učit. Jestliže škole nějaké pomůcky zůstanou, musí je často uložit ve sklepích nebo mimo vlastní budovu, a tak dochází k jejich zničení a rozkradení. Kvůli nedostatku papíru jsou pro začínající školáky znovu oprášeny brídlicové tabulky. Kvalita výuky je narušena a někdy se zdá, že není ani důležitá. Většina rodin žáků i učitelů má existenční starosti, smrt blízkých a známých se stává nevitánou, ale běžnou součástí jejich života. V první světové válce padli na frontě tři učitelé přerovských středních škol, ve válce následující obětovalo svůj život v boji proti nacismu čtrnáct učitelů a učitelek.

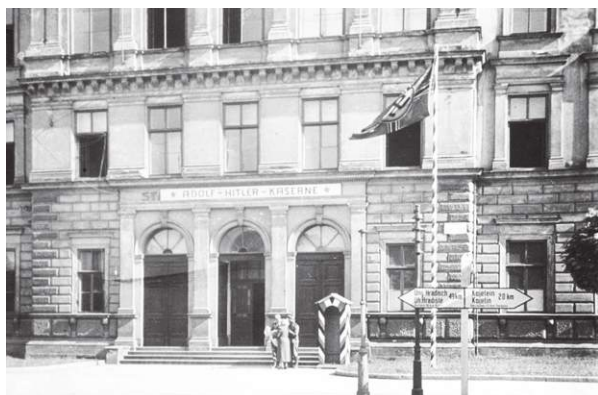
Období 1939–1945 přináší také další specifika, vyplývající ze skutečnosti, že jsme se stali porobenými občany protektorátu Čechy a Morava, určenými ke germanizaci.

Školy bez budov

Mezi válkami byla povinná osmiletá školní docházka realizována na pětiletých obecných a tříletých měšťanských (v Přerově od roku 1938 újezdních) školách; byly oddělené pro chlapce a dívky. Po úspěšné dostavbě pěti velkých školních budov v letech 1900–1914 přibyla ještě obchodní akademie v Bartošově ulici (1923) a moderní dvoukřídlá stavba pro Komenského obecné školy ve Štefánikově ulici (1934). Ubytování branné moci si vyžádalo částečné nebo celé areály školských zařízení – v Přerově to bylo kromě jiných vždy gymnázium a dvě školní budovy na ulici Palackého. V roce 1914 byla ve škole v ulici B. Němcové zřízena na čtyři roky vojenská nemocnice. Umístění škol během první války bylo poměrně stabilní, ale za druhé války se stěhovaly velmi často z místa na místo.

Nelehké osudy trojice škol

Od roku 1919 fungovala v Přerově veřejná odborná škola pro ženská povolání, avšak bez vlastní budovy. Za okupace měla mimořádně svízelné podmínky. Třídy byly přesouvány, chyběl materiál k ručním pracím, přidělový systém omezil potraviny pro výuku vaření. V roce 1939 se ředitelce podařilo prosadit stavbu školy, v září 1939

Gymnázium bylo zabráno vojskem v první i druhé světové válce. V době německé okupace se stalo Kasárnami Adolfa Hitlera. Foto: MKP.

došlo k výkopu základů; nastěhování bylo plánováno na květen 1941. V únoru 1941 byla ale nedokončená budova zabrána Němci, dostavěna podle jejich potřeb (armáda, učňovský domov) a obsazena až do května 1945. V roce 1942 byly přijaty další žákyně ze zrušené klášterní školy na Šířavě; osm tříd se muselo komplikovaně vyučovat v šesti učebnách různě po Přerově. Škola byla úředně zrušena roku 1944 a její vyučování pak obnoveno v září 1945, konečně ve vlastních místnostech. Při reorganizaci školství byl tento typ odborného vzdělání v roce 1949 ukončen a budova připadla pedagogické škole.

V areálu kláštera na Šířavě bylo péčí kongregace Sester Neposkvrněného Početí Panny Marie III. řádu sv. Františka z Assisi od roku 1858 rozvíjeno soukromé školství více typů – od školy mateřské až po ústav pro vzdělávání učitelek mateřských škol. K tomu se klášterní prostory staly v době obou válek útočištěm pro ty dívčí školy, které přišly o své učebny. K 1. listopadu 1942 zrušili Němci všechny soukromé, zejména církevní, školy na území Protektorátu – žákyně byly přiděleny do městských škol (mateřská, obecná, hlavní, odborná škola pro ženská povolání, dvouletá škola rodinná) a řeholní sestry nasazeny v nemocnici. Po válce se podařilo církevní školy obnovit jen částečně, v září 1950 byl proveden odsun sester a klášterní budovy po krátké armádní epizodě získalo roku 1958 učňovské školství.

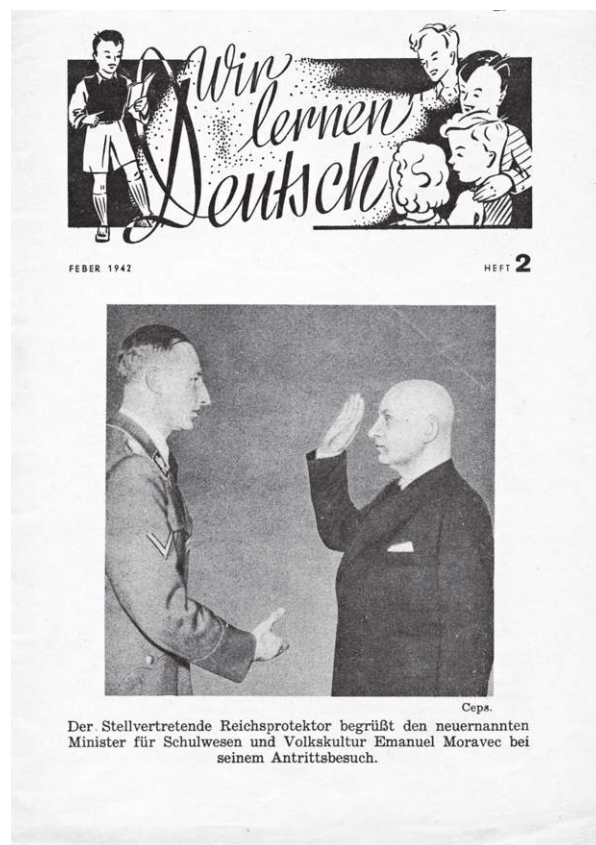
V Přerově, národnostně převážně českém městě, byla z německých škol zřízena jen škola obecná, smíšená (s třídami společnými pro chlapce a dívky), do níž chodily i židovské děti. V roce 1914 měla 326 žáků; mezi válkami došlo k jejich úbytku ze 123 na 19 a pak na 5, takže byla v listopadu 1938 zrušena. Po obsazení města Němci byla „Volksschule für Jungen und Mädchen“ znovu otevřena jako dvojtřídká a roku 1941 pro ni bylo zabráno jedno křídlo školy ve Štefánikově ulici (tehdy již Goethegasse), kde koexistovala s českými obecnými školami, natěsnanými v druhém křídle. Od školního roku 1942/1943

pro ni a německou učňovskou školu byla uvolněna celá budova, a to až do jejich zrušení v květnu 1945. Prostory byly navráceny obecným školám.

Změny – učitelé, němčina a školní film

Na začátku školního roku v polovině září 1914 válka již probíhala a některé problémy se daly předpokládat. O necelých 30 let později musely školy reagovat na nastalou situaci „za provozu“. Učitelé byli v roce 1914 odvedeni během prázdnin a řada z nich se do roku 1918 nevrátila. Na jejich místa nastupovaly učitelky a prozatímní síly a celou válku byl pocíťován nedostatek kvalifikovaných pedagogů. Muži, mobilizovaní v září 1938, se vrátili do škol začátkem října. Jejich řady záhy rozšířili učitelé a učitelky, kteří museli opustit svá působiště po záboru Sudet a odtržení Podkarpatské Rusi a Slovenska. Byli zaměstnáváni jako přespočetné síly a jejich situaci bylo nutno řešit. Na přerovské 3. chlapecké měšťance byly z tohoto důvodu zřízeny zájmové a rekreační družiny, v nichž se žáci shromažďovali odpoledne v mimoškolním čase pod vedením určeného člena sboru. Nabízela se skupina tělovýchovná, plavecká, hudební, čtenářská nebo cyklistická. Ministerstvo zastavilo přijímání nových zaměstnanců do škol a určilo, aby od ledna 1939 odešly ze služby vdané ženy z finančně zajištěných rodin. Další opatření nastolila protektorátní moc: od června 1939 byla snížena hranice pro odchod do výslužby (muži 55, ženy 53), z „moci úřední“ však mohli být penzionováni muži nad 45 a ženy nad 43 let, což umožňovalo zbavit se nepohodlných osob. Od dubna 1941 byla vnučena penze učitelům-legionářům. Dva roky za sebou nebyly otevřeny 1. ročníky většiny učitelských ústavů. Neplaceným hospitantům, málo placeným praktikantům a výpomocným učitelům hrozilo totální nasazení, stejně jako mladým učitelům (podle ročníku narození). Typické byly opakované změny na ředitelských postech, kdy se ředitelem stával služebně nejstarší člen sboru. Časté střídání pedagogů mělo špatný vliv na úroveň a výsledky vyučování. Pracovní podmínky učitelů se změnily zvýšením týdenních úvazků. Přes prázdniny čerpali omezenou dovolenou 14–21 dní, pak

nastupovali na povinné pracovní nasazení do zemědělství, výroby a na veřejné úřady (to museli i za první světové války). V rámci germanizace byly učitelům nařízeny jazykové kurzy a pracovní kroužky němčiny a od září 1942 bylo přikázáno vykonat povinnou zkoušku z německého jazyka s postihy pro ty, kteří ji nezvládli. Němčina se stala povinným předmětem na všech typech škol, od roku 1942 už od 1. třídy, a byly jí věnovány hodiny na úkor např. češtiny a dějepisu. Od 5. třídy výše měli žáci 8 hodin němčiny týdně, 5 čistě jazykovou výuku, zbytek vyučování jiných předmětů v němčině (mj. matematika, zeměpis,

Obálka časopisu Wir lernen Deutsch z února 1942. Foto: MKP.

přírodopis). V roce 1942 byly zavedeny dvojjazyčné školní tiskopisy včetně vysvědčení (německy/česky) a příkázán písemný styk školy s nadřízenými pouze v němčině.

Bez učebnic vzrostl vzdělávací význam školního filmu. Učitelé sami si obstarávali filmy (8 mm; tzv. úzké filmy), které bylo možno promítat přímo v prostorách škol. V Přerově sloužil od roku 1939 jeden projekční přístroj pro všechny měšťanské školy, které vytvořily filmový fond, z něhož hradily půjčovně – za každý film 1 korunu za žáka. Měsíčně byly vybrány 3 tituly: přírodovědný, zeměpisný a zdravotněvědný. Kromě toho se chodilo na filmy do kina – za doby Protektorátu na povinných 6–8 filmových představení během školního roku.

Stalo se

Za loajalitu dětí byli odpovědni rodiče i škola. Jak dokládají dva následující příběhy, cenzura číhala všude. V květnu 1916 se přerovský okresní školní inspektor zabýval případem běžného dětského chování, které však mohlo být posuzováno jako protistátní. Žák 3. třídy obecné chlapecké školy (9 let) vzal doma obrázek z Humoristických listů z roku 1912, na kterém byli v barvách vymalováni bojovníci na koních. Přinesl ho v neděli do kina, kde ho daroval spolužákovi. Toho si všiml žák 5. třídy, který jim obrázek sebral a předal jej svému otci, úředníkovi na nádraží. Na ilustraci totiž byli slovanští vojáci z dávné doby, v boji proti Turkům. Vše bylo udáno. Případ skončil jednáním u inspektora (předvolání rodiče mladších žáků a ředitel školy). Polehčující okolností bylo, že tzv. tendenční obrázek nebyl donesen do školy. Všichni, včetně ředitele, byli vybídnuti k nápravě a důrazně varováni, aby se nic podobného neopakovalo.

Ve školním roce 1941/1942 našla praktikantka na přerovské měšťanské dívčí škole u žákyně počmáraný titulní list časopisu *Wir lernen Deutsch* (Učíme se německy), povinně předpláceného po

výuku němčiny. Na fotografii si podávali ruku říšský protektor Reinhard Heydrich a ministr školství protektorátní vlády Emanuel Moravec, jenž měl perem přikreslenou oprátku na krku. Učitelka případ nahlásila řediteli, ten ho postoupil výše a vznikla aféra, „(...) která nakonec kdesi uvízla. Asi nějaký rozumný úředník to uložil ad acta. O velkém štěstí možno mluvit, že se to týkalo jen Moravce a že to bylo před heydrichiádou. Žákyně dostala nižší stupeň z chování a musela přejít na školu do Předmostí“. Tolik záznam v kronice školy. Ovšem v kronice, jež byla znovu přepsána po roce 1945 se vsuvkami, které se ve válečné době v oficiálním zápisu objevit nemohly. (Dvojí kroniky z let 1940–1944 jsou k dispozici z několika přerovských škol.)

Německé školství – náš vzor

Struktura českého základního školství byla od školního roku 1941/1942 přizpůsobena německému systému. Měšťanky byly přejmenovány na hlavní školy (*Hauptschule*) a prodlouženy o jeden rok. Šlo o výběrové školy, byl na ně přijímán na základě zkoušek jen určený počet dětí (35–40 % žáků ze 4. třídy obecné školy). Kdo neuspěl, měl dále pokračovat na obecné škole, která byla rozšířena na osmiletou. V 11 letech mohli někteří žáci přejít do 1. ročníku gymnázia, kde však byly razantně sníženy kapacity. Na přerovském reálném gymnáziu bylo pod záminkou horších studijních výsledků ve 4. – 6. třídě (kvarta, kvinta, sexta) vyloučeno 87 žáků (30 %), z toho 27 děvčat (z celkového počtu 72 dívek v těchto třídách). V letech 1941–1945 zde klesl počet studentů, tříd a profesorů na polovinu předválečného stavu. Vyloučení žáci přestupovali na odborné školy, průmyslovky a učiliště a v budoucnu měli posílit svým novým zaměřením válečné hospodářství.

Zvýšení počtu dětí ve třídě ze 45 až na 60 v obecné škole (v měšťance na 45) zapříčinilo, že v Přerově bylo od roku 1941 zrušeno několik obecných a měšťanských škol a jejich žáci rozmístěni na zbývající

instituce, aby byla využita maximální naplněnost tříd. Školy se tak musely vyrovnat s náhlým přírůstkem desítek dětí.

V lednu 1944 bylo poprvé známkováno podle nové klasifikace, zavádějící šestistupňové hodnocení prospěchu (1 – velmi dobrý, 2 – dobrý, 3 – uspokojivý, 4 – dostatečný, 5 – sotva dostatečný, 6 – nedostatečný) a čtyři stupně pro chování (1 – chvalitebné, 2 – uspokojivé, 3 – méně vyhovující, 4 – nevyhovující).

Ze školy do života

V letech první světové války byli studenti po 18. roce věku odváděni do rakousko-uherské armády, mnohdy ještě před maturitou. Za německé okupace byla vybudována síť pracovních úřadů s rozsáhlými pravomocemi. Osmnáctileté chlapce i dívky čekalo pracovní nasazení v Protektorátu, Německu nebo Polsku. Od školního roku 1942/1943 byli studenti a studentky 7. a 8. ročníků gymnázií pracovní nasazení při zemědělských pracích, na dráze a v průmyslu, o prázdninách při žních a sklizni chmele. To potkalo v červnu 1942 i žákyně živnostenských pracoven (17 a 18leté) z přerovské odborné školy pro ženská povolání před závěrečnou zkouškou. Byly přikázány do továrny Heikorn v Olomouci, kde při balení žíraviny mnohé onemocněly. Od té doby byly každoročně posílány do válečného průmyslu, na vojenské letiště v Olomouci, do služeb v německých domácnostech. Rodiče brali dcery ze školy a snažili se je sami umístit v továrnách, aby zabránili jejich odvezení do Německa. Od září 1944 bylo v maturitních třídách gymnázií a dalších středních škol zastaveno vyučování a žáci přiděleni na práci pro Říši, vyprošťování obětí leteckých útoků nebo budování zákopů proti Rudé armádě. Výuka se snížila na minimum, a to i v základním školství.

Přerov zažil 20. listopadu 1944 bombardování, jehož oběťmi byly i děti. Od listopadu do dubna 1945 často hrozily další nálety, žáci zůstávali doma, nechodili ani na zadávání úloh. Koncem dubna 1945

bylo vyučování zastaveno kvůli přesunům vojska, leteckým poplachům a využitím budov škol pro armádní a obranné účely. Po skončení války bylo vždy nutno tyto prostory vyčistit, důkladně uklidit a někdy i znovu zařídit. Zatímco po roce 1918 si žáci a učitelé museli na návrat do vlastních školních budov počkat (nejdříve leden 1919, nejpozději říjen 1920), po druhé světové válce začala v září 1945 u všech škol výuka „ve vlastním“, byť za ztížených podmínek.

Po osvobození, v červnu 1945, byly 6. – 8. ročníky obecných škol převedeny do obnovených měšťanek. Nové osnovy zavedly povinnou ruštinu od 4. ročníku. Začala další kapitola českého školství s výraznými organizačními změnami v letech 1948 a 1953.

Jarmila Klímová (*1959) absolvovala obory český jazyk a pedagogika na FF UP v Olomouci. Pracuje v Muzeu Komenského v Přerově a věnuje se zejména dějinám školství a učitelstva.

klimova@prerovmuzeum.cz

Obsazení Komenského obecných škol německou armádou v březnu 1939. Foto: MKP.

Markraběcí války na Olomoucku a dobytí hradu Tepence

Lukáš Hlubek

Pod pojmem válečné útrapy ve středověku si nejčastěji představíme armádu táhnoucí krajem, která pro zajištění svých vlastních potřeb drancuje osamocené usedlosti, vesnice, dvory či města, vybírá výpalné a pobíjí nevinné obyvatelstvo. Před vojskem se lidé i s dobytkem většinou schovávali v lesích či v horách a vraceli se do svých příbytků až poté, kdy vojáci odcháli. Nicméně v době válek nastával také čas příhodný pro rychlé zbohatnutí, zúročení osobních ambicí a mnohdy i pro vyřizování osobních účtů. To vše se dělo většinou stranou významných bojišť známých z hodin dějepisu, a to spíše formou lokálních bojů menších skupin, zahrnujících různé přepady, plenění či krádeže. Většinu informací o tomto trestuhodném jednání ve středověku lze nalézt v městských knihách či v knihách pŕuhonných a nálezových, kde si poškození stěžovali, že jim žalovaný způsobil újmu.

Přesně takto bychom mohli charakterizovat tzv. markraběcí války, které probíhaly na Moravě v průběhu poslední čtvrtiny 14. a na počátku 15. století. Příčinou těchto válek byly závěti moravského markraběte Jan Jindřicha, mladšího bratra českého krále a římského císaře Karla IV., který měl tři syny. Hlavním dědicem se stal, s titulem moravského markraběte a pána země moravské, nejstarší syn Jošt. Jeho mladší bratři Jan Soběslav a Prokop získali titul markraběte moravského a obdrželi od Jošta jako léno část majetků.

Nerovnoměrné rozdělení dědictví způsobilo, že po větším podílu zatoužili postupně oba jeho bratři. Nejprve se o to pokusil Jan Soběslav, ale v roce 1380 se stal biskupem v Litomyšli, čímž pozbyl práva na všechny světské statky. Velmi záhy o ně však projevil zájem nejmladší z bratrů Prokop. Tím v podstatě rozpoutal vleklou domácí válku, která probíhala

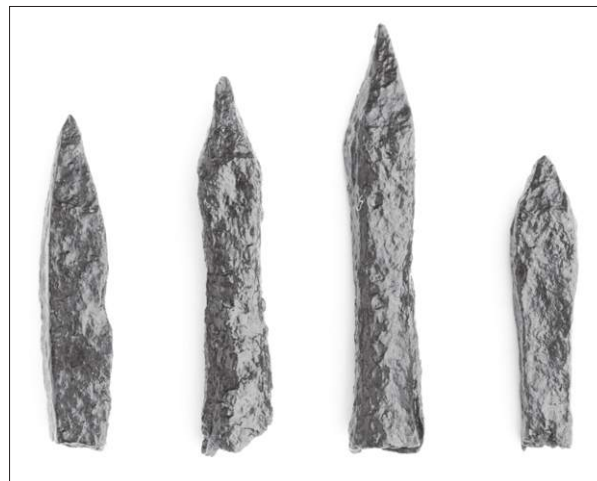
ve třech hlavních etapách, a to v letech 1381–1382, 1393–1396 a 1398–1402. K ukončení bojů výrazně přispělo to, že 6. března 1402 zajal Zikmund Lucemburský markraběte Prokopa a po dobu tří let jej věznil v Bratislavě. Po propuštění se Prokop uchýlil do kartuziánského kláštera v Brně, kde velmi záhy, 24. září 1405, zemřel. Dozvuky bojů pokračovaly v některých částech Moravy až do roku 1409. Například roku 1406 vydrancoval Smil z Kunštátu tvrz v Líšnici, kde pobral koně, 18 pušek a zbroj. O rok později stejnou tvrz oblehl Přibík z Odlochovic, zajal zde Bočka z Kunštátu, odvlkl ho do Litovle a tam jej šacoval.

Bašta odkrytá v areálu hradu Tepence v roce 1971. Fotoarchiv Vlastivědného muzea v Olomouci, foto: Václav Burian.

Tato pohnutá doba dávala jednotlivým šlechticům možnost společenského vzestupu, avšak jiným přinesla pouze úpadek a ztráty. Někteří zneužili málo přehledné situace a snažili se pro sebe získat co největší prospěch, ať už v podobě kořisti, výhodného sňatku nebo jmenování do některého z prestižních úřadů. Z městské knihy olomoucké víme například i to, že olomoucký purkrabí Václav Šumperský namísto starosti o město vyzrazoval informace nepřátelům a zásoboval je rybami a husami, aby nenapadli jeho ves a dvůr v Strážově. Sám se také měl podílet na přepadech, krádežích a plenění. Nebezpečí číhalo také přímo ve městě Olomouci. V roce 1382 zde Jan z Blatce zosnoval spiknutí v době, kdy Olomoučané vytáhli do pole proti Prokopovým stoupenčům. Jan svévolně jmenoval novou městskou radu a chtěl zavraždit purkmistra. Tuto vzpuru se ale podařilo včas zarazit a hlavní viník se zachránil prchnutím z města. Do třetice se ještě zmíníme o Smilovi ze Šternberka na Hoštejně, kterému bylo kladeno za vinu, že se svou družinou v době klidu zbraní přepadl klerika olomoucké diecéze Michala Mikuláše z Husovic. Oloupil ho o koně, vepře, domovní zařízení a další věci. Dodejme též, že na sklonku života se Smil pokusil své špatné skutky odčinit. V hoštejnském farním kostele založil vpravo od vchodu nový oltář sv. Královny (Panna Marie) a nadal jej 50 hřivnami grošů. Totožnou sumu odkázal ještě krasíkovskému klášteru, kde si přál být pohřben.

V době markraběcích válek město Olomouc i zdejší biskupství stálo na straně markraběte Jošta. Nicméně v blízkém okolí řádilo několik bojových družin, které neustále napadaly církevní statky, přepadaly pocestné i lidi při práci na polích a působily městu Olomouci značnou škodu. Představu o újmě na církevních statcích olomoucké kapituly nám zprostředkovává listina ze 4. března 1399, která uvádí 375 jmen škůdců z řad Prokopových spojenců s tím, že pokud nenahradí způsobenou škodu, mají být exkomunikováni.

Hroty šípů z hradu Tepence. Vlastivědné muzeum v Olomouci, foto: Pavel Rozsívál.

Jednu takovou bojovou družinu vedl původem jihomoravský zeman Jindřich z Nevojic, který patřil k Prokopovým přívržencům. Na Olomoucku jej poprvé výrazněji zaznamenáváme v první etapě válek jako jednoho ze strůjců úspěšného přepadu hradu Tepence, který získal pro markraběte Prokopa. Později byl jmenován zdejším purkrabím. Jindřich z Nevojic měl svou ozbrojenou družinu složenou z vlastních lidí i obyvatel z blízké vsi Jívové. Podle výše uvedené listiny ze 4. března 1399 měla tato družina na svědomí napadání statků a vsí olomoucké kapituly, násilí na jejich obyvatelích či loupeže na silnicích, kde obírali lidi o peníze, klenoty, šatstvo, náradí i zvířata. Některé z vesničanů spoutali a věznili v žalářích jako otroky. V seznamu škůdců najdeme Jindřicha z Nevojic na jednom z předních míst, hned za osobami knížecího a panského stavu.

I z těchto důvodů v lednu roku 1400 vystoupil uherský král Zikmund proti Prokopovi i jeho stoupenčům a vyslal na ochranu statků olomoucké kapituly své vojsko s hejtmanem Jakubem Štěnětem z Bělin.

Je velmi pravděpodobné, že nedlouho po tomto datu byl obležen a dobyt hrad Tepenec u Jívové, neboť roku 1406 je uváděn jako pustý. Předpokládá se, že Jindřich z Nevojic při obraně hradu padl, i když podle lidové pověsti údajně nasedl na černého koně, přeskočil hradby a vrhl se do propasti. Podle jedné verze se mu takto podařilo uniknout, podle druhé měl zemřít on i jeho oř. Tak či tak, od roku 1399 už o něm nemáme žádnou písemnou zmínku.

Právě uvedený Tepenec patří k dlouhodobě zkoumaným hradním lokalitám na Moravě, neboť je od roku 1976 soustavně odtěžován blízkým kamenolomem. Toto šlechtické sídlo založil v roce 1340, ještě jako moravský markrabě, pozdější římský císař Karel IV. za účelem posílení moci panovníka v této oblasti a také k ochraně tzv. Jívovské cesty směřující z Olomouce do Slezska. Také zde měla být umístěna celnice s tržnicí a úřad popravce. Hrad se skládal z vlastního jádra a rozsáhlého předhradí, na kterém se původně rozkládalo pravěké hradisko z doby bronzové až starší doby železné. Jádro hradu mělo na půdorysu přibližně tvar trojúhelníku a chránila ho dvě pásma hradeb. Za nimi se podařilo objevit nejspíše torzo vnitřně členěné palácové budovy nebo věž a na ní mohl navazovat palác. Předhradí bylo původně opevněno valem a dodatečně i kamennou hradbou, kterou ale nestihli obyvatelé dokončit. V areálu předhradí odkryly výzkumy několik zahloubených půdorysů staveb, patrně hospodářského nebo obytného charakteru, a studnu.

Podle výsledků archeologických výzkumů dokládá dobytí hradu objevená požárová vrstva a také velké množství nálezů jednotlivých militarií vyzvednutých v areálu hradního jádra i na ploše předhradí. Nalezené zbraně nejčastěji zastupují hroty šípů do kuší a luků, kamenné projekty z obléhacích strojů či děl, olověné náboje z hákovnice, několik fragmentů tesáků, hroty kopí a útržky kroužkového brnění. Během výzkumů se podařilo v prostoru hradu i na předhradí

získat také několik železných ostruh, velké množství podkov, části koňských udidel a třmenů. Tyto artefakty jednoznačně dokládají přítomnost jezdecké družiny a také příslušníků urozeného stavu.

Zamyslíme-li se nad celým obdobím tzv. markraběcích válek na Moravě, musíme konstatovat, že tato doba jednoznačně přispěla k hospodářské stagnaci až recesi, nejistotě a trvalému strachu obyvatelstva žijícího mimo opevněná sídla nebo pod ochranou městských hradeb. Během těchto válek běžně docházelo k napadání vsí, dvorců, měst, tvrzí i hradů, z nichž některé už nebyly nikdy obnoveny. Jednou z připomínek této pohnuté doby je i osud zemana Jindřicha z Nevojic a hradu Tepence.

Lukáš Hlubek absolvoval filozoficko-přírodovědeckou fakultu Slezské univerzity v Opavě, obor archeologie. Nyní pracuje ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, profesně se zaměřuje na hmotnou kulturu středověku.

hlubek@vmo.cz

Kamenná koule nalezená v areálu hradu Tepence. Vlastivědné muzeum v Olomouci, foto: Pavel Rozsival.

O Ladermonovi

Pověst o tomhle samotářském zálesákovi by se mohla docela dobře odehrávat v historických kulisách severoamerické divočiny a Warnerovic bratři by takový námět určitě nenechali ležet ladem. Mnohem spíše by se o práva na něj utkali s konkurenty Goldwynem a Mayerem. Sama přezdívka hlavního protagonisty, znějící v místním dialektu Ladermon, ve standardní němčině Ledermann (muž v kožích), ostatně připomíná americkou značku slavných nástrojových nožů Leatherman. A přece se ten příběh, nebo alespoň jeho jádro, odvíjelo na dohled někdejší moravské metropole.

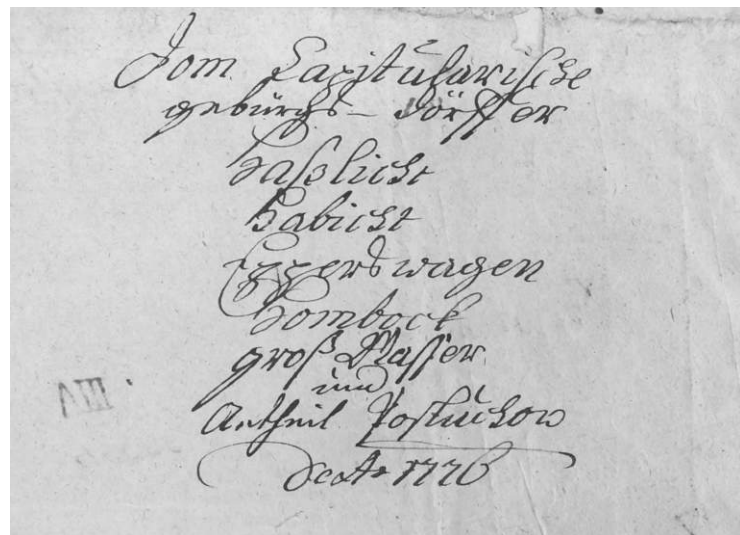
Ona lokalita se nachází v Oderských vrších, v lese nad silnicí z Hluboček do zaniklé vsi Nepřívaz. Mezi první a druhou serpentinou, v místech, kde prudký svah hlubokého údolí přechází v plochý reliéf, bývala nad údolím potoka Trnava louka se studánkou a lesní školkou. Chodilo se tudy pěšky do vsi Jestřabí a kdysi dávno, snad ve středověku, zde stávala osada Baranov. Dnes se jako Baranov na mapách označuje už jen les a podobně se jmenuje nedaleká kóta Brána ve výšce 636 m n. m. Zdejší Němci místo označovali jako Bran a ještě po válce tu stál útulek zvaný Branbäude (Branská bouda). Později se již neudržoval, a tak po něm nezbyl než pomístní název Kamenná bouda, který se však v okolí Hluboček vyskytuje opakovaně. Na opačném břehu Bystřice, mezi vrchem Vrábl a Zdiměří, jedna taková starodávná, vystavěná snad ještě za vlády knížete Jana z Lichtenštejna, dokonce stojí. Je dobře možné, že původní česká jména Brána a Baran(ov) později příchozím německým kolonistům v jejich jazyce splynula, protože nebyla mluvčím srozumitelná.

Zásluhou obyvatel Jestřabí, kteří sepisovali obecní kroniku, se také my můžeme vrátit do časů a k událostem, kdy se rodila legenda o Ladermonovi a také stejnojmenný, avšak dnes již zapomenutý, název lesa.

Josef Felgenhauer, hostinský v Nepřívazi, který se narodil v Jestřabí v čísle 16, vysvětloval to tajemné jméno takto:

„V hlubokých lesích, které se rozprostírají mezi Hlubočkami, Jestřabím a Nepřívazí, leží polesí zvané Ladermon. S určitostí se tam dlouhá léta zdržoval muž, který pátil dřevěné uhlí. Oděný byl od hlavy po paty do kožešin a jen zřídkakdy se objevil mezi lidmi ve vsi. Žil velmi dlouho a povídalo se proto, že je prý nesmrtelný. V našem rodě se ještě z dob mého pradědka dochovalo vyprávění o životě a strastech toho člověka, které jsem často slýchal od své babičky.

Za vlády císařovny Marie Terezie v Rakousku a Fridricha Velikého v Prusku byla Olomouc obléhána Prusáky (1741 a 1758). Přísná disciplína a dril, které v německém vojsku vládly, dohnaly nejednoho vojáka

Horské vsi patřící dómské kapitule: Haslicht (Varhošť), Habicht (Jestřabí), Epperswagen (Nepřívaz), Hombock (Hlubočky), Gross Wasser (Hrubá Voda) a část Posluchova. Zemský archiv v Opavě, fond Metropolitní kapitula Olomouc.

k dezerci. Stalo se, že se jeden takový uchýlil do tehdejšího pralesa při Branu a schovával se tam v zemní sluji. Zpočátku přežíval díky bohatství zvěře, kterou lovil pomocí své dobré pušky, a zásobám střelného prachu i olova. Chleba získával u sedláků v okolních osadách výměnou za zvěřinu. Můj předek míval pole nedaleko jeho příbytku, a tak se stávalo, že se častěji potkali a ten muž se mu s lecčím svěřil. Údajně měl ve své vlasti dítě; zda manželské či nemanželské, není známo. Jeho matka zemřela a potomek trpěl špatným zacházením. Sám Ladermon pocházel z lepší rodiny, znal číst i psát a udržoval s domovinou spojení. Jako zběh se tam však nemohl vrátit. Poté, co jednou na delší čas zmizel, se navrátil s pětiletým chlapcem. Unesl jej prý v noci od příbuzných a zdá se, že se otci se synem spolu vedlo dobře.

Později směl Ladermon pro olomouckou dómskou kapitolu pálit uhlí, postavit si srub a chovat dvě kozy. Pastvy bylo požehnaně, jelenů a jiné zvěřiny dostatek. Chleba měl od sedláků, mléko dávaly kozy; boty, kalhoty, kabát a čepici si vyrobil z kůže vysoké a černé zvěře. Proto jej také lidé nazývali Ladermonem.

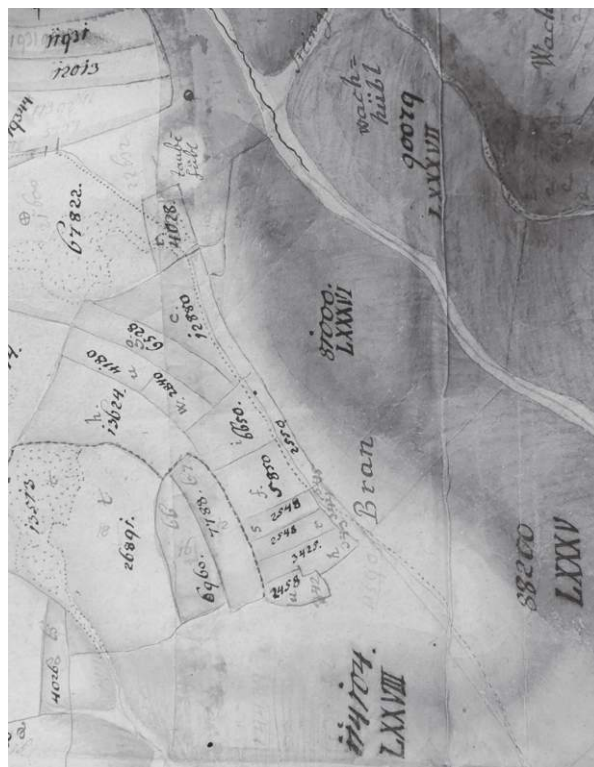
Uhlí, které páčil, sice patřilo vrchnosti, ale tu a tam nechal nějakou tu fůru zmizet. Byl to můj prapředek, který mu vypomáhal s povozem. Často prý jezdili do Olomouce, nebo dokonce až k Brnu. Kupoval si střelivo a někdy také lahev kořalky. Když nadešel jeho čas, zemřel ten starý robinson, ale kde je pochován, se neví; snad nedaleko své chaty. Jeho syn, kterého vlastní otec naučil číst a psát, pokračoval ve stejné dobrodružné existenci. Také můj předek umřel, ale jeho potomek – můj praděd – udržoval přátelské vztahy nadále. Babička říkala, že tolik zvěřiny jako tenkrát už se u nás nikdy jíst nebude, a měla pravdu. Mladý Ladermon se častěji ukázal v Nepřívazi oblečený stejně jako jeho otec, takže se začalo říkat, že je nesmrtelný.

Za napoleonských válek, kdy byla vybojována bitva u Slavkova, se Rakušané spojili s Rusy a Prusy,

kterí byli ubytováni i v našem okolí. Tenkrát Ladermon zmizel beze stopy. Praděd věděl, odkud cizinec pocházel a kam asi odešel, ale vzal si to tajemství do hrobu. Jen babička vyprávěla, že mladý jistě padl u Lipska. Jinak by se k nám určitě vrátil.“

Kdo se na ta opuštěná místa ve vojenském výcvikovém prostoru vypraví dnes, Kamennou boudu ani milíře už nenajde. Zato stop po činnosti sapérů a vojáků z jinačích dálek je tu nepřehledně.

Podle kroniky obce Jestřábí od Wenzla Dostalika a Simona Rabenseifnera přeložil a upravil Marek Bohuš

Plošina Bran s polnostmi obce Jestřábí mezi údolím Trnavy (Durrnau) a Hlubočku (Tiefer Grund). Plán rozdělení polností, 1776. Zemský archiv v Opavě, fond Metropolitní kapitula Olomouc.

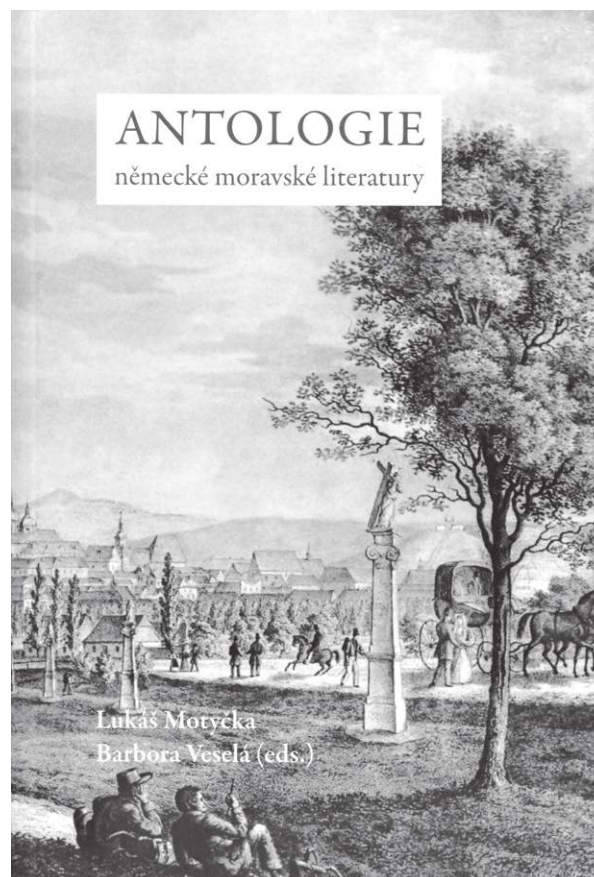
Kytice nejkrásnějších květů z německých moravských literárních luk a hájů

Motyčka, Lukáš/Veselá, Barbora (eds.): *Antologie německé moravské literatury/Anthologie der deutschmährischen Literatur*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2014

Centrum pro výzkum německé moravské literatury při Katedře germanistiky FF UP v Olomouci vydalo rozsáhlou dvousvazkovou publikaci „Antologie německé moravské literatury/Anthologie der deutschmährischen Literatur“. Jeden díl přináší originální texty a druhý jejich překlady do češtiny; celek tvoří 27 uměleckých textů pocházejících z pera autorů, jež psali německy a jsou spjati s územím Moravy. Vydavatelský tým tohoto evropsky uznávaného vědeckého pracoviště, které se věnuje výzkumu a popularizaci německojazyčné kultury z území Moravy, se rozhodl začlenit do antologie výhradně texty dosud do češtiny nepřeložené (a časově ohraničené lety 1800–1945) a nespolehat tedy na osvědčené matadory kánonu moravské německé literatury. Vědci a překladatelé, vědomi si dobrodružství spjatého s hledáním kvalitních a čtenářsky poutavých ukázek z děl autorů méně známých či naprosto zapomenutých, jak v předmluvě uvádí spoluvydavatel antologie Lukáš Motyčka, představují před čtenáře s vírou v to, že „čtenáři skutečně nabízejí pomyslnou kytici těch nejkrásnějších květů německých moravských literárních luk a hájů“. Pořadatelé výběru dosáhli reprezentativnosti pestrou volbou žánrů, zastoupením určitých literárně-dějinných epoch a nedílnou měrou také odhlédnutím od ideologických klišé (především zplošťujících politických stereotypů a z nich pak literární vědou vyvozovaných závěrů).

Vůbec první takto obsáhlá a koncipovaná antologie přináší ukázky z díla jak světově známých autorů (např. Robert Musil, Ferdinand von Saar, Marie von Ebner-Eschenbachová), tak i autorů dnes zapomenutých, jejichž dílo je ale hodno znovuoživení (např. Franz Spunda, Otto Leixner, Ernst Wolfgang Freißler, Eugen Schick, Leopold Wolfgang Rochowanski či Pankraz Schuk).

Právě spoluvydavatele Antologie německé moravské literatury (2014) a předchozí publikace Literární procházky německou Olomoucí (2012; více v rozhovoru v KROKu 1/2013) Lukáše Motyčku jsme požádali o rozhovor.

Důkaz o tom, že literární německojazyčná produkce mimo Prahu není kvalitativně méněcenná

Jaký byl ten nejzásadnější podnět, popud ke vzniku tak obsáhlé publikace? Byla to snaha vystoupit proti zažitému – jak v laických, tak odborných kruzích – stereotypu, založenému na tom, že za hodnotnou německy psanou literaturu na území dnešní České republiky je považována téměř výhradně tzv. pražská německá literatura spjatá především se jménem Franze Kafky?

Zásadních popudů pro vznik této obsáhlé publikace bylo několik. Zažitý stereotyp, který zmiňujete, byl samozřejmě jedním z nich. Olomoucké Centrum pro výzkum německé moravské literatury se na toto nediferencované nahlížení německojazyčné kultury z území Čech, Moravy a Slezska (které stále více nebo méně přetrvává a je často politicky zneužíváno) snaží už patnáct let upozorňovat jak vědeckou, tak i širokou laickou veřejnost. Zatímco vědecká veřejnost se až na výjimky od tohoto stereotypu oprostila, takže vznikají erudované studie o mnoha autorech a tématech, které u nás byly donedávna tabu, laická veřejnost dodnes často zůstává v zajetí předsudků (stačilo by uspořádat anketu o některých ožehavých tématech nebo si připomenout některé předvolební postoje při posledních prezidentských volbách). Vedle vědeckých cílů (etablování kánonu tzv. německé moravské literatury) chce kniha lidem, kteří rádi čtou, ukázat, že i málo známí německojazyční autoři, takoví, kteří jsou více nebo méně spjatí s tzv. „sudetoněmeckou provincií“, produkovali hodnotnou literaturu, a že se vyplatí tuto kulturní tradici našich zemí neignorovat, že je přínosné snažit se ji pochopit právě tak, že se s ní blíže seznámíme.

Po bližším seznámení se s Antologií mi vytane na myslí precizní volba různých žánrů. U mnoha antologií se čtenář potýká s nesourodostí či naopak s jistou nereprezentativní homogeností, jež třeba pomíjí marginálie. U této antologie takový problém nemám, jsou tu zastoupeny autoři svými novelami, povídkami, eseji, anekdotami nebo kupř. nesmírně vtipně po-

jatým žánrem „turistického průvodce“, jakým je text „V Jeseníkách“ Karla Wilhelma Fritsche. Otázka tedy zní: Jak překladatelé a vědci vybírali autory a jaké byly pro volbu žánrů regule?

Máte pravdu, když v oné pestrosti žánrů vidíte úmysl. Naším cílem bylo ukázat bohatost prozaické německojazyčné literární produkce z Moravy v celé její šíři. A k próze patří nejen klasická novela, ale i volnější povídka, anekdota, aforismus či kvalitní esejistika. A navíc: do dobré literatury nepatří jen „zamračeně vážné“ a hermetické texty, ale také kvalitní humoristická tvorba – i když mě teď napadá, že většina vybraných textů tematizuje nemoc, umírání či smrt. Chtěli jsme, aby se čtenář nejen „poučil“, ale aby se při četbě také pobavil... Důležitým kritériem při výběru byla také délka textu; nechtěli jsme texty nutně krátit a upravovat, a tím je zkreslovat.

Velmi oceňuji, že antologie zahrnuje pro ne-germanisty (i když možná také pro ně) méně známé spisovatele, kvalita jejichž textů je přitom nesporná (viz např. Leopold Wolfgang Rochowanski, Richard von Schaukal, Karl Brand, Otto Leixner). V předmluvě uvádíte, že jste si záměrně volili texty dosud do češ-

Fotografie z interního křtu publikace na Katedře germanistiky FF UPOL. Zleva Barbora Veselá, Lukáš Motyčka a prof. Ludvík Václavěk, který knihu křtil. Archiv LM.

tiny nepřeložené. Jaká byla cesta hledání takovýchto „klenotů“? Pátrali jste v nějakých německých antologiích, např. jednoho žánru nebo umělecké epochy, nebo jste již měli „vyhlédnutého“ autora, u něhož musel být objeven nepřeložený text? Jistě toto pátrání skýtalo velké dobrodružství a odvahu...

Postup byl následující: Nejdříve se sešlo několik sečtělých kolegů (zhruba před třemi lety), kteří se německojazyčnou literaturou z Moravy zabývají dlouhá léta, a vznikl interní seznam ‚the best of‘. Samozřejmě jsme měli na počátku jakousi ‚listinu podezřelých‘, známých či známějších autorů, u nichž jsme mohli jít najisto. Tady jsme ale byli omezeni vlastním – a myslím, že velmi dobrým – předsevzetím, že nechceme znovu překládat texty, s nimiž se už český čtenář měl možnost seznámit. Toto omezení nás tedy přinutilo obrátit se k dílu autorů méně známých nebo dokonce naprosto zapomenutých. U těch známějších, matadorů německé moravské literatury, jako jsou R. Musil, L. Winder, M. von Ebner-Eschenbachová, Ferdinand von Saar, Jakob Julius David či Charles Sealsfield, bylo výzvou najít odpovídající text, který ještě nebyl přeložen, a u autorů neznámých často najít vůbec nějaký text. Vskutku šlo o velké dobrodružství...

Texty jakých autorů „váš tým“ nejvíce „překvapily“ svojí kvalitou? Jaké jsou dle Vás osobně nejcennější a esteticky nejhodnotnější texty, jež v Antologii německé moravské literatury vyšly? Můžeme vlastně vůbec hodnotit, zda dáváte přednost pestrosti v zastoupení autorů, dějinných epoch či atraktivnosti žánrů?

Nemůžu mluvit za všechny překladatele. S mnohými jsem ale na toto téma hovořil a sám jsem přeložil devět z dvaceti sedmi textů... Pokud jde o mě: Byl jsem opravdu mnohokrát velmi zásadně a pozitivně překvapen, jak kvalitní texty se nám podařilo najít i právě u autorů téměř neznámých. Tak mě například opravdu zasáhla Leixnerova novela *Poslední duše*, Jellinekova umně vystavěná novela *Matka devíti* nebo surreálně fantaskní

povídka *Cokdyžjak* od Rochowanského. Byl jsem ale také okouzlený svěžestí humoru Ottokara Staufa von der March (humoreska *Lékař z Chytromyšek*) či na první pohled lehkým textem K. H. Strobla *Hledači pokladů*, lavírujícím na pomezí pohádky, grotesky a hororu, který je ale při bližším pohledu nesmlouvavou sondou do lidské duše, při níž až zamrazí... Musím přiznat, že jsem se po seznámení se s některými autory „vrhнул“ na jiná jejich díla, takový byl první dojem...

Zastoupené texty nemají účelově kolorovat moravskou krajinu, ani se tematicky k dění na Moravě vztahovat. Mohl byste přesto čtenáře informovat o tom, které texty vztah k Moravě, potažmo přímo k Olomouckému kraji, vykazují?

Tak právě Vámi již zmíněný text *V Jeseníkách* od K. W. Fritsche je opravdu konkrétní procházkou po jeseníckých horách. To byl taky jeden z oněch autorů v publikaci, kteří mě velice pozitivně překvapili a byli pro mě velkým objevem. Fritsch velmi vtipně provádí čtenáře z Ramzové přes Červenohorské sedlo až pod Praděd a při tom nonšalantně skicuje různé druhy lidských charakterů. Nedávno jsem sám opět po této červené turistické značce šel a představte si, potkal jsem jednu postavu z této povídky – zaníceného botanika, který odskakuje na vřesovištích z dřevěných lávek a popisuje spoluvandrovníkům každou nalezenou rostlinku a mech... (Chtěl bych jen upozornit na to, že povídka byla natočena a vysílána na Českém rozhlasu 3 – Vltava.) Také Spundova krátká historická povídka se odehrává na Moravě, konkrétně v Olomouci na sklonku třicetileté války. V lidsky hřejivé, autobiografické próze Pankraze Schuka se vydáme do Prostějova a pasáže z krátkého románu L. Winderera *Židovské varhany* se odehrávají v sugestivně líčené krajině Hané, poblíž Přerova a ve městě samotném.

Jaké další stereotypy týkající se německé moravské literatury, jež Antologie „nabourává“, byste mohl uvést?

Ty stereotypy jsou především dva, úzce spolu ale souvisí: Jeden je politické provenience, tedy že veškerá ně-

meckojazyčná literatura z území tzv. Sudet byla politicky tzv. reakční, bojovně a antičesky laděná, později agresivně nacionalistická a nacionálně-socialistická... Nelze popřít, že velká část taková byla. Nelze ale tzv. vylít dítě i s vaničkou; naše antologie dokazuje, že toto paušalizující tvrzení prostě neodpovídá realitě. Úmyslně jsme vybrali politicky velmi široké spektrum autorů: Tak jsou zde zastoupeni autoři židovští (kteří často museli prchnout před nacismem), autoři jednoznačně humanistického, liberálního politického smýšlení. Zastoupeni jsou ale také takoví, kteří se počítají politicky k pravici a dokonce i takoví, kteří si zadali s nacionálně-socialistickým režimem, ve své době velmi lákavým. Tito autoři (jako např. Strobl a Spunda) prodělali velmi zajímavý politický a umělecký vývoj (jehož fáze jsou více nebo méně popsány ve vědecké literatuře). My jsme chtěli poukázat na skutečnost, že i tito autoři mohli v určitých fázích své tvorby psát ideologicky nezátíženou, kvalitní literaturu či že mohli, byť i pouze implicitně, svá pochybení reflektovat. Druhý stereotyp je provenience estetické: jde o zjednodušující tvrzení, že veškerá literární německojazyčná produkce mimo Prahu je kvalitativně méněcenná, že jde tedy o brak. Doufám, že se nám tento předsudek naší antologií podařilo relativizovat...

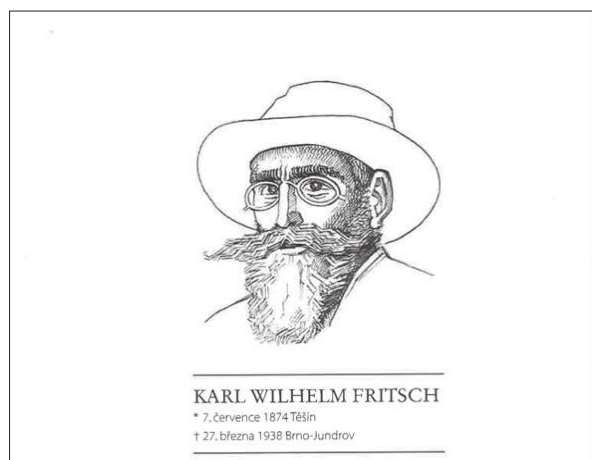
Jedna zcela konkrétní otázka: Proč byl u Roberta Musila vybrán právě text „Stylová generace a generační styl“?

Těch důvodů bylo zase několik: Pragmatickým důvodem bylo, že Musil je autorem jednoho rozsáhlého románu *Muž bez vlastností* a také raného románu *Zmatky chovance Törlesse*. Obě tato rozsáhlá díla stejně jako několik málo povídek a novel byly již do češtiny přeloženy. Hledali jsme tedy, co bychom z díla tohoto prozaika, který byl současně i vynikajícím esejistou (což se ukazuje i v jeho románu *Muž bez vlastností*), čtenáři nabídli. Myslím, že výběr zmíněné eseje je zdařilý také proto, že tento text je velmi aktuální...

Jakožto čtenář-milovník pikantérií bych uvítal více informací o zvolené ukázce. U ukázek postrádám

zasazení do konkrétního díla. Snad také medailony autorů by mohly být podrobnější. I když chápu, že na úkor toho se „uvolnil“ prostor pro texty samotné...

Ano, medailony o zastoupených autorech jsou schválně co nejkratší, i když jsme se přesto snažili o informativnost, a to jak ve výčtu zásadních biografických dat, vyjmenování zásadních děl či – přinejmenším jednověté – charakterizaci díla. Ambicí knihy není podat vědecké profily těchto literátů, jde o antologii. Má také probudit čtenářův zájem a povzbudit ho k hledání dalších informací. Ale přesto jsem se pokusil, jako jeden z vydavatelů, v předmluvě alespoň částečně toto manko dohnat...

Portrét Karla Wilhelma Fritsche (1874–1938) © Jarmila Opletalová. Ve Fritschově díle hraje Morava esenciální roli. Právě v povídce *V Jeseníkách/Im Gesenke*, již je autor v antologii zastoupen, se projevuje jeho záliba v cestování, smysl pro přírodu a pozorovací talent. Text popisuje dvoudenní horské putování postupně se rozrůstající skupinky turistů. Trasa z Ramzové přes Šerák, Keprník, Malý Děd, Praděd až do Karlovy Studánky do značné míry určuje dějový rámec povídky, pro který nejsou charakteristické výrazné zvraty, ale množství drobných epizod. Povídka si získá posluchače jemným konverzačním humorem i zajímavým vykreslením charakteru výletníků; spolu s autobiografickým vypravěčem a komentátorem v jedné osobě se jeseníckou krajinou prochází elegantní soudní čekatel, břichatý lékař, sebestředný básník, hlučný tenorista a zanícený profesor geografie.

Chystá Centrum pro výzkum německé moravské literatury po této Antologii a předchozích Literárních procházkách německou Olomoucí další publikaci?

Centrum pro výzkum německé moravské literatury vydává průběžně dvě řady (viz naše stránky: <http://as.germanistika.cz/>) – vědecká řada se jmenuje Beiträge zur deutschmährischen Literatur (Příspěvky k německé moravské literatuře) a nejnovější svazek, shodou okolností mnou vydávaný sborník z loňské konference o olomouckém rodáku, spisovateli fantastické literatury Franzi Spundovi, už bude svazkem č. 28. Jsou to ovšem publikace vědecké a jsou v německém jazyce. Druhou řadou je řada Poetica moraviae, která přináší právě překlady zapomenutých textů německých moravských autorů – v této řadě vyšla také Antologie. Nedávno v ní – abych upozornil alespoň na jeden konkrétní titul – vyšel (také dvojjazyčně; český překlad Lucy Topol'ská, Radek Malý) výběr z díla šumperského rodáka Romana Karla Scholze, jeho básně a román *Goneril*, který tento kněz napsal za svého věznění v koncentračním táboře. V obou řadách vyjde každý rok okolo 2

až 5 titulů a všechny publikace lze objednat v e-shopu Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci. Pokud jde o další tituly poetické řady, mohu prozradit, že vychází celá povídková sbírka brněnského autora Eugena Schicka *Z tichých uliček a o malých lidech* a také výběr groteskně fantastických povídek jihlavského autora K. H. Strobla *Povídky půlnoční*.

Tento rozhovor vznikl v rámci projektu „Podpora vytváření excelentních výzkumných týmů a intersektorální mobility na Univerzitě Palackého v Olomouci“ (reg. č. CZ.1.07/2. 3. 00/30.0004).

Lukáš Motyčka je absolvent oborů bohemistika a germanistika na FF UP v Olomouci, v roce 2010 obhájil v oboru německá literatura doktorskou práci o německočeském spisovateli Josefu Mühlbergerovi. V letech 2011–2015 působil jako výkonný vedoucí Centra pro výzkum německé moravské literatury. Je spoluvydavatelem publikací *Literární procházky německou Olomoucí* (2012) a *Antologie německé moravské literatury* (2014).

Krajina Jeseníků. Foto: archiv Arbeitsstelle für deutschmährische Literatur.

Jarní únava básníků?

Tradiční olomoucká Noc básníků je v posledních letech spjatá s podzimním obdobím. Málokdo si vybaví, že dříve se poetické klání v hospodě U Muzea neboli Ponorce konalo dvakrát ročně. Letos dali pořadatelé prostor také atmosféře jarního rozpuku. Večer 9. dubna zasedla porota a prostor s mikrofonem byl vyhrazen všem příchozím s básní na rtech. Soutěžilo se ve třech disciplínách: přinesená dosud nepublikovaná báseň, improvizovaná báseň na tři slova a soutěž o cenu majitele Ponorky.

Velmi pozvolný byl příchod posluchačů i básníků. Dříve přijít pět minut před začátkem, tak si nesednete; v hospodě už vře atmosféra, bujará zábava a energie, která pak vystřeluje básníky na pódium jednoho po druhém. Nyní je obsazených pár stolů, nemusíte se složitě proplézat a v klidu zasednete k téměř prázdnému stolu hned pod pódium. Že by tajemná noc zasvěcená roztočivým existencím již ztrácela kouzlo?

Začátek je nakonec volně posunut třeba o čtvrt i půl hodiny. Lidé mezitím přece jen plní zelené lavice a nejsou to jen pravověrní štamgasti. Po vyhlášení začátku si pár básníků předá mikrofon, ale posléze jsou proluky stále delší a prostor vyplňují jen opakované výzvy a pobídky porotce a moderátora Míkyho Marusjaka. Za báseň dostává každý vystoupivší chleba s tvarůžky. Mnozí odmítají, ale pro některé je to hlavní motivace, proč napsat báseň.

Za hodinu a půl je odpískán konec, porota chvíli přebírá odevzdané básně na pivních táccích, účtenkách i všemožných útržcích papíru a vyhodnocuje. Porotci probírají básně milostné, ironické, kritické i politické, hlavy více skloněny, mnou si brady, otírají čela, upíjejí piva. V kategorii vlastní připravená báseň se na třetím místě umístila tvůrkyně podepsaná pouze křestním jménem Lenka, druhé místo obsadil Jakub Dračnick a nejvíce porotu zaujala produkce Ondry Novotného.

V kategorii báseň na tři slova letos porota vylosovala zadání „jaro – kráter – dřevotříska“, na které zruční improvizátoři během večera skládali básně. Vedle hravých minimalismů o jedné větě, např.: „Jaro, přidrž mi tu dřevotřísku, jinak vznikne kráter“ (David Benda), zazněly i kompozičně náročnější kusy. V této kategorii nejvíce zaujala báseň Františka Vrby, na druhém místě se umístila Vendula Rulcová a třetím oceněným byl poeta podepsaný Jarďa.

Velkým překvapením (o čemž se v olomouckých kuloárech šeptá ještě o pár týdnů později) je vystoupení Jitky Březinové s příležitostně napsanou básní. Zapůsobilo spojení krotkých jarních veršů a bilancování zklamání ze vztahů a lásek místy proložené drsnými erotickými popisy. Za intermezza autorka zvolila přednes olomouckých adres zklamavších milenců. Vše v hlasité dikci přednesu rázně odstíněno a právě zařazení adres, ať již pravých či fiktivních, dotvářelo atmosféru básně a míru představované zhrzenosti. Není tedy divu, že za tuto báseň získala Jitka Březinová třetí místo v kategorii Cena majitele Ponorky. Vedle ní byli tuplákem piva odměněni také poetové Aleš Násilník

Jitka Březinová čte svoji improvizovanou báseň, o které se bude ještě dlouho mluvit. Všechna foto: autorka příspěvku.

a František Vrba, který si odnesl Cenu majitele ponorky v podobě dortu.

Resumé jarní Noci básníků může vyznívat nepříznivě, když se zaměříme na dlouhé očekávání začátku a delší pomlky mezi přednesy a také menší počet účastníků. Když si ale uvědomíme, že jde o zcela improvizovaný večer, jehož program, kvalita a smysluplnost závisí pouze na vůli a chuti příchozích přijít a přednášejících přednést, musíme zapomenout na očekávání a shrnout jej slovy, „že se to i tentokrát povedlo“. Navíc jediné díky této svobodné kompozici je každá Noc jedinečným překvapením a její atmosféra je neopakovatelná. Ta letošní, jarní, nebyla přexponovaná a i v tom bylo příjemné spočinout.

Jarní Noc básníků moderoval básník Miroslav Miky Marusjak.

Vlastní přinesená báseň (1. místo)

Ondra Novotný

jednou dvakrát za kvartál
se rozplakal v lámavém ožralství
ona seděla útrpně vedle
nad tuctem sklenic starých křivd
konečně zmlkla pak vstal a řval
měli spolu kdysi nějaký
drobný ale teď platit domů
došli neznámo kam

Petra Kožušníková

Tvorba Františka Vrby získala nejen ohlas publika, ale bodovala hned ve dvou kategoriích.

Dosud nejobsáhlejší publikace o osudech moravského polárníka

Matěj Matela

Martin Strouhal: *Svoboda pod bodem mrazu*. Archiv UK, Praha, 2014, 2. vydání, 296 stran

Těžkou rukou a fialovým inkoustem Jan Welzl znovu popsal a zvedl hlavu. „Líbilo se ti to? No to su rád. A přijedeš za mnó, na sever? ha...ha... Přijedeš, no to je dobře, ale dobře se obleč! Je tam zima.“ Jan Welzl se na kluka usmál, podal mu ruku, rozmáchl se a pomalu připsal datum 20/4 1929. „Tož přijed, budu tě čekat... ha...ha... Tož se tam na severo uvidíme.“

(ze vzpomínek Jiřího Osolobě, jenž se s Welzlem jako malý osobně potkal)

Všem nadšencům života a díla Jana Eskymo Welzla, severomoravského polárníka nezaměnitelného naturelu, hledajícího po celý svůj život vysněnou „ouctu a svobodu“, se do rukou dostává první skutečně významné dílo, jež podrobně mapuje životní osudy tohoto svérázného a originálního člověka. Jedná se o titul s příznačným názvem *Svoboda pod bodem mrazu*, jenž se loňského roku dočkal již druhého, doplněného vydání. Autorem je cestovatel a spisovatel Martin Strouhal, který je (stejně jako Jan Welzl) rodák ze Zábřehu na Moravě a který se osudům této osobnosti věnuje již řadu let. Jak o této publikaci prohlásil emeritní profesor Aljašské univerzity ve Fairbanksu, Čechoameričan Rudy Krejčí, jenž se fenoménem Welzl zabývá již od 60. let, „kniha Martina Strouhala představuje doposud nejlepší pokus vzdát Janu Welzlovi tu největší poctu, kterou si plně zaslouží“.

Již samotný formát knihy (A4) naznačuje, že se bude jednat o velmi pečlivě sestavenou publikaci disponující velkým množstvím reálií a informací. Že se však při její četbě čtenář rozhodně nebude nudit suchopárnými fakty, naznačuje obálka knihy, z níž se na nás klení dobřácká Eskymova tvář – jakoby jeho na první pohled pozitivní, neformální a přirozeně optimistické rozpoložení signalizovalo, jaký bude celkový ráz publikace.

Pro ty čtenáře, jimž není osobnost Jana Eskymo Welzla neznámá, nemá smysl jej do hloubky představovat. Naopak pro tu část společnosti, která o něm neví mnoho či dokonce vůbec nic, je tato publikace doslova jako stvořená! Popravdě řečeno, zejména v řadách starších generací se dnes nenajde mnoho jedinců, kteří by se nikdy nesetkali s tituly, jako jsou kupř. *Třicet let na zlatém severu* či *Po stopách polárních pokladů*. Tyto bestsellery, poutavě líčící život v nejsevernějších oblastech planety na přelomu 19. a 20. století, si už v době svého vzniku získaly nespočet příznivců a obdivovatelů tohoto polárního badatele a údajného náčelníka Eskymáků. Ačkoliv je nenapsal Welzl sám (na základě polárníkova vyprávění za jeho pobytu v Československu je do písemné podoby zpracovali brněnští novináři Bedřich Golombek a Edvard Valenta), zajistil tak svému jménu

V poslední kapitole knihy popisuje Martin Strouhal expedici pětice nadšenců ze Zábřeha a trojice Jakutů, kteří se vydali po stopách J. E. Welzla do sibiřské Arktidy. Symbolicky s nimi cestovala figurka J. E. W. z ložického betléma; tak se vlastně Eskymo Welzl vrátil na Sever.

nehynoucí slávu, a to nejen u nás: jeho příběhy byly k dnešnímu dni přeloženy do osmnácti světových jazyků.

Nosným bodem této monografické publikace je samotný Strouhalův text, který podrobně líčí Welzlovy životní osudy – počínaje léty mládí v rodném Zábřehu přes jeho pouť nedozírnými sibiřskými tajgami a následný život mezi Eskymáky hluboko za polárním kruhem až po krátkou návštěvu Československa na konci 20. let a Welzlova poslední léta života, jež prožil v kanadském Dawson City, městě, kde lze dodnes cítit atmosféru zlaté horečky. Dále se Strouhal zmiňuje o osudu fenoménu Welzl po polárníkově smrti, popisuje hledání přesného místa Eskymova hrobu nebo vlastní cestovatelskou misi do Ruska, do oblastí, kde se měl Welzl pohybovat. Tok svého vyprávění autor pravidelně prokládá vzpomínkami samotného Welzla, kupř. z díla *Třicet let na zlatém severu* a řady dalších titulů, aby tak měl čtenář možnost porovnat autorem předkládaná fakta s originálními polárníkovými příběhy.

Jedním z prvořadých kladů *Svobody pod bodem mrazu* je obrovské množství obrazového materiálu, kterým autor doplňuje každou ze stran textu (fotografií je zde téměř 500). Jedná se o obrázky nejrůznějšího charakteru, ať už jde o vzácné snímky samotného Jana Welzla, tak také krajiny, jimiž procházel, nebo velmi vkusné grafické montáže dobových dokumentů souvisejících s Welzlovými osudy – jde o kopie různých anglických či ruských dokladů, listin a spisů, které autor přeložil do češtiny. Kromě toho jsou v textu přítomny i poznatky jiných lidí, buďto pamětníků, kteří se s Welzlem na vlastní oči potkali, nebo příběhy polárníků, kteří sice neměli to štěstí vidět Jana Welzla naživo, ale jejichž vyprávění dokreslují atmosféru míst, kterými Welzl prošel (nehostinná Sibiř či zlatokopy lákající Aljaška). Nedílnou součástí díla tvoří přirozeně názory a poznatky tzv. welzlogů, badatelů, bez nichž by Strouhalovo dílo nebylo ani zdaleka tak rozsáhlé. Termín welzlog, jehož autorem je

Pavel Voda žijící v Curychu, označuje osoby, které se Welzlem nějakým způsobem zabývají nebo se zasloužili o jeho popularizaci. *Svoboda pod bodem mrazu* je tak v podstatě souhrnem, který vychází z dlouholetého bádání a poctivé sběratelské práce všech těchto lidí. Mezi nejvýznamnější patří kupř. již zmíněný Pavel Voda, dále profesor Rudy Krejčí, jeden z prvních welzlogů Ctibor Lolek, jakutský rodák Rudolf Šelc, ilustrátor a spisovatel Petr Sís a další. Tímto širokým záběrem, tedy informačním rozsahem, fotografiemi a pohledy z více stran, podává titul velmi plastický obraz o osobě Jana Welzla.

Oproti prvnímu vydání z roku 2009 tkví výjimečnost této publikace mimo jiné i v tom, že je zde uveden překlad jediné knihy, kterou kdy Welzl sám sepsal! Stalo se tak v jeho skromné chatrči v kanadském Dawson City na sklonku jeho života a pro budoucí generace toto dílko jakoby zázrakem zachránil Welzlův přítel, přírodovědec Otto Geist. Tento jedinečný a vzácný fragment z mozaiky Welzlova života přeložil pro českého čtenáře Rudy Krejčí.

Martin Strouhal, zábřežský cestovatel a dokumentarista, se Welzlem zabývá již řadu let a má k němu blízký vztah. Jeho osobní zainteresovanost není těžké v titulu vyzorovat a autor to ostatně na samém začátku knihy sám přiznává. Tento fakt, který by možná někteří považovali za příznak neprofesionality či nevědeckosti, však určitě není na škodu. Dílo jím nijak netrpí, ba právě naopak. Strouhal, jakkoliv je Welzlem očividně fascinován, zachovává naučný, až vzdělávací ráz díla, a dosahuje tak velmi objektivního nádechu. Autor se např., navzdory veškerým svým sympatiím, pokouší nalézt odpovědi na některé nejasnosti obestírající Welzlův život s tím, že se nevyhýbá ani možnosti uvést na Welzlovu osobu kritičtější názor. Z vlastních zkušeností vím, jak je těžké zajímat se o Eskymo Welzla a nemít ho přitom obyčejně rád, jak nemožné je zachovat si při obeznámení se s dílem Jana Welzla přísný, exaktní ráz (o tom by mohl

mluvit kanadský etnolog Vilhjarmur Stefansson, který se z původně radikálního Welzlova odpůrce a kritika stal dokonce jeho přítelem a pomáhal moravskému polárníkovi v těžké materiální nouzi). Uvědomíme-li si charakter Welzlovy nátury, která byla prosta jakékoli fádnosti či nudnosti, není snad ani možné psát o něm čistě vědecky. Popularizační forma, jíž autor zvolil, je tak opět jednoznačným pozitivem.

Svoboda pod bodem mrazu je ve všech směrech skutečným literárním kumštem. Nikdo před Martinem Strouhalem nesestavil o Janu Welzlovi tak rozsáhlou a podrobnou publikaci, za což mu patří velký dík. Pro každého Welzlova obdivovatele představuje tato publikace opravdový skvost a právem by se jí mělo dostat větší pozornosti. Česká veřejnost tak má konečně ucelené dílo, jež nám – stejně jako Welzlovy knihy – podává podmanivý obraz života člověka, pro něhož byla touha po svobodě středobodem celého jeho světa, který si v každé situaci uměl poradit, člověka, jenž svojí dobrosrdečností a upřímností okouzлил každého, kdo se s ním potkal. Tím vším je tak dobrým příkladem i pro dnešní dobu. Zdařilou publikaci *Svoboda pod bodem mrazu* lze jen doporučit, a to ne pouze obdivovatelům našeho nejnámějšího polárníka.

„Raději býti v pustinách mezi vlky než mezi tolika lidmi uprostřed civilizace. Člověk na severu je velký chudák, ale zato má svou svobodu a žije bez starostí.“ (Jan Welzl)

Režisérem, spisovatelem, kameramanem, cestovatelem či fotografem, tím vším je rodák ze Zábřehu na Moravě **Martin Strouhal** (*1965), který se již několik let soustavně zabývá životními osudy českého polárníka Jana Eskymo Welzla. Kromě toho spolupracuje s TV NOE, Českým rozhlasem nebo Českou televizí (jeho reportáže bylo možné shlédnout v pořadech Objektív nebo Toulavá kamera). Aktivně se podílel na zrodu Charity pro Haiti a stál u zrodu regionální zábřežské televize. Rozhovor s M. Strouhalem byl publikován v KROKU č.1/2013 (“Když proudu proudu, když neproudu, tak neproudu. Se zábřežským filmařem a cestovatelem Martinem Strouhalem”; s. 38–41).

Matěj Matela se narodil 28. února 1992 v Bruntále, vyrostl však v nedalekém Vrbně pod Pradědem. V současné době studuje balkanistická studia na FF UK v Praze, příležitostně překládá ze srbštiny a publikuje literární recenze. Kromě kultury či historie území jihovýchodní a střední Evropy se stále více zaměřuje na svůj rodný kraj, tedy na oblasti severní Moravy a Slezska, konkrétně pak Jeseníků. Nejčastěji soustředí svůj zájem na výrazné regionální osobnosti.

matejmatela@seznam.cz

Básník Zbyněk Šiška míří uvážlivě k dlouhověkosti...

Všechna jubilea po osmdesátce přesvědčivě signalizují lidskou zralost... Platí to i o pětáosmdesátce Doc. PhDr. Zbyňka Šišky, CSc., které se letos v červnu v tvůrčí plodnosti k radosti svých kolegů a početných přátel dožívá. Čím byl, tím byl rád. Akademický svět ho respektoval jako bohemistu, rusistu, vysokoškolského pedagoga, fonetika, fonologa, morfologa a lexikologa. Převážně působil na Univerzitě Palackého v Olomouci. Byl mimořádně oceňovaným členem Jazykového sdružení AV ČR, členem evropského sdružení Societas linguistica Europaea,

Zbyněk Šiška na snímku z r. 2009. Foto: Bohuslav Červinka.

stážistou sémiotického oddělení na fakultě humanitních věd Lomonosovovy státní univerzity v Moskvě a aktivním účastníkem řady mezinárodních konferencí, sympozií a kongresů.

Již osm let (od roku 2007) se k Zbyňku Šiškovi váže titul emeritní docent, před dvanácti lety (roku 2003) vydal ve věku 73 let jako svou básnickou prvotinu výbor z poezie, kterou publikoval časopisecky. Tak nenápadně naznačil, že se loučí s vědou a hodlá se projíždět v sedle Pegasa.

RADA

Až prohlédneš tak nespěchej
s výrokem

který dře a bolí!

To co si náhlá zloba zvolí
překroč a dál už nespěchej!

To co nás vede k moudrosti
vypadá

jako nitka bílá

a zatím je to velká síla

laskavý dobrák od kosti.

(báseň z letos vydané sbírky *Neposedný čas*)

I proto je dnes Zbyněk Šiška vnímán jako básník častěji než dříve. Víceméně k tomu svět sám vyprovokoval. Kterému poetovi se podařilo mezi svými třiasedmdesáti a pětáosmdesáti roky vydat 25 básnických sbírek? Kdo našel odvalu v jeho letech uvažovat o vydání dalších jedenácti básnických konvolutů, nepočítaje v to jeho právě vydávaný *Neposedný čas*? Připomeňme si Zbyňkův záměr jejich výčtem: *Dotýkání světlem*, *Klekátka naděje*, *Rosení*, *Zmrtvýchvstání*, *Trvalky*, *Hořkosti*, *Ustýlání v trávě*, *Pro-*

tivení, Míjení, Lucerničky (970 položek), *Lucerničky* (60 položek). Doufejme, že všechny budou skutečně vydány.

VĚČNÁ

Posílám ti slova
stará jako žízeň
Ta si člověk chová
jako každou trýzeň!

Jen ta co jsou jiná
nejsou nebezpečná
i když zbyla z vína
a jsou stále věčná!

Kvítí hlavu zvedá
za sluncem se točí
nikdy si říct nedá
hledá naše oči!

(Z dosud nepublikovaných veršů)

Básníkova jubilea se zhostíme formou dvou osobních výpovědí. Jde o citace z textů, které Šiškoví přátelé a recenzenti publikovali v časopisech a revuích, popřípadě vybrali ze svých vzpomínkových záznamů:

Ladislav Rusek

PO HRUBÉM PÍSKU

Nad novou knížkou veršů Zbyňka Šišky

(Knižka vyšla ve VUP v roce 2007)

Umím číst už skoro tři čtvrtě století, myslím-li čtením onu rutinní dovednost zjistit z řádků písmen povrchní smysl sdělení, informaci – prostě slova, slova, slova.

Básně Zbyňka Šišky mne donutily v duchu pomyslně kleknout a odprosit: musím se učit znovu, se zcela jinou pozorností! Číst pod slovy i mezi řádky, naučit se tu přivonět k jeho krásným „novoslovům“, vdechovat vůni nádherných rýmů (ano, doslovně hojivou, vždyť mají moc léčit naši ochorelou, vším možným neřádem

infikovanou mluvu!); ty jeho verše mne nutí srovnávat klopýtavý krok mého srdce s rytmem, v němž hovoří básník, skutečný básník!

Jan Slavotínek

BLÍŽENCI

Doslov k výboru básní z let 1985–2002

(Knižka vyšla v nakladatelství ASCO Praha v roce 2003)

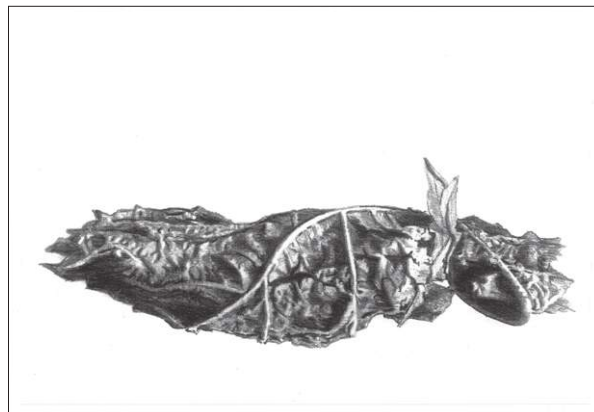
Slovo je dar, výmluvnost, újma. Proto tedy poezie. Ta z přemíry i z chybění. Ta z touhy, z nespavosti i z vidin těch, kteří se postí (nasytění vůlí k nelpění...). Hlas ticha, kov večera, řeč, která pevně vládne dýmem. Ve stopě za vším, co smlčela, někdy i próza chytne rýmem!

Z čeho kde pramení? Vždyť, zdá se, při všem vede k témuž: slovem růst v kamení, být pastýř v době strnišť... „Musíš jít bosý, abys slyšel i pavučinu, když ji zvlníš.“

Milost chvil, věčnost sapfických břehů. A dál ještě prostor: „Jít za hranice slov a tam se vyzpovídat.“

P. S.: Zbyňku, básníku nám blízký, Tvá slova ve verších vnímáme jako oříšky z lísky...

Za všechny Tvé olomoucké přátele Bohumír Kolář

Ilustrační kresba Zdeňka Prikryla, nejčastějšího ilustrátora dosud vydaných sbírek Zbyňka Šišky. Archiv Z. Š.

Strídání generací v nekonečném kolotoči dějin

Květuše Soukupová

Dvacáté století znamenalo pro lidskou existenci velký rozmach po technické, sociální i duchovní stránce. V knize Patrika Ouředníka je označováno za nejkrvavější století v lidské historii. Kniha s nadhledem a ironií popisuje směšné, úspěšné i obdivuhodné události, které se během dvacátého století odehrály, nebo se mohly odehrát. Píše o různých pohledech vědců, historiků i pamětníků. Spisovatelovo dílo je nepřekladanějším českým porevolučním textem – vyšlo ve více než dvaceti jazycích. Pro divadelníky je látka výzvou, protože neobsahuje žádné dialogy a sám autor jakékoli úpravy textu zakázal. Jde o vyprávění, sumarizaci a výčet lidského snažení. V České republice se ho první ujala brněnská Reduta, inscenaci režíroval Jan Mikulášek. Momentálně je k vidění na repertoáru pražského Divadla Na zábradlí.

Kouzlu Ouředníkovy knihy propadl i tvůrčí tým Divadla Tramtarie v Olomouci. K první spolupráci s Tramtarií oslovil dramaturg Vladislav Kracík režiséru polského původu Ewu Zembok. Inscenace se jmenuje stejně jako předloha – *Europeana: Stručné dějiny dvacátého věku*.

Původní text se obtížně žánrově definuje a stejně tak je tomu i v případě inscenace. Tvůrci ji v programu označili za historickou fikci. Během hodiny a půl se před zraky diváků vystřídá pohádka, talkshow, absurdní drama nebo groteska. Dojde i na propagandistické hlásání hesel nebo televizní pořad o vaření. K necelistvosti přispívají i hudební pauzy, během nichž se herci převlékají nebo přestavují scénu, což evokuje v jistém slova smyslu kabaret, protože herce osvětluje modré světlo a přechody mezi různými scénami vyplňují „oplzlými“ nebo výstředními tanečky.

Satiru a nadsázku užitou v knižní předloze zachytila Zembok v inscenaci prostřednictvím hereckého projevu. Vyprávění jednotlivých herců dovedla k absurdnosti výstřední výprava Jany Hauskrechtové. Jednu z povede-

Režisérka Ewa Zembok pochází z Katovic. Pravidelně spolupracuje s divadly z nezávislé scény v Česku i Polsku. Ve své tvorbě se zabývá sociální a politickou tematikou. Věnuje se různým jevištním formám: činohře, autorským a site-specific projektům, zkoumá prolínání se žánrů, zajímá ji propojování divadelních, filmových, výtvarných a hudebních prvků. Je spoluzakladatelkou strašnického Divadla X10, ve kterém působí jako kmenová režisérka. Podle E. Zembok je zásadním tématem inscenace *Europeana* „místo člověka v dějinách. Nejde ani tolik o historii samotnou, ale o to, jak se člověk vypořádá s otázkou své existence. Kam ten náš život spěje? A jak se za každou cenu snažíme přežít.“ Foto: archiv DT.

ných kombinací hereckého výkonu a „podivného“ kostýmu reprezentuje scéna s herečkou Petrou Konvičkovou usazenou na houpajícím koníkovi. Konvičková rozebírá filmový dokument z Terezína, podle něhož si židi chodí

vybírat poštu, procházejí se po ulici a nakupují potraviny. Herečka oděná v „kosmo“ oblečku se nekontrolovatelně rozesměje a dostane hysterický záchvat. Jeden z jejích kolegů „spoluvypravěčů“, oblečený jako transvestita, ji musí odnést do kouta a umlčet, protože o podobných věcech se nevtipkuje... Nefungovala podobně také cenzura?

Konzervativnímu vyprávění o jednom herci odzvonilo

Zembok se vyhýbá jednotvárnosti vyprávění tím, že místo jednoho herce jich obsadila rovnou pět. Jsou bezejmenní a dá se říci, že ztvárňují vědce, historiky nebo pamětníky vyprávějící či debatující o lidské historii. Dva herci (Jan Konopčík a Václav Stojan) a tři herečky (Petra Konvičková, Barbora Šebestíková, Tereza Čápková) jsou oblečeni do extravagantních kostýmů. Proměňují se ženské a mužské role – Konopčík se Stojanem chodí na podpatcích, zatímco Šebestíková v kopačkách. Společně s Čápkovou, která by možná působila ordinérně, nebyť krajkového prádélka navlečeného přes džíny, vypadají jako rockové hudební těleso. Zdá se, že oblečením i změnou rolí tvůrčí tým demonstruje rozmanitost dvacátého století.

Herců je sice pět, ale zprvu se vyprávění chopí právě Konvičková, Konopčík a Čápková; jejich přednes ve druhém plánu demonstrují Stojan se Šebestíkovou připomínající Adama a Evu. V úvodu jsou oblečeni do bílého úboru, ničemu nerozumí a vydávají různé zvuky. Zembok je uzavřela do průhledného domečku, který je jako by chrání před světem a událostmi v něm. Po vystoupení z oné „bubliny“ nevinnosti se začínají od zbylých „vypravěčů“ učit například o dadaismu, emancipaci žen, světových válkách nebo holocaustu a genocidě, zkrátka všech „látkách“, jež lidská rasa během 20. století vyprodukovala. Herci zároveň zosobňují dva protipóly různých dekád. Zatímco Šebestíková vykouznila pomocí prostředníčku a ukazováčku symbol míru květinových dětí, Stojanovi občas vylétla nahoru pravá ruka zobrazující kult Hitlera.

Během hodiny a půl zazní velké množství informací a statistik, které jsou do průběhu inscenace vhodně začleněny. Avšak je jich během večera proneseno tolik, že se nabízí otázka, zda jde opravdu o předání fiktivních či

pravdivých historických poznatků, nebo si tvůrci s divákem jen hrají a i prostřednictvím textu se nad lidskou minulostí dvacátého století pomyslně ušklibají. Například vzájemné trumfování se „vypravěčů“ ve chvíli, kdy se opakovaně vracejí k první světové válce a hovoří o senegalských střelcích, kteří byli urostlí natolik, že svou výškou zastrašovali protivníky. Opět se u postav projevuje až škodolibé ironizování, protože jde o závažné téma; ale herci reagují jako ve škole – hlásí se a vykřikují, aby divákům sdělili co nejvíc informací. Nebo: v další části dojde k proměně podmínek – najednou se z bezejmenné postavy stává babička-učitelka, vyprávějící o druhé světové válce a padlých obětech. „Adam a Eva“ hltají každé její slovo a zbylí herci jsou v roli školáků snažících se babičku-učitelku doplňovat, aby se jim dostalo pochvaly.

Inscenaci si může užít kdokoli, protože je informačně hutná; objevují se v ní obecná témata s velkým počtem detailů. Divadlo zároveň nabízí informace, které možná jsou, ale také nemusí být, pravdivé. Diváci se mohou proměnit v detektivy, kteří si po skončení představení mohou poznamenané úryvky ověřit v „moudrých“ knihách. Potěší i vyvážené herecké výkony, které občas kazí přeházením. S větším počtem repríz se toho herci snad vyvarují, vždyť premiéra byla uvedena teprve v druhé polovině března a recenzované představení se odehrálo začátkem dubna.

Osvěžující změna tempa vyprávění

Při sledování inscenace se divákovi může zdát, že průlet dvacátým stoletím ubíhá svižně, ale v její druhé polovině „Adam a Eva“ dokážou, že lze „nasadit“ mnohem vředejší tempo. Probudí se v nich totiž jejich temné stránky, oddávají se světskému životu. Už nestojí v ústraní a nevydávají zvuky, ale chopí se hlavního slova namísto Konopčíka, Konvičkové a Čápkové. Ti jsou unavení a omdlévají vypětím veškerých sil na jevišti, protože průlet dějinami je jednou velkou „párty“. Výměna mluvčích evokuje střídání generací. Zlá dvojčata jsou zběsilejší a energičtější. Vyprávějí o vývoji sexuálních praktik ve filmech a o tom, jak se ženy dostávají ke svým právům. Proměna dvojčat

v podání Stojana a Šebestíkové je znázorněna i výměnou kostýmů. Stojan má na hlavě nasazenou korunku a chodí v růžových šatečkách doplněných střevíčky, zatímco Šebestíková si vsazuje diamantové brýle do vlasů a bílou róbu, vypovídající o její „nezkaženosti“, vyměňuje za koženou bundu, podprsenku, kopačky a kalhoty s anglickým nápisem „No boyfriends, no problems“. Dá se tedy polemizovat o tom, že jde o narážku na stereotyp představ o typicky mužských a ženských vlastnostech a rolích. Zatímco moderní žena zvládá práci, rodinu a koníčky, z chlapů se stávají nedotknutelné „princezny“. S nástupem Stojana a Šebestíkové padá i jakási divadelní stěna mezi jevištěm a hledištěm. Oba herci mluví s osvětlovači a „režirují“ světlo i hudbu, protože „na scéně je vlastně strašný teplo, tak laskavě svít jinam,“ rozkřikne se udýchaná Šebestíková.

Režisérka do inscenace zapojuje i symboliku, neboť prostřednictvím herecké akce odkazuje například na obraz *Křik* malíře Edvarda Muncha. Použitím gest lásky a zároveň Stojanova hajlování herci poukazují na generace lidí, kteří v něco věřili a kvůli svým ideovým přesvědčením zemřeli. V inscenaci si najde každý dle vlastních zkušeností či koníčků další odkazy na historické události, osobnosti, druhy umění ad.

První inscenace Divadla Tramtarie režírovaná Ewou Zembok se pro možnou budoucí spolupráci jeví jako správný krok. Na podkladu nedivadelní předlohy vytvořila Zembok s tvůrčím týmem Divadla Tramtarie příjemný experiment. Příjemný proto, že herci diváky obohatí nejen pronášením textu, ale i vlastní invencí, a experiment proto, že určité scény fungují samostatně, i když postrádají spojovacího jmenovatele, který by diváka po celou dobu představení provázel. Chybí důraznější zásah dramaturga v zastoupení uměleckého šéfa Vladislava Kracíka. Inscenace proto postrádá klíč, který by různé situace spojoval dohromady tak, aby dávaly smysl jako celek. Jde tedy o počáteční krok, z něhož v následujících letech – namísto nynějšího mozaikovitého „vyprávění“ – může vzniknout plnohodnotná inscenace.

Symbols lásky a destrukce. Čtvrtou premiérou olomouckého Divadla Tramtarie v sezóně 2014/2015 byla divadelní adaptace provokativního textu Patrika Ouredníka *Europeana*, s podtitulem *Stručně dějiny dvacátého věku*. Foto: archiv DT.

Květuše Soukupová se narodila v revolučním roce, má ráda filmy a divadlo, a také proto vystudovala obor Teorie a dějiny dramatických umění na FF UP v Olomouci. Pracovala jako produkční v neziskové organizaci v Litomyšli zabývající se amatérským a poloprofesionálním divadlem. Nyní promítá v Kině Ponrepo a občas píše o olomouckém Divadle Tramtarie, protože se město jejich studií pro ni stalo srdeční záležitostí. Zkouší se zdokonalit ve všem, k čemu má přístup. Má slabost pro japonskou kulturu.

soukv@email.cz

Olomoucké souřadnice nezávislého umění

Jedno dubnové odpoledne bloudím kolem Gorazdova náměstí a hledám Galerii Horká. V této nezávislé galerii má vypuknout odpolední program o sedmi vernisážích a jednom koncertu. Podstatou akce s názvem *XY – výstavy s procházkou* není pouze to, co studující a absolventi brněnské Fakulty výtvarných umění prezentují, ale také kde...

Galerie Horká je situována ve studentském bytě v podkroví komplexu na Pasteurově ulici. Dívky dodělávají jednohubky, andulka poletuje svobodně bytem a čekající hosté posedávají na gauči i po zemi. Většina kouří. Účast nakonec téměř přesahuje možnosti bytu. I z tohoto důvodu je výstava instalována o poschodí níže, kam se po zahájení přesouváme.

První vernisáž má název *Močil jsem na mrtvého zajíce a strašně tě miluju* a představuje tvorbu Tomáše Hodbodě (*1978). Jedná se o několik fotografií a performanci. Vše vyrůstá z nedávných zkušeností autora, který se živil jako sběrač ovoce a květin. Součástí vernisáže je názorná profesní instruktáž na téma sklizeně

narcisů. Sestává z důsledného popisu techniky sklizně, přičemž důraz je kladen na polohu prstů i tlak vyvíjený na stonek sklizeného květu. Autor se na chvíli pozastaví nad erotickým momentem vjíždění prstů do cibulek; následuje ukázka za asistence dobrovolnice z řad hostů, která přidržuje květináč s modelovým vzorkem narcisů mezi stehny, zatímco výtvarník trhá květy. Na zemi jsou rozloženy také tři fotografie zobrazující mechanismus úsporných úchopů při česání jablek, přičemž čtyři jablka v jedné dlani je maximální počet plodů držených současně.

Posléze se štrůdl hostů vine podél nábřeží na tramvajovou zastávku Žižkovo náměstí. Zde čekáme několik minut na příjezd Galerie Dé, tedy tramvaje linky 4 s vozem číslo 243, kde je prostor fabionu tramvaje (jinak běžně osazený reklamními letáky) vyhrazen výtvarné tvorbě. Vstupné do galerie představuje cenu běžné tramvajové jízdenky. Tvůrkyně Eva Jaroňová (*1984) zde pod názvem *A ty kosti zpívají...* představila autorské ilustrace a ukázky vlastního komiksu *Škúdcí*. Tři zastávky postačily pouze k letmému nahlédnutí do černobílých komiksových stránek pojednávajících o boji dobra se zlem.

Od zastávky U Svatého Mořice jsme vystoupali Denisovou ulicí až k podloubí, kde bylo místo další vernisáže – Vitrína Deniska. Vitrína v opuštěném domě posloužila k prezentaci projektu Jany Kasalové (*1974) *Obvykle se skrývám bůhvíkde*. Tento projekt propojil XY s právě probíhajícími Ekologickými dny Olomouc. Autorka se ve svém díle významně inspirovala přiděleným výstavním prostorem. V užším pojetí, když vytvořila plastiku z map, která operuje s prostorovými možnostmi vitríny. V širším pojetí v ní pak tematizuje historické proměny pojmenování ulice. Nesamozřejmost bytí se odráží nejen v historických proměnách názvu, které zde spočívají bok po boku, ale také v jejich umístění na sklo vitríny nikoli přímo na

Výstava komiksu a ilustrací Evy Jaroňové v tramvajové Galerii Dé.
Foto: autorka příspěvku.

plochu mapy, tudíž jejich platnost je relativní a závisí na úhlu pohledu diváka skrze skleněnou výplň s nápisy.

Delší procházka vedla přes náměstí Národních hrdinů po ulici Palackého až do LaVor Gallery na třídě Spojenců. V přízemním bytě sloužícím za ateliér naplnila Veronika Vlková (*1985) místnost instalací *Dobroslava*. Název je odvozen od jména Kateřiny Dobroslavy Drahošové, která v pokoji běžně pracuje. Instalace vycházela z možností pokoje a měla vytvářet poetický portrét jeho uživatelky. Vedle bílých látek a květinových a rostlinných motivů poutal pozornost lanový žebřík z pórků nebo opakující se motiv červené práškové barvy.

Následoval pozvolný přesun na ulici Univerzitní, kde se uzavřená přízemní chodba Konviktu proměnila v Hidden Gallery. Zde již čekala Anna Wolfová (*1990) s kurátorem Filipem Kartouskem. Její instalace *Potřebná plocha* sestávala z dutého kvádrů zasunutého v okenním výklenku chodby. Vznikla pod vlivem četby publikace architekta Ernsta Neuferta a promýšlení prostorových norem. Prostor kvádrů byl přístupný ze dvou stran úzkou mezerou mezi čelem objektu a zdmi výklenku. Kóty a prostředky technického výkresu tvořily zásadní součást modelu autorčina standardizovaného tvůrčího prostoru.

Poslední adresou procházky byla Wurmova 7. Zde se ve Freskovém sále odehrávala tříhodinová projekce filmové smyčky *Krásá Žít* autora Petra Dočkala tvořícího pod pseudonymem Markéta Wágnerová a ve foyer Divadla na cucky vernisáž děl *Lipánek* posledního vystavujícího Vojtěcha Máši (*1982). Kurátorka Monika Bek představila jeho tvorbu, která sestávala především z nedokončené série obrazů jídla, ale také z instalace některých prvků do prostoru počínaje např. věšákem na kabáty se dvěma ramínky, specifickým křeslem se zlatavým potahem až po vysušené poupě artyčoku pod radiátorem. Autor pobýval v té době v zahraničí a výstavě byl přítomen pouze přes skype. Součástí výstavy byl obraz japonské tvůrkyně Yumi Yahiro, která byla přizvána jako host.

V temnotě divadelního sálu pak proběhl hypnotický koncert s projekcí umělce, který svou tvorbu prezentuje pod názvem Panáčik. Vedle kakofonických, na opakování založených textů písní v doprovodu elektronické hudby prezentaci významně dotvářely ironické a dráždivé vizuální projekce založené převážně na tematizaci tělesnosti a identity často skrze zvýraznění haptických podnětů.

Anna Wolf (píšící) při prezentaci svého objektu *Potřebná plocha* v Hidden Gallery. Foto: autorka příspěvku.

Celý večer pak uzavíralo koncertní vystoupení olomouckého rodáka a umělce Václava Stratila, tuším, že pedagoga všech vystavujících.

XY byla akce výjimečná svým obsahem i rozsahem, neboť zahrnovala šestihodinový program plný nezávislých výtvarných a hudebních podnětů. Procházka dovedla návštěvníky na místa, kam by jindy nezavítali, „střídala“ soukromé prostory bytů s prostory veřejnými i těmi, které se galeriemi staly jen pro tuto příležitost. Zároveň byla možností seznámit se s tvorbou mladých výtvarníků a performerů, která odrážela jednak jejich nejvlastnější témata a mnohdy přitom reagovala přímo na zadané, „olomoucké“, prostory. Byla ukázkou tvůrčí práce různých naturelů přes tvorbu sdílnou až po prezentace dráždivé vyzývavé. Ve všech případech však zpomalila vnitřní čas.

Petra Kožušníková

První konference o internaci řádových sester po roce 1950 v ČR se zaměřením na Bílou Vodu

Čtrnáctého dubna 2015 se v Bílé Vodě uskutečnila první konference o internaci řádových sester. Celá akce, pořádaná pod patronací obce Bílá Voda, proběhla v rámci česko-polského projektu *Sudety – společný prostor*.

Konferenci moderovala Alena Ježková, autorka knihy *Tichá srdce*. Milým hostem konference byla též Kateřina Tučková, která je současnou autorkou prózy, odborných statí a rovněž nezávislou kurátorkou. Byla nominována na Cenu Jiřího Ortena a Cenu Josefa Škvoreckého a obdržela čtenářskou cenu Magnesia Litera za rok 2010.

První přednášející byla Agata Mirek z Katolické univerzity v Lublinu. Akce X2, zlikvidování řeholních řádů v Polsku, byla akcí zkušební. Sestry v Polsku měly být internovány do oblasti bývalého východního Pruska, odkud byli vysídleni Němci. Sestry měly úzký vztah s veřejností, protože většina z nich působila jako učitelky a zdravotní sestry. Tehdejší společnost byla na straně sester, ale byla bezradná. V Polsku se dosud sestrám nikdo neomluvil. A nejen v Polsku.

Petr Tesař ze Zemského archivu v Opavě přednášel o vztahu státní moci a ženských řeholí. Jeho prezentace obsahovala chronologický přehled důležitých událostí z let 1948–1960. Tehdejší režim nemohl kontrolovat řeholní řády, které měly vlastní představené a vlastní struktury. Ostatní spolky – svaz žen, svaz mládeže, myslivce, hasiče ad. – se podařilo „vměstnat“ do Národní fronty.

Působivou přednáškou o internaci řádových sester v Bílé Vodě (na Jesenicku vznikly čtyři internační tábory – Bílá Voda, Javorník, Vidnava a Zlaté Hory) a vzniku charitního domova pro řeholnice zaujala Michaela Neubauerová ze Státního okresního archivu Jeseník (*o internaci řádových sester v Bílé Vodě pojednává M. Neubaue-rová podrobněji v následujícím příspěvku na s. 63 – 66*).

Sestra Dana Jakšičová z Kongregace Školských sester de Notre Dame z Českých Budějovic měla podrobnou

prezentaci o chudých Školských sestrách a jejich působení nejen v Bílé Vodě. Všem přítomným pak ukázala slohovou práci třináctileté žákyně, která zůstala zachována z r. 1892. Krasopis by dnešní studenti mohli jen závidět.

Závěrečnou přednášející byla Miroslava Špaková, která přispěla k vysoké úrovni konference. Seznámila nás s příběhem vězněných řeholnic, podrobně pak s osudem Želmíry Tomáškové, která zemřela v Bílé Vodě. Bílá Voda byla její poslední zastávkou. Je pohřbena na místním hřbitově, který byl v r. 2000 vyhlášen národní kulturní památkou. Je místem s největší koncentrací hrobů řádových sester na světě.

Touto ojedinelou akcí účastníci konference s úctou vzpomněli na utrpení sester, jejich hrdinství a zároveň na obrovskou pokoru a lásku k Bohu. Tento kraj díky sestrám zůstane navždy promodlený. My, obyvatelé Bílé Vody, vám děkujeme za vaše modlitby.

Konference vrchovatě naplnila svůj záměr. Je na místě poděkovat za nápad, organizaci a za vlídné přijetí všech účastníků starostovi obce panu Miroslavu Kociánovi.

Lída Jahodová

Zcela vpravo přednáší Petr Tesař ze Zemského archivu v Opavě; v první řadě u okna vlevo Agata Mirek z Katolické univerzity v Lublinu a Michaela Neubauerová ze Státního okresního archivu Jeseník. Autorem fotografie je Miroslav Kocián, starosta Bílé Vody.

Internace řádových sester v Bílé Vodě

Michaela Neubauerová

V roce 1950, dva roky po vyhlášení státní proticírkevní politiky, došlo k největšímu zásahu do činnosti mužských a ženských řeholí. Na jaře toho roku byly vystěhovány mužské řádové domy a členové řeholí byli odvezeni do internačních klášterů (např. Bohosudov, Želiv, Králíky, Osek u Duchcova a Broumov). Během tzv. Akce K bylo internováno 2376 řeholníků z celého Československa. Obdobný likvidační zákrok byl státními orgány naplánován i pro ženské řády a kongregace. Od srpna do října roku 1950 bylo ve třech etapách soustředěno ve vybraných internačních kláštřech okolo 2500 řeholnic; stále ale zůstávaly tisíce řádových sester v nemocnicích, sociálních a charitativních ústavech, za něž se jen obtížně hledal civilní personál. Tyto řeholnice pak byly ze svých zaměstnání uvolňovány postupně během padesátých let. Dalšími z řady opatření proti řeholím, jako byl zákaz přijímat dorost, nasazení práceschopných řeholnic v závodech lehkého průmyslu, naprosté omezení samostatného hospodaření nebo zvýšená agitace, převzal stát již během prvních let proticírkevní politiky plnou kontrolu nad řeholním životem.

Internace řeholnic v roce 1950

Jako internační střediska byla vybrána místa v řídké osídlené pohraničí, izolovaná a s vhodnými prostorami pro ubytování stovek žen. Okres Jeseník, který splňoval všechny hlavní požadavky státu, byl se čtyřmi nově vytvořenými internačními kláštřemi na svém území (Bílá Voda, Javorník, Vidnava a Zlaté Hory) jedním z největších soustředovacích center pro řeholnice v Československu. Před největším přesunem řádových sester na Jesenícko, ke kterému došlo 28. září 1950, byly v létě toho roku vyklizeny všechny menší řeholní objekty okresu, s nimiž se nepočítalo jako se soustředovacími kláštřemi. Zásah se týkal zejména sester sv. Karla Boromejského, které kromě svého hlavního centra ve Vidnavě měly drobné fili-

álky v Kobylé, Ondřejovicích, Žulové a Skorošicích. Část sester byla odvezena mimo hranice okresu, část skončila v nových soustředovacích střediscích v Javorníku a Zlatých Horách. Ty byly vytvořeny z původních řeholních domů Chudých školských sester de Notre Dame, které zde existovaly již od 19. století. Koncem září, na svátek sv. Václava, vznikly v regionu během III. etapy akce Vyklízení ženských klášterů další dva nové soustředovací kláštřery, a to v Bílé Vodě a ve Vidnavě. Do Bílé Vody bylo tehdy převezeno celkem 143 sester ze šesti řádů a kongregací

Zimní cesta na poštu, s farním kostelem Navštívení Panny Marie v Bílé Vodě v pozadí, kolem roku 1952, archiv kongregace Milosrdných sester sv. Kříže.

(Chudé školské sestry Naší Paní, Školské sestry de Notre Dame, Sestry sv. Cyrila a Metoděje, Karmelitky Božského srdce Ježíšova, Dcery křesťanské lásky sv. Vincence de Paul a Milosrdné sestry sv. Vincence de Paul).

Sestry se těsně před vystěhováním z domovských klášterů nesměly s nikým stýkat a vycházet, balení osobních věcí a nejnútnejšího nábytku probíhalo pod dozorem státem určených zmocněnkyně. Nucené centralizaci se mohly sestry vyhnout odchodem do civilu, čehož využilo jen naprosté minimum z celkového počtu internovaných řeholnic. Samotné stěhování bylo provedeno autobusy, sanitkami a nákladními vozy; v internačním středisku organizoval umístění sester po jejich příjezdu okresní církevní tajemník s místní zmocněnkyní. V Bílé Vodě byly řeholnice ubytovány v bývalém piaristickém klášteře a část ve stávajícím ženském klášteře Chudých školských sester de Notre Dame (v budovách č. p. 60 a 74).

První noci v obou objektech bělovodského internačního střediska byly kritické, teprve druhý a třetí den byly jednotlivým kongregacím rozděleny pokoje, dodány i chybějící postele, a sestry tak mohly začít žít svůj komunitní život. Největším problémem ovšem byl tristní stav chátrající budovy bývalého piaristického klášteře, jeho nedostatečné vnitřní vybavení a chybějící hygienická zařízení. Svědectví o událostech prvních dnů internace jsou zaznamenána hned v několika dochovaných řádových kronikách – typickou ukázkou může být například kronika Milosrdných sester sv. Vincence de Paul z Kroměříže: *„Pro sestry to bylo cestování do neznáma, nikdo nevěděl, kde se Bílá Voda nachází, ani jejich „ochráncové“, ani řidič. Bloudili celý den mezi válkou rozbitými domy severní Moravy, zajeli do Bílé Vody u Králík, a to bylo špatně. Než našli cíl naší cesty, byl večer. Teď sestry na vlastní oči uviděly skutečný stav domu, kde jsme měly bydlet – bez vody, jediná pumpa na dvoře, bez elektřiny, bez jakéhokoliv sociálního zařízení, většina místností bez možnosti zimního vytápění. Oněch 15 sester dostalo na obývání 3 menší pokoje, kde byly doslova namačkány jedna na druhé. V jedné z těchto tří místností byl sporák, zde si mohly večer po přistěhování uvařit čaj v lavoře. Největší radostí a útěchou sester v této těžké době zde byl pěkný mariánský kostel, denní možnost účasti na mši svatě, ze které čerpaly sílu pro každou nepředvídanou situaci dne.“*

Na podzim a v zimě roku 1950 se internované sestry věnovaly zajištění důstojnějšího bydlení a vypomáhaly místním zemědělcům při sklizni a polních pracích. Pro středisko byla ustanovena dozorující zmocněnkyně, později to byli správcové, vybraní ze spolehlivých kádrů, kteří sledovali život ve středisku, podávali církevnímu tajemníkovi při Okresním národním výboru (ONV) v Jeseníku měsíční hlášení, povolovali cesty řeholnic mimo obec, kde se klášter nacházel, a vedli politickou výchovu. Okresní církevní tajemník vypracovával pro církevní oddělení Krajského národního výboru (KNV) v Olomouci souhrnná hlášení o situaci ve středisku, tzv. situační zprávy, které obsahovaly výsledky šetření a kontrol z jednotlivých ústavů, zprávy z besed a předvolebních či kulturních akcí, také různá udání a v neposlední řadě zhodnocení celkové situace v oblasti náboženství a církve na okrese.

Charitní domov pro řeholnice v Bílé Vodě

Počátkem roku 1951 mělo Jesenícko čtyři soustředovací kláštery, kde bylo umístěno celkem 488 řádových sester – v Bílé Vodě bylo internováno 187, v Javorníku 122, ve Vidnavě 138 a ve Zlatých Horách 41 řeholnic. Ještě před rozdělením sester podle věku a následným přemístěním mladších řeholnic do závodů lehkého průmyslu (hlavně do textílek a do konzerváren ovoce a zeleniny) byla v Bílé Vodě pokusně zavedena výroba vložek do pánských sak a kabátů pro Oděvní závody Jiřího Wolkera v Prostějově. Tato výroba ovšem netrvala dlouho, již v srpnu roku 1951 byly řeholnice ve věku od 40 do 60 let přestěhovány do javornického soustředovacího klášteře, kde byly zaměstnány jako dělnice pro prostějovský oděvní podnik. Bílá Voda a Vidnava zůstaly vyhrazeny výhradně pro sestry starší 60 let nebo trvale nemocné a práce neschopné. Internační klášter ve Zlatých Horách byl po dvouletém fungování zrušen. Důsledkem reorganizace původních internačních klášterů, která během roku 1951 probíhala v celém státě, docházelo k novému stěhování řádů a kongregací na Jesenícko. Kromě stávajících kongregací např. Bílou Vodu nově obývaly členky Řádu sv. Voršily, Sestry sv. Kříže, Kongregace Milosrdných sester III. řádu

sv. Františka, Kongregace sester dominikánek bl. Zdislavy, Sestry III. řádu sv. Františka pod ochranou sv. Rafaela archanděla, Milosrdné sestry sv. Karla Boromejského a Kongregace Služebnic Nejsvětějšího Srdce Ježíšova. Původní internační středisko v Bílé Vodě a Vidnavě převzala koncem roku 1951 Česká katolická charita (ČKCH). Takto zde vznikly dva Zaopatřovací ústavy (Charitní domovy) pro řeholnice, které prakticky přetrvaly až do konce osmdesátých let.

Podle situačních zpráv okresního církevního tajemníka žilo např. v roce 1953 v Zaopatřovacím ústavu Bílá Voda již 310 sester 11 řádů a kongregací. Práceschopné řeholnice v té době vypomáhaly v místním hospodářství, jezdily na brigády při sklizni ovoce, zeleniny, brambor, řepy a lnu,

Část sester pracovala v administrativě Zaopatřovacího ústavu pro řeholnice v Bílé Vodě. Na fotografii jsou zachyceny S. Helena z kongregace Milosrdných sester sv. Kříže a S. Ludmila z kongregace Chudých školských sester naší Paní, kolem roku 1955, archiv kongregace Milosrdných sester sv. Kříže.

pěstovaly léčivé byliny nebo v klášterní šicí dílně vyráběly dětské oděvy ze zbytků látek. Pro sestry nad 65 let a invalidně nemocné bylo zažádáno o sociální důchod. Mše se konaly ve farním kostele Navštívení Panny Marie a v kapli kláštera školských sester. Provoz v ústavních kuchyních, jídelnách, prádelně a žehlárně byl pevně stanoven tak, aby se sestry různých řádů a kongregací stačily vystřídat. Každé řeholní společenství mělo také svůj díl zahrady.

Ubytování bylo v obou hlavních ústavních budovách, jež byly dlouhodobě ve špatném stavu, velmi skromné. Podle vyprávění sestry Jonilly Vaňkové z kongregace Milosrdných sester sv. Kříže byla padesátá léta v Bílé Vodě zvláště těžká: „*Topily jsme jen v kamínkách, muselo se šetrřit, nebylo uhlí ani dřeva. Zvláště citelný byl nedostatek vody, tu jsme nosily z potoka před domem. Když jsme se chtěly v sobotu trochu lépe umýt, milá sestra Kazimíra zatopila pod kotlem a každá sestra si mohla vzít trochu teplé vody do kbelíku. Za to jsme jí byly vždy velmi vděčné. Jinak jsme se myly ve studené vodě.*“

Od poloviny padesátých let již stát nepočítal s násilnou likvidací ženských řeholí, ale s postupným rušením továrního zaměstnání řeholnic, jejich výměnou za civilní personál ve zdravotnictví a převedením do ústavů České katolické charity nebo domovů důchodců, popřípadě odchodem do civilu. Šedesátá léta znamenala další postupné zmírnění tlaku na řeholní komunity. Došlo ke konsolidaci zařízení České katolické charity, která byla redukována na charitní domovy pro církevní osoby (tedy duchovní a členy řeholí), výroby bohoslužebných předmětů a vydávání náboženské literatury. V Charitních domovech pro řeholnice byly umísťovány staré a nemohoucí sestry nebo mladší jako obsluhující personál. Období tzv. normalizace bylo charakteristické opětovným zpřísněním dozoru nad činností řeholí a stále se snižujícím počtem sester, kterým, kromě krátkého období v letech 1968–1971, bylo až do roku 1988 zakázáno přijímat řeholní dorost.

V Bílé Vodě, která byla již od svého vzniku v roce 1951 primárně určená pro sestry důchodkyně, ročně umíralo několik desítek řeholnic. Na jejich místa přicházely od druhé poloviny padesátých let mladší sestry nejprve z továren a závodů, později i z nemocnic a sociálních ústavů. Nově přichozí sestry pracovaly jako ošetřovatelky svých nemohoucích a nemocných sester a vykonávaly kancelářské práce; část práceschopných řeholnic byla zaměstnána ve výrobě lehkého textilu a sběru léčivých bylin. V roce 1960 žilo v Bílé Vodě přes 350 sester z 15 řádů

a kongregací. V obci řeholnice postupně zabydlovaly další objekty; do roku 1989 obývaly sestry celkem 20 domů. Domy byly zakupovány a adaptovány pro řeholní komunitu většinou z vlastních prostředků za pomoci České katolické charity, na níž byl pak objekt převeden. V každém domě byly ustanoveny místní představené. V budovách, kde bylo ubytováno více řeholnic různých řádů a kongregací, vedlo každé společenství v rámci možností oddělený život od ostatních po svém řeholním způsobu. Od roku 1985 se v Bílé Vodě začalo s výrobou hostií, kterou zajišťovaly zprvu sestry vincentky, poté premonstrátky. V hostiárně, jediné v republice, se ročně vyrobilo okolo 18 milionů hostií. Vedoucí bělovodského ústavu byl jmenován Českou katolickou charitou a musel být politicky spolehlivý. Správce zaznamenával situaci v jednotlivých domech ústavu, vedl evidenci, vydával propustky sestrám k lékaři nebo na nákupy mimo obec a přebíral poštu. Jemu se také musely hlásit veškeré návštěvy k řeholnicím. Duchovní správou byli pověřeni většinou dva kněží, kteří byli často v Charitním domově zaměstnáni i jako údržbáři. Koncem roku 1988 stále žilo v Bílé Vodě 415 sester z 13 řádů a kongregací.

Život řeholnic v Charitním domově v Bílé Vodě byl přísně omezen jen na obec, přičemž snahou bylo je naprosto izolovat od společnosti, působit na ně tak, aby byly pokud možno loajální vůči režimu a aby v ústraní dožily svůj život. V rámci těchto možností se sestry snažily po celou dobu tohoto nedobrovolného pobytu naplnit svá poslání, ať už péčí o své spolusesstry, každodenní prací, duchovním životem nebo i jen zvelebováním svých řeholních domů, kostela, hřbitova a veřejného prostranství. Výmluvným svědectvím jsou záznamy v kronice Milosrdných sester sv. Vincence de Paul: *„Žily zde sestry asi desítky kongregací, vytvářely stále pozeňnané společenství, byly si navzájem blízké a pomáhaly si. Byl to pobyt nucený, ale kvalitu života určoval vnitřní postoj, kterým byl život z víry, naděje a lásky. Prožily společně i řadu krásných akcí, ať to byly poutě, různá divadelní představení a společná slavení*

svátků. Ale bylo to pod dohledem lidí poplatných tehdejšímu politickému režimu.“

Do svých původních mateřinců se ženské řády a kongregace mohly odstěhovat až po čtyřiceti letech. Během internace a fungování Charitního domova prošla Bílou Vodou, která byla řeholnicemi trefně nazvána jako „přestupní stanice do nebe“, přes 15 řádů a kongregací. Pro mnohé řeholnice byla Bílá Voda i místem posledním. Okolo 750 sester je pohřbeno na místním hřbitově, který byl v roce 2000 prohlášen kulturní památkou.

Michaela Neubauerová (*1976), absolventka jesenického gymnázia a Slezské univerzity v Opavě, obor historie-muzeologie. V letech 1999–2012 historička a kurátorka historických sbírek Vlastivědného muzea Jesenicka, od roku 2012 pracuje jako archivářka ve Státním okresním archivu v Jeseníku. Dlouhodobě se zajímá o vlastivědu jesenického okresu, především o historii čarodějnických procesů, působení ženských řádů a kongregací a lidovou kulturu.

m.neubauerova@je.archives.cz

Nemocniční pokoj v jednom z domů Zaopatřovacího ústavu pro řeholnice v Bílé Vodě, 1958, archiv kongregace Milosrdných sester sv. Kříže.

Kulturní itinerář

Muzeum a galerie v Prostějově

Hlavní budova, náměstí T. G. Masaryka 2

Jezdci na ořích železných

(3. 9. – 22. 11. 2015)

Výstava k 130. výročí založení třetího nejstaršího českého cyklistického spolku na Moravě představí jak historii tohoto a jiných sdružení v Prostějově, tak ukázky historických velocipedů a jejich součástí, dobové reklamní plakáty a inzeráty, fotografie úspěšných sportovců, snímky z výletů a závodů nebo medaile a trofeje, které vítězové svými výkony získali. Spolek vznikl pod názvem Český klub velocipedistů v Prostějově roku 1885 a samostatně působil do roku 1948.

Český klub velocipedistů v Prostějově slaví výročí 130 let od svého založení. Foto: Muzeum a galerie v Prostějově.

Blízko k realitě

(10. 9. – 22. 11. 2015), vernisáž 10. září v 17 hodin

Výstava umělců pracujících ve společném ateliéru v Amsterdamu – nizozemského tvůrce Maartena Welbergena a české malířky Zuzany Albrechtové – je realizována ve spolupráci s Galeríí umění Prostějov.

Maarten Welbergen je známý svým specifickým stylem a technikou, úzce spjatou s holandskou tradicí, kterou ve své realistické tvorbě prezentuje. Maluje na klasická malířská plátna, ale jeho neobvyklou a ojedinelou technikou je také cut-out, tedy výřez formy ze dřeva. Tento styl má téměř sochařský vzhled. Všechny jeho práce mají silný sklon k „trompel oeil“ nebo „deceiving the eye“. Velmi populární je pro svou takzvanou „Alter ego“ – sérii čtrnácti autoportrétů, v nichž vyjadřuje různé nálady nebo role lidské bytosti. Motivy jeho umělecké tvorby jsou portréty, zátiší, krajina, akty. Využívá zejména olejové, akrylové a vodové barvy, tempery a pastel. Jeho velkou vášní je také sochařství. Maarten Welbergen bude v Prostějově prezentovat „cut-outs“ a krajinu České republiky.

Zuzana Albrechtová se věnuje portrétu, zátiší, krajině a převážně duchovním námětům v tradičním realistickém stylu. Její velkou vášní je dekorativní malba. Pracuje zejména s tužkou a vodovými barvami; oblíbenou technikou je olejomalba. V Prostějově bude prezentovat zátiší a krajinu České republiky.

První prostějovská aukce

(10. 9. – 22. 11. 2015)

Cílem první aukce pořádané Galeríí umění Prostějov ve spolupráci s MGP je nabídnout kvalitní výtvarné umění široké veřejnosti v Olomouckém kraji a vzbudit zájem o to, co nabízí trvalou hodnotu. Na aukci budou prezentovány práce na papíře a grafické tisky, díla významných prostějovských malířů a sochařů, starozitnosti a kuriozity a exkluzivní aukční nabídka. Slavnostní zahájení aukce bude 22. listopadu ve 14 hodin a dražit se bude celkem 100 položek.

Špalíček, Uprkova 18

Hrajeme si s Merkur

(11. 6. – 30. 8. 2015)

Výstavu zapůjčil největší světový sběratel slavné stavebnice Jirí Mládek z Roudnice nad Labem. Díky va-

riabilitě stavebnicových prvků lze sestavit jednoduché i složité stroje, různé stavby nebo výjevy. Návštěvník se na výstavě seznámí nejen s historií stavebnice Merkur, ale zároveň si v herně bude moci i pohrát.

Katastrofy lidského těla

(1. 9. – 8. 9. 2015)

Lidi se dvěma hlavami, dvěma obličejí, čtyřma očima, muže s vlčím syndromem nebo několik siamských dvojčat si mohou návštěvníci prohlédnout pouze jeden týden v Galerii Špalíček na unikátní výstavě 25 napodobenin z vosku, které byly vytvořeny v petrohradském antropologickém muzeu. Vzhledem k tomu, že u figurín byly použity lékařské oční a zubní implantáty a do vosku byly vpichovány pravé lidské vlasy, působí sochy dokonale věrohodným dojmem.

Za vůní kávy

(15. 9. – 18. 10. 2015)

Na sklonku 16. století se Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic a Heřman Černín z Chudenic jako první Češi seznámili s kávou, kterou měli možnost ochutnat při svých cestách. Do širšího povědomí se u nás káva dostala až o sto let později, kdy se její pití provozovalo především ve šlechtických salónech. Kávě se v našich zemích začalo dařit až ve 20. století v období první republiky, kdy se jedním ze symbolů nového životního stylu staly kavárny. Výstava návštěvníky seznámí s historií kávy, její přípravou a servírováním a přiblíží historii kavárenského života v Prostějově.

Vlastivědné muzeum v Šumperku

Hlavní třída 22

V čem jste se, dámy, vdávaly?

(do 30. srpna 2015)

O tom, že svatební šaty nebyly vždy bílé a pro jinou příležitost téměř nepoužitelné, se mohou přesvědčit návštěvníci šumperského muzea. Výstava *V čem jste se, dámy, vdávaly...* přibližuje svatební šaty z dob, kdy módu ješ-

tě neurčovaly svatební salóny a kdy si nevěsty šaty často vyráběly svépomocí nebo si je nechávaly šít na zakázku v krejčovstvích.

Generace našich maminek, babiček a prababiček často uvažovala při výběru svatebních šatů velmi prakticky. Dámy se vdávaly v jednoduchých kostýmcích i v barevných šatech různé délky, jež si mohly následně obléci do kostela, na ples či jinou slavnostní událost.

Až do 19. století se svatební šaty nosily v nejrůznějších barvách kromě bílé. První bílé svatební šaty si oblékla královna Viktorie v roce 1840, když si brala prince Alberta. Záhy po jejím sňatku se začaly nosit

Součástí výstavy jsou i dobové svatební fotografie z 20. století. Zdroj: archiv muzea.

bílé svatební šaty v Anglii i v Americe. K nám tento trend přišel ještě později. Jaké šaty si nevěsta ve svatební den oblékla, záviselo také na jejím společenském postavení. Svatební oděv dívky na vesnici se lišil od jiného svátečního oděvu spíše jen různými doplňky, zatímco nevěsty z bohatých rodin si již na přelomu 19. a 20. století pořizovaly bílé svatební šaty určené pouze pro tuto příležitost.

Výstava *V čem jste se, dámy, vdávaly...*, která představuje svatební módu 20. století, se může uskutečnit zejména díky velké ochotě žen, které si své svatební šaty ponechaly jako vzpomínku a nyní je laskavě zapůjčily šumperskému muzeu. „Na výzvu, zveřejněnou na webových stránkách muzea a v tisku, reagovaly desítky dam z našeho regionu a zapůjčily téměř 100 svatebních šatů, které doplnily fotografiemi a různými svatebními doplňky. Vše obohatily i vyprávěním o svých svatebních dnech, o peripetii při shánění bot, závojev, materiálů na šaty a dalších nezbytností, které si vysnily pro svůj velký den. A za to jim patří velký dík,“ přiblížila vznik výstavy etnografka šumperského muzea Mária Kudelová.

Část vystavovaných exponátů pochází i ze sbírky Vlastivědného muzea v Šumperku. Výstava vedle módních doplňků představí i dobové svatební fotografie a oznámení.

Sanatorka

(Galerie mladých; 16. července – 6. září 2015)

Na konci Reissovy ulice směrem od šumperského nákupního centra stojí na okraji zarostlého parku budova, které místní neřeknou jinak než „Sanatorka“. Svého času chloubou města, soukromý hydroterapeutický ústav, kam se jezdila léčit i exkluzivní zahraniční klientela; poté státní zařízení sloužící téměř šedesát let v boji proti dětské tuberkulóze a respiračním nemocem. Dnes však toto místo nabízí poněkud smutný pohled; dvacet let chátrající objekt už nelze zachránit a čeká jej demolice.

Výstava historických i současných fotografií šumperského sanatoria, postaveného v letech 1898–99 v blízkosti Šibeničního vrchu a takzvané Čarodějnické planiny,

připomene také významné osobnosti medicíny spojené s léčbou dětské tuberkulózy v předválečném i poválečném Československu – doktora Otakara Reisse a docenta Vladimíra Vojtka – a jejich působení v Šumperku. Atmosféru každodenního života v dětské plicní léčebně dokreslí vzpomínky bývalých pacientů, zaměstnanců i jejich dětí.

Budova sanatoria za dobu své existence prošla mnoha stavebními úpravami; ta nejzásadnější, z poloviny dvacátých let minulého století, zcela potlačila původní švýcarský ráz architektury. V tomto období byly v okolí léčebny přistaveny také další obytné budovy a jiné objekty. Svého času byla dětská plicní léčebna v mnoha ohledech soběstačná. Nacházel se tu ovocný sad, zahradnictví, dokonce i chovný rybník. Zařízení, které během své existence vrátilo zpět do života tisíce dětských pacientů, se ani přes velké plány z let 1987–89 nedočkalo přestavby.

Cílem výstavy je přiblížit veřejnosti historii „Sanatorky“ ve fotografiích i prostřednictvím autentických výpovědí pacientů a zaměstnanců, a uchovat tak vzpomínku na tuto kdysi impozantní budovu. Historické fotografie, pohledy a další dokumenty pocházejí ze sbírky šumperského muzea a ze soukromých sbírek bývalých zaměstnanců a pacientů, kteří je pro tuto příležitost laskavě zapůjčili.

Martina Buchtová

Autorem reliéfu ve štítu budovy je akademický sochař Julius Pelikán, jehož sochy byly rozmístěny i v přilehlém parku. Foto: Michaela Stuchlá.

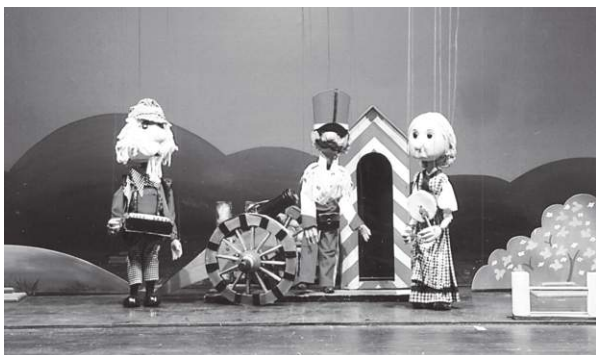
Muzeum Komenského v Přerově, p. o.

Přerov, Horní náměstí 1 – zámek

Stoletý Přerovský Kašpárek

(do 27. září 2015)

Loutkové divadlo Sokola Přerov Přerovský Kašpárek slaví v letošním roce 100 let své existence, proto se pracovníci Muzea Komenského v Přerově rozhodli připomenout toto významné výročí samostatnou výstavou. Probíhá ve třech výstavních sálech ve 2. patře přerovského zámku od dubna do konce září a představuje veřejnosti nejen zajímavou historii přerovského loutkového souboru, ale také jeho současnost.

Pohádka pražského loutkáře Jana Malika Míček Flíček je v repertoáru přerovského loutkového divadla od roku 1937, archiv LD Přerovský Kašpárek.

Hned na začátku výstavy stojí návštěvník na rozcestí. Musí si totiž vybrat, zda se vypraví vlevo, tedy do zákulisí, nebo vpravo, tedy do hlediště. Pokud se vydá do zákulisí, nalezne tam klubovnu herců, dílnu s pracovním stolem, na kterém se opravují loutky, a šicím strojem, na kterém vznikají oblečky pro loutky. Nechybí ani promítání nejznámějších pohádek loutkového divadla, u kterého mohou návštěvníci strávit libovolné množství času. Zákulisí doplňuje sklad, ve kterém jsou uloženy loutky, kulisy a rekvizity z pohádek Ferda Mravenec, Kaimovo dobrodružství, Zapomenutý čert, O Budulínkovi, O Červené Karkulce, Míček Flí-

ček, O Slunečníku, Měsíčníku a Větrníku a z Pohádky z kouzelné obálky. K vidění tu jsou i dochované hlavičky loutek z 30. a 50. let 20. století. A jako v každém správném zákulisí je tu i mnoho dobových plakátů, od 30. let do současnosti. Ze skladu loutek se návštěvník, nyní tedy v roli loutkoherce, přesune na jevištní konstrukci. Zde si může zkusit vodit loutky a zahrát s nimi podle přiloženého scénáře krátkou pohádku o Kašpárkovi a Kalupince. Na vlastní kůži se tak přesvědčí, že vodění loutek není žádná legrace a dá pořádně zabrat.

Pokud se však návštěvník hned na začátku výstavy rozhodl pro cestu vpravo, dostal se přes divadelní šatnu a pokladnu do velkého sálu, kde se může posadit v hledišti a sledovat pohádku hranou „herci“, kteří přišli přes zákulisí. Ani v tomto sále však návštěvník, vlastně divák, nemusí být pasivní. Může si zahrát maňáskové divadlo, ale také domácí loutkové divadlo s malými marionetami. Vyzkouší si také vodění loutek ve speciálních krabicích. Jedna je připravena pro děti, jedna pouze pro dospělé. Poté si může prohlédnout zbytek sálu a vydat se do zákulisí. Tam se určitě střetne s „herci“, kteří se vydali cestou přes zákulisí, a vymění si s nimi svou roli. Z herců se stanou diváci, z diváků herci. Ostatně jako v životě.

Málem bychom však zapomněli popsat to nejdůležitější ve zmíněném velkém sále. Jeho velkou část totiž zabírají speciálně navržené vitríny s dioramaty z nejznámějších pohádek přerovského loutkového divadla. Jedná se o Perníkovou chaloupku, Míčka Flíčka, Broučky, Sněhurku a sedm trpaslíků, Zlatou rybkou a nechybí ani nejnovější pohádka O dvanácti měsíci, která byla poprvé uvedena, včetně nových loutek, v roce 2015. Mezi loutkami naleznete i nejstarší loutky přerovského souboru, kterým dominuje Drak, Kostlivec a především Kašpárek z roku 1922. Výstavu doplňují textové a obrazové panely objasňující pohnutou historii divadla a samozřejmě i jeho přítomnost. Zajímavý je rovněž dobový poutač loutkového divadla, který nejpozději ve 30. letech 20. století vytvořil spoluzakladatel divadla Artur Gleich.

Lubor Maloň

Pavel Rozsival: Věcnosti

(do 30. srpna 2015)

„Soustředění je metoda, jak mezi věcmi nalezneme zátiší a zklidníme myšlenky. Zátiší je modlitebna věcí, v zátiší sní věci o své budoucnosti s člověkem... Chceme-li věcem přijít na kloub, musíme přijmout jejich zdánlivou nehybnost...“ Tak charakterizuje fotograf Pavel Rozsival východiska svého tvůrčího procesu v katalogu výstavy nazvané Věcnosti, která je od května letošního roku přístupná návštěvníkům přerovského muzea.

Autor se nechal inspirovat prostorem bývalé zámecké kaple a vytvořil pro něj nový cyklus barevných velkoformátových fotografií – zátiší, která doplnil (což je v jeho tvorbě novinkou) trojrozměrnými interaktivními instalacemi a projekcemi. Vstupující divák tak má být vtažen do fotografova niterného světa, v němž Pavel Rozsival prostřednictvím svého fotoaparátu intimně „komunikuje“ s věcmi a odhaluje jejich svébytný mikrosvět. Tito „mlčenliví soudruzi“, které každý den automaticky používáme, či naopak bez povšimnutí míjíme, se stávají hrdiny příběhů Rozsivalových fotografií. Právě běžné předměty kolem nás a také vyjádření našeho vztahu k nim se staly tématem výstavy Věcnosti.

Podstatou zátiší je vytvoření kompozice v určitém prostoru, zasazení nehybných, mrtvých předmětů do nového kontextu. Ty v něm potom získávají nový význam či

Pavel Rozsival: Količky, 2015. Foto: archiv autora.

obsah. Každý tvůrce využívá k danému cíli jiných metod a snaží se dát dílu jiný, svůj smysl. V zátiších Pavla Rozsivala nalézáme hravost, humor, ale i podněty k zamyšlení, k zastavení se tak, jako je stisknutím spouště zastaven čas na desce dřevěného stolu, která je spojovacím prvkem a zároveň fundamentem vystavovaných fotografií. Právě ve schopnosti zmrazit čas a přidržet prchající okamžik v naší mysli tkví kouzlo tohoto fotografického žánru.

Pavel Rozsival (55) je absolventem Institutu tvůrčí fotografie Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě. Na Základní umělecké škole v Olomouci navštěvoval ateliér malby Vladimíra Ženožičky a fotografický ateliér Mileny Valuškové. Od roku 1998 pracuje jako fotograf ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. Má za sebou řadu kolektivních i samostatných výstavních projektů. V přerovském muzeu kromě nového cyklu Věcnosti nyní představuje také průřez svou dosavadní tvorbou, v níž se věnoval například subjektivnímu dokumentu (Situace, Studie), abstraktní fotografii (Vertikála), inscenovaným portrétům (Setkání), stylizovaným aktům v krajině (Sen trvá) či krajině vůbec (Čerění).

Zatouláte-li se tedy v létě do Přerova, nechejte se inspirovat jedním ze sta citátů projektovaných na klekátku určeném pomyslnému fotobohu, jenž na sebe protentokrát vzal podobu zvětšovacího přístroje značky Meopta, a: „Aktualizujte svou duši uměním!“

Hana Jakůbková

Vlastivědné muzeum v Olomouci

nám. Republiky 5

Mechorosty – latimérie mezi rostlinami

(do 20. září 2015)

Tajuplný svět mechorostů, jež lze s trochou nadsázky přirovnat k živoucím zkamenělinám, jako jsou latimérie, cykasy, jinany nebo metasekvoje, představuje nová interaktivní výstava v Mendelově sále Vlastivědného muzea v Olomouci.

Tyto nenápadné organismy obývají planetu Zemi už více než 400 miliónů let v téměř nezměněné podobě. Jejich význam spočívá zejména v zadržování vody v krajině

a následném zabránění povodním. Uplatňují se v lázeňství a zahradnictví (rašeliník), jako dekorace při tvorbě suchých vazeb a okrasných předmětů, při pěstování masožravých rostlin, orchidejí či bromelií a dokonce i při výrobě zdravotní obuvi. Lidé se o mechorosty začali zajímat již v antice, kdy byly některé druhy jatrovek aplikovány k léčbě jaterních onemocnění nebo k hojení spálenin a otevřených ran. Ve středověku se mechorostů díky jejich absorpčním schopnostem využívalo i k hygienickým účelům, kdy nahrazovaly toaletní papír. Díky izolačním a tepelným vlastnostem se mechorosty uplatnily i při stavbě obydlí; vycpávaly se jimi dokonce i lůžkoviny.

To vše a mnoho dalších informací se malí i dospělí návštěvníci mohou dozvědět na připravené výstavě a prostřednictvím několika kvízů nabyté vědomosti také otestovat. Sami si mohou rovněž vyzkoušet, jak mechorosty přijímají živiny či jaké množství vody jsou schopny zadržet ve svých tělech. Na výstavě jsou prezentovány také umělecké makrofotografie a mikrofotografie mechorostů od Štěpána Kovaly, originální druhohorní zkameněliny mechorostů i samotné zkameněliny pravěkého předchůdce latimérie podivné.

Monika Kyselá

Bohumil Teplý: Kov a kámen

(do 13. září 2015)

V Mánesově galerii Vlastivědného muzea v Olomouci byla dne 16. června 2015 zahájena výstava Kov a kámen představující veřejnosti převážně nejnovější sochařskou a medailérskou tvorbu Bohumila Teplého. Významný olomoucký sochař, který letos oslavil 83. narozeniny, je stále tvůrčí a pozoruhodně aktivní. Již dříve přispěl k sochařské výzdobě města Olomouce pomníkem Bojovníků za svobodu a demokracii umístěným před právníckou fakultou. Mistrovským dílem je i bronzový reliéf na paměť Gregora Mendela osazený ve venkovní zdi teologické fakulty poblíž Sarkanderovy kaple.

Hlavním tématem výstavy jsou díla několika posledních let, v nichž je buď zkombinován kov a kámen nebo kovová verze sochy rezonuje s kamenným dílem. Bohu-

mil Teplý stále nachází nové způsoby vyjádření; i v abstrakci však citlivě udržuje rovnováhu originality, duchovně bohatého obsahu a harmonie tvaru. Jeho medaile a plastiky, portréty známých tváří (Adolf Born, František Dvořák), vynikají psychologickou hloubkou, precizností a ušlechtilostí tvaru. Jako člen Asociace umělců medailérů se Bohumil Teplý v posledních letech několikrát zúčastnil zahraničních výstav, kde spolu s jinými českými medailéry reprezentoval špičkovou úroveň tohoto umění v České republice.

Helena Veličková

„NASVĚTLENO“

Výstava k 55. výročí založení ZUŠ Miloslava Stibora – výtvarný obor, Pionýrská 4, Olomouc (do 23. 8. 2015)

ZUŠ M. Stibora pořádá reprezentativní výstavu prací svých žáků a studentů v pravidelných pětiletých intervalech. Již tradičně výstava probíhá v prostorách Vlastivědného muzea v Olomouci a i tentokrát návštěvníkovi nabídne vhled do tvořivého dění ve škole. Tu, včetně jejich poboček v Dolanech, Náměšti na Hané a ve Velké Bystřici, navštěvuje 640 žáků.

Jako jednotící téma pro jubilejní výstavu vyučující zvolili světlo coby fenomén, který zcela zásadním způsobem ovlivňuje vnímání uměleckého díla i jeho tvorbu. Mimo plošných prací – maleb, grafik a kreseb, prostorových objektů i ukázek animované tvorby – budou součástí instalace i interaktivní zastavení umožňující malému či velkému návštěvníkovi výstavy aktivně vstoupit do procesu výtvarné hry se světlem. Výstava má za cíl upozornit na důležitost uměleckého vzdělávání pro mladou generaci, která v době pasivního přijímání informací ztrácí schopnost vlastní kreativity.

Errata:

V čísle 1/2015 jsme v příspěvku „Francouzské knihovny a čtenáři spolku Alliance française v Olomouci a Prostějově“ na s. 36 v popisce pod fotografií chybně uvedli spojení „hnutí Felixů“. Správně má být „hnutí Félibrů“ (Félibres). Autorovi článku Martinu Kučerovi se tímto omlouváme.

Píseň o Napoleon Bonapart

13. Bonapart navolal dustejníci dustese me
sieti dojedem chvále jestli na tom místě mi
terime pojedem na hody avš do Vídně.
14. Nechtěj ty Bonaparte, na hody jít, ne-
chtěj ty své Vídní na krále bit. Nešťastné
je naše bojování když koule kranatu nás
vitají. 15. Rakouský císař pán se dozvěděl
že mu chce Bonapart pobratí rakouský cí-
sař se rozhněval na Napoleona hned přitáhl.
16. Když on přitáhl k městu Třešnu postavil
do města svou armádu, armádu pětikrát
sto tisíc silnou odevzdal Bonapart městu
Třešnu. 17. Jenerál Švarnoberk to povídal a
by granatýr stav na sturmo hnal Francou-
zi musejí utikati jak granatýr stav začne
pchatí. 18. Tak se Napoleon to dozvěděl řebý
granatýr stav na sturmo hnal a zrovna
k Lajpcíku svojsky táhl. 19. Při Lajpcíku
se zase spořádal tuplovany šance sobě
dělal, od Lajpcíka zase dále táhl zbrně

1. Poslyšte maličko mou písničku, co já vám zazpívám o kozáčku, kterak ruský císař svou armádu vzmůžile odeslal skrze Moravu.
2. Když přimaširoval do Moravy, kozáci šoukali na vše strany, kam že je Francie se pítali, u města Slavkova se vítali
3. Bonapart jak v Moskvanech slyšel, hned se svou armádou k Slavkovu šel. On chtěl jeho síly zakusiti, jak on bude brzy utikati.
4. Bonapart postavil svou armádu, držte se mě děti, tuto dobu budem se brániti, na tom místě já musím dostati jeho prince.
5. Nedaleko města to Slavkova stojí tam vesnice postavená, stojí tam vesnice Brankovice, ztratili tam Rusi svého prince.
6. Kozáci své piky napinají, Francozi za něma pospichají. Francouzi nad něma zvítězili, kozaky až k Moskvě zpátkem hnali.
7. Milý Napoleon co udělal, že si svou armádu na Rusi hnál, tam ti ji kozáci rozsekali a od Moskvý až Terstnu spátkem hnali.
8. Bonapart s armádou k Moskvě tahne, ruský císař jemu naproti jde. Kozáci nad nimi zvítězili, Francouze z Ruska ven vyhnali.
9. Bonapart od Moskvý s pláčem jede, tam ztratil kánony, vozy, koně, lid mu tam pozmrzal, hladem pomřel. Bonapart skrs Prajsko k Třešnu [Dresdenu – Drážďanům] ujel.
10. Když on jest přitáhl k městu Třešnu, postavil do pevnosti svou armádu, armáda silná tři sta tisíc, o je je, kde mé armády vic.
11. Když sobě armádu si spořádal, přijel tam. Ruský cár mu povídal: Milý Napoleone, tenkrát je zle, ruský cár již na tebe jde.
12. Můj pán ruský cár jest tuze slabi, ten nemůže byti velmi stály, jestli nemá sebou dělostřelce, uteče i s Němcem do Moravy.
13. Bonapart zavolal, důstojníci, držte se mě, děti, dojedem chvály, jestli na tom místě zvítězíme, pojedem na hody až do Vídně.
14. Nechtěj ty, Bonaparte, na hody jít, nechtěj ty své Vídní za krále byt. Nešťastné je naše bojování, když koule kranatu [granátů] nás vitají.
15. Rakouský císař pán se dozvěděl, že mu chce Bonapart pobratí zem, rakouský císař se rozhněval, na Napoleona hned přitáhl.
16. Když on přitáhl k městu Třešnu, postavil do města svou armádu, armádu pětikrát sto tisíc silnou, odevzdal Bonapart městu Třešnu.
17. Jenerál Švarnoberk [Schwarzenberg] to povídal, aby granatýr stav na sturmo hnal. Francouzi musejí utikati, jak granatýr stav začne pchatí.
18. Jak se Napoleon to dozvěděl, že by granatýr stav na sturmo hnal a zrovna k Lajpcíku [Leipzig – k Lipsku] s vojsky táhl.
19. Při Lajpcíku se zase spořádal, tuplovany šance sobě dělal, od Lajpcíku zase dále tahl, silně [zde „náš“ reprint „končí“; dále zveřejňujeme již jen přepis] se do Hájnů [Hanau] zas dobýval.
20. A když se do města Lajnu dobyl, tam sobě Francouz pěkný marš troubil, vydal Napoleon město, máme Lavory [Bavory] z Hamu ven vysekáme.
21. Když Francouz Lavory města vyhnal, jenerál Berdo [Bernadotte?] komandiroval, císařští granatýři šli hned stranou, vyhnali Francouze až z Hájnu ven.
22. Maličko poslyšte, co vám povím, kdo tuto písničku celou složil, složil ji jeden mladý granatýr, co se s Francozami o Třešnu bil. Amen.

Mechthilda Bélin

Anna Bélinová z Čehovic 1914, Muzeum a galerie v Prostějově

Ohlas koaličních (napoleonských) válek konce 18. a začátku 19. století, které na řadu let zachvátily většinu Evropy, se projevil nejen v četných pamětních zápisech a kronikách, ale popis nejdůležitějších událostí a bitev se dostal dokonce i do lidových nebo zlidovělých písní předávaných ústně či písemně z generace na generaci. Ve sbírkách prostějovského muzea se nachází jedna z nich, kterou si zapsala Anna Bélinová z Čehovic a která „mapuje“ zásadní střety velkého vojevůdce Napoleona u Slavkova, v Rusku nebo u Lipska.

(Marie Dokoupilová)

VLASTNĚNÉ MUZEUM V ŠUMPERKU

Vynikající expozice
v Šumperku se konají výstavy
historické, kulturní a výtvarné
Olomoucký kraj

WWW.MUZEUM-SUMPERK.CZ

V ČEM JSTE SE,
DÁMY,
VDÁVALY...

VÝSTAVA BUDE ZAHÁJENA
15. KVĚTNA 2015
V 19.00 HODIN
MUZEJNÍ NOCÍ

VÝSTAVA POTRVÁ DO 30. SRPNA 2015

RYTÍŘSKÝ SÁL | MUZEUM V ŠUMPERKU

Stoletý Přerovský Kašpárek

Muzeum Komenského v Přerově
a Loutkové divadlo Sokola Přerov
Přerovský Kašpárek

Vás zvou na výstavu

24. dubna až 27. září 2015
otevřeno denně kromě pondělí

vstupné 60/30 Kč, děti do 6 let
zdarma

Čeká na Vás úchvatný svět loutek
a spousta zábavy pro děti i dospělé.

Muzeum Komenského v Přerově je příspěvkovou organizací zřízenou a financovanou Olomouckým krajem.

Olomoucký kraj